

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

FIRE FYNSKE BØNDERSØNNER

LITERATURHISTORISKE LEVNEDSSKILDRINGER

AF

RASMUS NYERUP — RASMUS RASK —
N. M. PETERSEN — RASMUS NIELSEN

VED

F. RØNNING

MED 4 BILLEDER

VED UDVALGET FOR FOLKEPLYSNINGS FREMME

KJØBENHAVN

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD

1898.

Se os, her ligger vi, jordløse, smaa;
Kongevejs-Kusken paa Hestene skynder —
Vandrer! ifald du vil Livet forstaa:
lyt til de Sange, som Hytterne nynner!

Vend dig ej straks og gaa bort til din By.
Fremtiden gror selv paa jordløse Steder;
Sønnerne vore vil synge paa ny
Sangen om Fædrehytternes Hæder.

(«Hytternes Sang» af H. DRACHMANN).

Du Husmand, som ørker den stridige Jord
og vover din Arm og din Bringe,
som drager Kulturens det første Spor
med Plovjærnets sølvblanke Klinge,
— mer Ridder du er med din barkedede Haand
end mange, der pyntes med Stjærner og Baand
og tripper paa bonede Gulve.

(«Til den danske Husmand» af J. SKJOLDBORG).

Frem, Bondemand, frem!

Ja frem! thi Maalet du ikke har naaet
med Sulet paa Bord:
fra Frimands Ret og til Stormands Daad,
saa gaar Vejen i Nord.
Ja, frem til Hjælp i den trange Tid
med Skatten, du har i Gjæm,
med Folkets slumrende Kraft og Vid —
frem, Bondemand, frem!

(«Frem, Bondemand, frem!» af C. HOSTRUP).

FORORD.

Hvem kjender ikke de smaa Bønderhytter langs den brede »Kongevej», Hytterne med den lave Dør i den hvidkalkede Væg og det sortgraa Straatag oven over? De Folk, der er dukket frem gjennem disse lave Døre, har haft et meget forskjelligt Udseende: der har været duknakkede Skikkelser, hos hvem det trælsomme Slid for Føden havde kroget baade Ryg og Sind og lænkebundet Øjet til Muldet; men der har ogsaa været ranke Skikkelser, som med sejge Viljer og klare Tanker er gaaet ud til en Livsgjerning, der skulde bringe dem og deres Land Ære og Gavn. Og hvad enten de med de sejge Viljer har søgt ud til den lyngklædte Hede eller med de klare Tanker til Højskolens Sale, saa har de, hver paa sin Vis, gjennem deres Liv og Gjerning, været med til at skrive »Bondestuens Saga». Det er et Par Kapitler af denne Saga, som her skal fortælles.

F. R.

INDHOLD.

	Side
Rasmus Nyerup	7
Rasmus Kristian Rask:	
I. Barndom og Ungdom	49
II. Prisskriftet »Det gamle nordiske Sprogs Op- rindelse«. — Islandsrejsen	58
III. Rejsen til Indien	74
IV. Sidste Leveaar	95
Tillæg	109
Niels Matthias Petersen	113
Rasmus Nielsen	159

Rasmus Nyerup.

Efter et Portræt, stukket af A. Flint, foran ›Læsendes
Aarvog for 1801◁.

1.

Rasmus Nyerup.

Det er til Vestfyn, vi maa vende os for at finde Nyerups Hjemstavn og Forfædre. Saa langt tilbage, som man kan følge Slægten, har den bestaaet af Fæstebønder, der alle har været bosatte i Baag Herred. Enkelte Medlemmer af den kunde gjøre korte Vandringer fra én By til en anden; men de blev inden for det samme Herred; her var Slægten groet fast.

I Midten af forrige Aarhundrede boede et Medlem af denne Slægt, Christen Rasmussen, i Landsbyen Nyerup (Ørsted Sogn), et Par Mil nordøst for Assens. Den 12. Marts 1759 fik han en Søn, der blev døbt Rasmus (Christensen) og senere efter sin Fødeby antog Tilnavnet Nyerup. Da Rasmus var en 3—4 Aar gammel, flyttede Faderen til den nærliggende Ørsted By, og der voksede Drengen op. Han siger selv¹⁾, at han her i Have og Mark, i Eng og Skov har nydt Barndommens uskyldige Glæder, hvis Minde aldrig siden er bleven

¹⁾ Han har skildret sit Liv i Rasmus Nyerups Levnedsløb, beskrevet af ham selv. (1829).

udslettet af hans Sind.« Der var dog noget andet, der drog ham nok saa stærkt som Naturen. Der stod inde i et Skab og oppe paa en Hylde en Del Bøger, gudelige saa vel som verdslige, thi Faderen var meget videbegjærlig og elskede at læse. Her fandt Drengen saadanne Lækkerbiskener som »Olger Danskes Krønike«, »Melusina«, »Griseldis« og mange andre rare Ting. Da han var færdig med Faderens Bogsamling, »gjennemragede han alle Hylder og Skabe, Kroge og Vraaer hos Byens Gaardmænd og Husmænd, Skomagere og Skræddere« for at faa fat paa de Bøger, hvis Læsning fængslede ham langt stærkere end alt, hvad der ellers morer en Dreng.

Degnen i Ørsted roste Rasmus for hans hurtige Nemme og navnlig for den Færdighed, hvormed han kunde læse gamle Skjøder og Dokumenter. Faderen selv lagde Mærke til denne Læselyst, saá ogsaa, at Drengen var klodset og kejtet til alt Bondearbejde, hvad enten det var at tøjre en Ko eller kjøre en Plov¹⁾. Der maatte saa tænkes paa en anden Levevej for ham. Da nu Sognepræsten i det nærliggende Brænderup var bondefødt, hjalp det Faderen til den Beslutning: heller at sætte Sønnen til Bogen end til Ploven; saa kunde Rasmus maaske ogsaa en Gang komme til at staa paa en Prædikestol.

Nu var det saa heldigt, at der i Nærheden var et Sted, hvor Drengen foreløbig kunde faa Un-

¹⁾ I Ørsted Sogn véd Overleveringen endnu at fortælle om forskellige Træk fra Nyerups Barndomstid. Det hedder saaledes, at Faderen flere Gange skal have brugt »Plovstagen« til at slaa Rasmus med, naar denne var forsmættelig med sit Arbejde.

dervisning. Degnen i Skydebjerg, Frederik Krogh, var nemlig en efter Omstændighederne kundskabsrig Mand, der havde omdannet sin Degnebolig til et Slags højere Institut, hvor unge Mennesker kunde faa Vejledning i Latin og Græsk og andre Videnskaber ¹⁾. For Kost og Undervisning skulde der kun gives 20 Rdl. d. C. om Aaret, saa det vilde jo blive adskillig billigere end at sende Sønnen til Odense. Og det var et vigtigt Punkt; thi skjønt Christen Rasmussen var noget mere velstaaende end de fleste andre Gaardmænd i Ørsted, rakte hans Midler dog ikke vidt ²⁾.

Efter at Rasmus Nyerup i 5 Aar (1768—73) havde nydt Undervisning i Kroghs Hus, blev han anset for moden til at kunne indmeldes i en Latin-skole. Men han var vorned og kunde ikke forlade det Gods, hvor han hørte hjemme — Brahesholm —, før Ejeren af dette havde givet ham et Fripas, der lød paa, »at han maatte udgaa af Godset og uden at være dertil for Eftertiden i nogen Maade for-

¹⁾ Krogh har rimeligvis været Student, saaledes som Tilfældet var med adskillige af den ældre Tids Degne. Ifølge en Overlevering skal han have været teologisk Kandidat.

²⁾ Overleveringen siger, at Nyerups Fader ingen Tro havde til de lovede gode Virkninger af »Udskiftningen«, og at han af den Grund opgav sin Fæstegaard (i hvilken han dog vedblev at bebo nogle Værelser som Lejer) og slog sig paa Smørhandel. Det var en Smughandel, thi ved en Forordning af 25. August 1741 var det blevet forbudt Bønderne at handle med Smør, men man saå dog igjennem Fingre med det. Han drev for Resten sin Forretning med saa stor Redelighed, at han var vidt og bredt bekjendt derfor. Det var denne Handel, han skyldte sin bedre økonomiske Stilling.

bunden at begive sig, hvorhen han vilde, sin Brød og Lykke at søge.«

Saa drog Drengen i April 1773 hjemme fra for at søge sit Brød og sin Lykke. Fra Krogh medbragte han et godt Vidnesbyrd om Anlæg og Kundskaber, og paa det blev han saa optaget i Odense Latinskoles 5. Klasse. Allerede et Par Maaneder efter blev han flyttet op i den saakaldte »Mesterlektie«, den øverste Klasse. Den af Lærerne, som gjorde mest Indtryk paa ham, var en Doktor Nannestad, der i sine Foredrag over Teologien jævnlig kritiserede den gamle ortodokse Bibelforklaring. Herved lagdes der hos Drengen den første Spire til den Kritik, der senere førte den voksne Mand bort fra Kristendommen¹⁾.

Det var naturligvis smaat med Hjælpen hjemme fra, saa Nyerup maatte se at tjene lidt ved Undervisning. En Tid læste han med en Dreng fra en af de lavere Klasser, og da han derved fik sin stadige Gang i hans Faders Hus, lærte han der at kjende en Søster til ham, Elisabeth Margrethe Clausen, en rar og elskværdig Pige. Saa vidt man kan se, blev de, endnu inden han forlod Odense, hemmelig forlovede.

Nyerup tilbragte 3 Aar i Odense Latinskole; i Slutningen af August 1776 rejste han, sammen med sin Ven Schydtz og andre Kammerater, til Kjøbenhavn, hvor han fik Logis hos en Urtekræm-

¹⁾ Blandt sine Skolekammerater fremhæver han en J. L. Schydtz, som han kom til at dele Værelse med. »Denne Omstændighed,« siger han, »havde den mest afgjørende Indflydelse paa min Bane i Livet;« men man kan ikke af de bevarede Efterretninger se, af hvad Art denne Indflydelse var.

mer Ursin, gift med en Halvsøster til Schydtz. Studentereksamen tog han med Udmærkelse, hvad der fremkaldte stor Glæde hjemme i Ørsted By og en ekstra Understøttelse paa 10 Rdl. fra Faderen. Mange Penge kunde denne naturligvis ikke sende Sønnen, men der kom i Stedet for en Del Smør, Ost og Gryn, og det var en god Hjælp for Nyerup, som til Dels førte sin egen Husholdning. Hver anden Dag spiste han til Middag hos Ursin, og hver anden Dag lavede Ursins Pige Mad til ham. Den ene Middag spiste han Mælkebrød, den anden Øllebrød, den tredje Boghvedegrød, den fjerde Øllegrød, og saa begyndte han for fra igjen med Mælkebrød, Øllebrød o. s. v. Hvert af disse Maaltider, der kostede 4—6 Skilling, nød han med stort Velbehag og krydrede dem med at læse alle Slags Bøger fra et Lejebibliotek¹⁾.

Hvor tarvelig end Nyerup levede, kunde hans Penge dog ikke slaa til; han endte sit første Regnskabsaar med en Underbalance paa 14 Daler. Det næste Aar gik det bedre med Indtægterne, idet han tjente en Del ved Undervisning. »Men mærkeligt nok,« siger han, »Underbalancen i mine Finanser tog til i Forhold til, som jeg efterhaanden fik mere og mere at leve af.« I sit »Levnedsløb« har han givet følgende Fortegnelse over sine Udgifter i det andet Regnskabsaar; vi ser af den blandt andet,

¹⁾ Nyerup vedblev, ogsaa som ældre Mand, at leve meget tarveligt. Medens han var Regensprovst, skulde, fortæller der, en Slægtning, der laa som Soldat i Kjøbenhavn, spise til Middag hos ham for at spare Udgifter. Men vedkommende gav efter kort Tids Forløb Afkald paa den gratis Middagsmad, da den næsten altid var »Vandgrød med lidt Øl til«.

hvorledes han gik klædt: en mørkebrun Klædning (16 Rdl.), en rødavid Kjole (9 Rdl.), en Vest og sorte Strikkestrømper (16 Rdl.). Desuden havde han brugt til Vask 9 Rdl., til Brænde 6, til Lys 4, Logis 17, Tevand 8, Brød 4, Smør og Ost 4, Middagsspise 50; Komædien, Barfreds Spisekvarter, Neergaards Kaffehus, Kortenspil og en Aften paa Frederiksberg kostede ialt 6 Rdl.

I Efteraaret 1778 foregik der en stor Forandring i hans økonomiske Stilling. Ejeren af Brahesholm, Grev Rantzau, havde anbefalet Nyerup til Historieskriveren J. H. Schlegel, der netop paa dette Tidspunkt var bleven udnævnt til Bibliotekar ved det kgl. Bibliotek. Schlegel behøvede Hjælp til sit Arbejde, antog derfor Nyerup til sin Medhjælper og gav ham Bolig i sit Hus, hvor han delte Værelse sammen med Sønnen, den senere berømte Retslærde J. F. V. Schlegel. I denne Stilling fik han en Del at gjøre med Biblioteket; blandt andet udarbejdede han et Katalog over dets uindbundne Bøger. Schlegel var meget tilfreds med hans Arbejde og gav ham en særdeles rosende Anbefaling, der havde til Følge, at Nyerup i 1780 blev udnævnt til Amanuensis [Medhjælper] ved det kgl. Bibliotek. Og her havde han fundet sin rette Plads, thi han var skabt og dannet til at være Bibliotekar.

I 1780 døde Schlegel, og Nyerup fik nu Fri-bolig paa Regensen¹⁾, hvorfra han allerede det føl-

¹⁾ »Kommunitet« havde han haft fra 1777. »Kommunitet« (eller »Klostret«), der stiftedes af Frederik 2., gav fri Bøspisning til 100 Studenter. Denne Bøspisning foregik en Tid i det tidligere Helligaandsklosters Spisesal (derfra Navnet »Klostret«), som er det nuværende Mønehedshus, senere i den Fløj af Universitetet, som

gende Aar flyttede til Borchs Kollegium. Hans Studier var gaaet deres jævne Gang; 1779 havde han taget den saakaldte store filologiske Eksamen og Aaret efter den teologiske Embedseksamen. Det var efter Faderens Ønske, at Teologien blev valgt; han havde jo drømt om en Gang at se Rasmus staa paa en Prædikestol. Den Drøm blev for saa vidt til Virkelighed, som Nyerup under et Besøg i Hjemmet prædikede i Ørsted Kirke. Teksten var: »Herre! giv mig ikke Armod eller Rigdom, men giv mig mit beskikkede Brød.« Prædikenen er ikke bevaaret, men den har vel nok været i den sædvanlige rationalistiske Toneart. Imidlertid, ligesom dette var første Gang, at Nyerup stod paa en Prædikestol, saaledes blev det nok ogsaa den sidste. Han blev aldrig Præst¹⁾. Allerede tidlig var der jo vaagnet Tvivl hos ham, og da han traadte frem som Forfatter, stod han afgjort paa Tidens rationalistiske Standpunkt. Da han saa maatte tænke paa en anden Virksomhed; kastede han sig over Filologien; han vilde tage Magistergraden deri for

vender ud til Nørregade. De spisende sad ved en Række mindre Borde, hver med en Forstander; efter at Maaltidet var forbi, skulde der disputeres over et eller andet Æmne. — Da Nyerup forlod Kommunitetet, fik han et meget godt Vidnesbyrd for sin Flid ved de nævnte Øvelser: han havde haft Plads ved det 2. teologiske Bord og havde her været den bedste saa vel i Latin og Græsk som i alt andet.

¹⁾ Det fortælles, at den foran nævnte Grev Rantzau tilbød Nyerup Søllesteds-Vedtofte Sognekalde, men at denne afslog det paa Grund af en vis »Byrde« paa Kaldet: han skulde nemlig forpligte sig til at ægte Formandens Datter; men dette kunde han ikke gaa ind paa, han havde jo sin Elisabeth Margrethe.

en Gang at kunne blive Rektor ved en Latinskole. Det gik imidlertid anderledes, end han havde tænkt. I 1783 besøgte Hertugen af Würtemberg Kjøbenhavn, og han vilde meget gjerne overvære en dansk Disputats. Saa maatte man i en Fart se at lave en. Nyerup var netop paa dette Tidspunkt bleven færdig med et latinsk Skrift om de ældste trykte Bøger, som fandtes paa det kgl. Bibliotek; det maatte han, efter Opfordring af Universitetets Rektor, give Form af en Doktordisputats. Paa den Maade fik Hertugen sit Ønske opfyldt og Nyerup med det samme en Magistergrad. Dette Arbejde er egentlig Nyerups første Skridt paa Forfatterbanen, og det er et Varsel om, hvilken Retning hans Udvikling skulde tage. Hans literære Virksomhed kommer væsentlig til at dreje sig om Danmarks Historie, særlig dets Literatur- og Kulturhistorie, og denne Virksomhed staar i nøje Forbindelse med hans senere Stilling som Professor ved Universitetet og Bibliotekar ved Universitetsbiblioteket. Men inden vi følger ham til Katedret og den stille Bibliotekssal, maa vi dvæle noget ved hans Forhold til de sociale og religiøse Bevægelser i Slutningen af forrige Aarhundrede. —

Nyerups Ungdom faldt i en bevæget Tid; thi de sidste 20 Aar af det 18. Aarhundrede var en Gjæringens Tidsalder. Struensee havde i 1770 givet en meget vidtstrakt Trykkefrihed, som dog igjen snart blev begrænset, bl. a. ved en Forordning af Guldberg, under hvis stærkt konservative Styrelse man maatte være meget forsigtig i sine Udtalelser. I 1784 overtog Kronprinsen selv Regeringen, og det var den almindelige Mening, at han var en frisindet Natur, der vilde fortolke de noget vage og

ubestemte Trykkefrihedsforordninger i frisindet Aand. Og Folk blev grebne af en uimodstaaelig Lyst til at tale frit om alle mulige Sager.

Nyerup, der var en Fynbo, med den ægte Fynbos letbevægelige Natur, blev reven med af Bevægelsen og vilde give sit Bidrag til at reformere den danske Stat — om end i det smaa. I 1783 var en Bogtrykker Schultz af Politimesteren bleven idømt en Mulkt paa 200 Rdl. for at have trykt en Pjece, i hvilken en unavngiven Forfatter havde udtalt sig om en Kasseangel i det asiatiske Kompagni. Det var en haard Straf for Schultz, thi han havde nylig begyndt sin Forretning og sad smaat i det. Nyerup og en af hans Venner, Aabye, vilde hjælpe ham og indgav en Ansøgning til Kongen om Straffens Eftergivelse. Ansøgningen blev ikke engang modtaget. Saa blev Nyerup ærgerlig og udgav en lille Pjece, hvori han paastod, at Politimesterens Kjendelse var ulovlig. Deri tog imidlertid Nyerup fejl, Politimesteren klagede til Kancelliet¹⁾, og Resultatet blev, at Nyerup fik en Irettesættelse af Konsistoriet²⁾. Men nu var Nyerups Blod kommen i Bevægelse, og Aabye pustedede til Ilden; han forsikrede, han havde en indflydelsesrig Forbindelse ved Hoffet, der nok skulde hjælpe dem, hvis det kneb, og saa udgav de »Brev fra N. til A.« og »Svar fra A. til N.«. Nu blev Sagen alvorlig; thi her var der Angreb paa højtstaaende Embedsmænd, ja paa selve Kancelliet.

1) «Kancelliet» svarede til Dels til det nuværende Kultusministerium, Justitsministerium og Udenrigsministerium.

2) Universitetets indre Anliggender styres af en Forsamling af Professorer, Konsistorium.

Det kunde Regeringen ikke lade gaa, og der blev anlagt Sag imod dem. Saa blev de to Syn-dere bange og skyndte sig at gjøre Bod i en Skri-velse til Kancelliet: de indsaa godt, at de havde baaret sig urigtigt ad, at de havde brugt uforsvar-lige Udtryk o. s. v., men de stolede paa det høje Kollegiums Mildhed og lovede paa det helligste for Fremtiden alene at passe deres Forretninger. Det hjalp ikke; den offentlige Anklager (Generalfiskalen) indstævned dem for Hof- og Stadsretten. Saa indgav de to nye Ansøgninger, baade til Kancelliet og til Kongen: de anraaber i allerdybeste Underda-nighed Hs. Kgl. Majestæt om, at den mod dem anlagte Sag maa hæves, da hele deres timelige Velfærd staar paa Spil o. s. v. Det hjalp endelig, Sagen mod dem blev hævet.

Det var jo en alvorlig Advarsel, Nyerup her fik lige ved Begyndelsen af sin Løbebane. Den gjorde ham ogsaa forsigtigere i den kommende Tid, men med sin letbevægelige Natur kunde han dog ikke undgaa at blive reven med ind i Tidens Gjø-ning. Der var i Halvfemserne et stærkt Røre i An-ledning af Spørgsmaalet om Trykkefriheden. Gan-ske vist var der ingen Censur, men Retten til at udtale sig frit var indskrænket ved flere Forord-ninger, og Indskrænkningerne var fremsatte i saa vage og ubestemte Udtryk, at det ikke altid var let at afgjøre, hvad man maatte sige, og hvad man ikke maatte sige. Nu var Nyerup i 1790 bleven Redaktør af »Lærde Efterretninger«, vort vigtigste kritiske Tidsskrift, der udelukkende bragte Anmel-delser af udkomne Bøger, og han maatte saa ofte træffe Afgjørelse om, hvad det kunde gaa an, at han selv eller andre sagde i dette Tidsskrift.

En General Schmettow havde paa Tysk udgivet et Skrift, i hvilket han kritiserede adskillige uheldige Forhold i Hæren, talte om Bondens Frihed m. m. Det fandt Bifald hos Fremskridtsmændene, da det udtalte frisindede Anskuelser; og da en anden Officer, Mannsbach, ligesom Schmettow tyskfødt, offentliggjorde et heftigt Angreb paa ham og hans Bog, blev Angriberen haardt medtaget i den liberale Presse. I »Lærde Efterretninger« Nr. 28 for 1793 stod der en Anmeldelse af Mannsbachs Skrift; den begynder saaledes: »Et saa uforskammet Skrift har Recensenten endnu ikke haft at anmelde. Den ondsksfulde, fejge Kryster spores i hver en Linie o. s. v.«. Nyerup havde ikke selv skrevet Anmeldelsen, men da den var uden Navn, maatte han staa til Ansvar for den. Saa tilskrev Rahbek ham et Par Breve, i hvilke han varmt og indtrængende forestillede ham, hvor uforsigtigt og uforsvarligt det var at optage saadanne Udtalelser; alle Frihedsfjender vilde jo i dem finde et kjærkomment Paaskud til at raabe paa Trykkefrihedens Indskrænkning. Og kunde ikke Kronprinsen selv til Slutning blive betænkelig?

Senere i sit Liv har Nyerup indrømmet, at Rahbek havde Ret i sine Advarsler. Men den Gang var det ikke saa let for ham at se det, og det faldt ham ogsaa i den følgende Tid vanskeligt at holde Hovedet klart og roligt, naar det havde begyndt at bruse og gjære i hans letbevægelige Hjærte. I 1797 trak der et Uvejr op over Tidsskriftet. Der udkom et frisindet Skrift, som vakte meget stor Opsigt, »Om Trykkefriheden og dens Love«, af en Kapellan Birckner i Korsør. Bogen blev anmeldt i »Lærde Efterretninger« af P. Collet, Assessor i

Hof- og Stadsretten. Collet udtalte sig endnu friere end Birckner; han var tilbøjelig til at hævde, at Opstand af Folket imod Regeringen kan være berettiget, hvad Birckner nægtede. Denne Artikel, der var undertegnet med Collets Navn, vakte stærk Bevægelse. Snart begyndte Rygtet at mumle om, at der paatænkte en alvorlig Indskriden fra Regeringens Side; ja Nyerup modtog endogsaa følgende Billet fra den bekjendte Historieskriver Suhm: »Min kjære Nyerup! Jeg vil herved advare Ham at være forsigtig og klog; thi der trækker et Uvejr op over Skribenter og Redaktører. Søg at afværge det for sin Person ved Moldenhawer og ved Patronen¹⁾. Men hør dog efter hos den første, hvor vidt det strækker sig, thi jeg har kun min Efterretning af Sagn.« Skrivelsen er dateret Øverrød d. 1. Oktbr. 1797. Suhm havde Ret i, at der nærmede sig et Uvejr, eller rettere: det var lige over Hovedet; thi samme Dag modtog Collet fra Danske Kancelli en Skrivelse (dat. 30. Septbr.), i hvilken det meddeltes ham, at han havde faaet sin Afsked, da han i den nævnte Anmeldelse havde fremsat Anskuelse, der ikke kunde forliges med hans Stilling som Embedsmand. Nyerup gik derimod fri for Tiltale, han véd ikke selv hvorfor.

Et Par Aar efter var det nær gaaet galt igjen. Nyerup udgav i 1799 en Samling af den Aaret i Forvejen afdøde Historieskriver Suhms Smaaskrifter, tidligere til Dels utrykte. Blandt disse var der en lille Artikel, »Udkast til en ny Regeringsform«, som op-

¹⁾ Moldenhawer var teologisk Professor og Bibliotekar ved det kgl. Bibliotek. »Patronen« vil sige Universitetets Patron, Hertugen af Avgustenburg.

rindelig var forfattet i Struensees Dage. Den af denne Statsmand givne Trykkefrihed, i Forbindelse med hans i flere Henseender revolutionære Optræden, vakte en stærk Gjæring i Sindene. Folk begyndte at tale om Statssager og at skrive derom¹⁾. I denne Gjæringsperiode forfattede Suhm sin nævnte lille Artikel, i hvilken han tager Ordet for et indskrænket Monarki, med et »Parlament« paa 48 Medlemmer. Dette hidtil utrykte Aktstykke var det, som Nyerup offentliggjorde i »Suhmiana« som »et ikke uvigtigt Aktstykke til salig Suhms politiske Meningers Historie«. Nyerup mener, at det lille Skrift vilde »have listet sig ud i Publikum uden allermindste Opsigt«, hvis ikke netop paa det Tidspunkt Spørgsmaalet om Trykkefriheden havde bragt baade Folk og Regering i en noget »eksalteret« Stemning. Den fra Bondefrigjørelsen saa hæderlig bekjendte Christian Colbjørnsen, som var Medlem af »Danske Kancelli«, fandt Artiklen formastelig og statsfarlig. »Udgiveren af slige Papirer kunde nok, mente han, fortjene at sidde paa Christiansø eller Munkholm.« Det saá et Øjeblik helt betænkeligt ud, men en Ven af Nyerup²⁾, der stod i Yndest hos Colbjørnsen, talte hans Sag saa varmt, at den mægtige Statsmands Vrede lagde sig, og da Nyerup afgav en Erklæring om, at han havde »handlet i sit Hjertes Enfoldighed, uden at ane det mindste ondt«, slap han for videre Tiltale³⁾.

1) Det er dette »Kandestøberi«, som Ewald gjør Løjer med i sin Komædie »Harlekin Patriot« (1772).

2) Den S. 12 omtalte Højesteretsassessor J. F. V. Schlegel.

3) Endnu en Ubehagelighed fik Nyerup paa Grund af sin raske Mund. Han havde i sin »Beskrivelse af Kjøbenhavn« (1800) sagt, at Universitetet ikke havde nogen

Rektor Worm, en god Ven af Nyerup, syntes ikke om hans Alliance med Fremskridtsmændene: »Her er jo dog ingen raabende Nødvendighed,« skriver han en Gang til ham. »at du skulde blande dig med Skaren. — Du har jo desuden nok at bestille . . .; lad dem reformere i Stat og Kirke, som ikke have andet at bestille, som ikke forstaa andet; thi sandelig, dertil behøves saare liden Lærdom. Paa min Ære, jeg holder dig meget for god til at være Lavsbroder til den nye Slægt af unge Genimænd, som nu have bemægtiget sig alle Literaturens Domstole og overalt angive Tonen.« Worm har i alt Fald Ret i det: Nyerup hørte ikke hjemme i Journalistiken og Politiken. —

Blandt de sociale Bevægelser i Slutningen af forrige Aarhundrede var Arbejdet for Bondestændens Frigjørelse den vigtigste. At denne Bevægelse maatte gribe Nyerup, er ganske naturligt. Han var letfængelig og havde selv Bondeblod i sine Aarer; derfor forsøgte han ogsaa at give sine Bidrag til den. I 1786 udgav han saaledes en Oversættelse i Udtog af et tysk Skrift »Om Landmandens Oplysning«, og i 1796 »Om Herremanden Brahe og Bønderne i Ørby«. Denne Bog er en forkortet Bearbejdelse af Pestalozzis¹⁾ be-

ordentlige Professorer i Naturhistorie, Fysik, Økonomi m. m. Dette var ganske sandt; men dertil føjede han saa følgende unødigt flotte Bemærkning: »Derimod har Teologien, der gjærne kunde være en Underafdeling af Historien — som Kundskab om den menneskelige Aands Forvildelser — den har 4, siger og skriver 4 Lærestole.« Derved stødte han to af sine Foresatte for Hovedet, nemlig Bibliotekaren, Professor Moldenhawer, og Bibliotekschefen, Grev Caj Reventlow.

¹⁾ J. H. Pestalozzi (1746—1827), en berømt schweizisk Pædagog.

rømte Fortælling »Lienhard und Gertrud«. Som Titlen antyder, har Nyerup forsøgt at »omplante« den i dansk Jordbund, men han indrømmer selv i Fortalen, at det ikke er lykkedes. Jeg tilstaar gjerne, hedder det her, at mine Landsbyscener hverken ere schweizerske eller danske. »De sidste ere i de 24 Aar, jeg har været borte fra dem, næsten ganske blevne udslettede af min Hukommelse.« Men han haaber, at hans beskedne Forsøg vil »opflamme en eller anden dansk Forfatter til at skildre os ægte danske Landsbyscener.« Dem maatte vi imidlertid vente længe paa.

Scenen er henlagt til Landsbyen Ørby, og den nærboende Herremand hedder Brahe; her er aabenbart Hentydninger til hans Barndomshjem Ørsted og det Gods, Brahesholm, hvorunder han selv var »vorned«. Med »Herremanden Brahe« har han imidlertid sikkert ikke tænkt paa Ejeren af Brahesholm, men paa Ludvig Reventlow, den bekjendte Bondeven, der paa sit Gods Brahetrolleborg i Sydfyn udførte et begejstret Arbejde for Bondestandens Frigjørelse og dens Udvikling, baade i materiel og aandelig Henseende.

Af Ørby gives der følgende Skildring: »Byen er i de sidste 30 Aar bleven rent forarmet og bestaar mest af noget liderligt Pak«. Den nylig afdøde Herremand havde ikke brudt sig om andet end Jagt og Hunde. Men i dette mørke Maleri er der to Lyspunkter: en Bondekone, Gertrud, med sine syv Børn, som hun opdrager mønsterværdigt — hver Lørdag samler hun dem om sig, og saa maa de gjøre Rede for hele deres Opførsel i den forløbne Uge — og den nye Herremand, Brahe, der faar gennemført den ene heldbringende Reform

efter den anden: Jordernes Udskiftning, Hoveriets Afskaffelse, Oprettelsen af gode Landsbyskoler o. s. v. Ørbys Beboere er til sidst, som om de var forvandlede til nye Mennesker. Kongen, der bliver opmærksom paa Brahes Reformer, vil have dem gennemført over hele Landet, »og til sidst hørtes Ordene Herremænd og Ladefogeder, Træheste og Udpantninger, Hoveribud og Tiendetællere aldrig mere i Sproget.« —

Vort Aandsliv i Slutningen af forrige Aarhundrede faar fortrinsvis sit Præg fra to Bevægelser: det politisk-socialt Røre og den religiøse Kamp. Det foregaaende kan give en Forestilling om Nyerups Stilling til den første af dem; vi skal nu se, hvorledes han forholdt sig over for Tidens religiøse Brydninger.

Selvstændige Skrifter om religiøse Æmner har Nyerup ikke udgivet; det laa uden for hans Rækkevidde. Men som Udgiver af Tidens vigtigste kritiske Tidsskrift spillede han ogsaa en Rolle i Tidens religiøse Bevægelse. Hans Standpunkt var det samme, som næsten alle Fremskridtsmænd indtog, Rationalismens. Allerede i hans Drengenaar sporer man jo den vaagnende Kritik over for de overleverede Troslærdomme, og i sine Studenteraar blev han snart færdig med det »mystiske« i Kristendommen. Derimod vedblev han at holde paa den i, hvad man den Gang kaldte dens »rensede« Skikkelse: man udskød i de bibelske Beretninger, saa vidt muligt, alt hvad der ikke kunde begribes af Fornuften: Daaben og Nadveren var gamle Ceremonier og intet andet; Kristus var et Menneske som vi andre, om end det største,

der nogen Sinde havde levet; han blev født paa naturlig Maade, og han døde paa naturlig Maade.

Dette var den Gang de fleste »oplyste« Meneskers Standpunkt, og det var ogsaa Nyerups og hans Tidsskrifts. Rosende Anmeldelser af rationalistiske Skrifter fandt altid Døren aaben, medens den som Regel var lukket for alle Angreb paa dem. Naar man undertiden i Tidsskriftet alligevel finder Anmeldelser, som stiller sig noget forbeholdent over for vidtgaaende rationalistiske Arbejder, saa var det sikkert ikke med Nyerups gode Vilje. Han kunde nok ikke altid finde teologiske Anmeldere, der var tilstrækkelig »frisindede«. Selv gav han sig som Regel ikke af med at kritisere religiøse Skrifter. En Gang greb han dog ind i den Kamp, som Biskop Balle førte med Rationalismens Talsmænd. Han udgav nemlig 1797, uden at nævne sig, en lille Pjece »Nyt Grus kastet for Biskop Balles Fødder«. Balle havde i sit Tidsskrift »Bibelen forsvarer sig selv« klaget over, at hans Modstandere »kastede Grus« for hans Fødder. Nyerup vilde nu ogsaa kaste lidt Grus paa hans Vej, »om han [Balle] mulig kunde bringes til rolig og kold Eftertanke om, hvad der tjener til hans og hans Medmenneskers Fred«. Pjecen, der er meget ubetydelig, er en Oversættelse af en Anmeldelse i et tysk Tidsskrift; det erklæres her, at de Mænd, der, som Balle, »antage de jødiske Historieskriveres Efterretninger for noget helligt, tilberede virkelig Gift for den menige Mand«. —

Det var nødvendigt at skildre Nyerups politisk-socialt og religiøst Stilling, for at faa Skikkelsen fuldstændig belyst. Men det er ikke dens Hovedpræg, man faar Øje paa, naar man ser den fra

de Sider. Nyerup hørte egentlig ikke hjemme ude i Livets Larm og Strid; hans Hjem var den stille Bibliotekssal, hans Liv og Lyst var det at færdes mellem de høje Boghylder med de mange gamle Bøger. Der hen maa vi følge ham, derfra maa vi se at faa et Overblik over hans egentlige Virksomhed som Videnskabsmand. Men før vi følger ham der ind, maa vi gaa en Del Aar tilbage i Tiden for at overvære en Scene, der danner et Forspil til hans Biblioteksliv.

Der levede i Kjøbenhavn i Slutningen af forrige Aarhundrede en bekjendt velhavende Kjøbmand, Konferensraad Ryberg, en frisindet Mand med mange Interesser. I hans Hus samlede der sig, fra 1781 af, »et Selskab af ældre og yngre Videnskabsdyrkere, der øvede sig i at skrive Taler og Afhandlinger, som bedømtes med gjensidig stræng, men venskabelig Kritik«. Efter Kritikens Afgivelse fulgte saa ofte Klaverspil, Oplæsning af tyske Forfattere o. a. I dette Selskab var der Mænd som den tidligere omtalte Ole Worm, senere Rektor i Horsens, Christian Hornemann, en lovende ung Filosof, der allerede døde 1793, kun 34 Aar gammel, Digteren Bunkeflod, bekjendt af sine Spindeviser o. fl. I dette Selskab blev Nyerup optaget, og han oplæste her to Afhandlinger, som han med ungdommelig Forfatterstolthed lod aftrykke i et Tidsskrift. Den ene af disse Afhandlinger er især betegnende for Nyerup som ivrig Bogelsker og Biblioteksmand. Den hedder »Efteraarstanker« og lyder saaledes i Uddrag:

»Sommeren er forbi — og alt nærmer sig den barske Vinter med stærke Skridt; de koldere Vinde, kortere Dage og nedfaldende Blade bebude dens

Ankomst.« »Sommeren lover saa meget og holder saa lidt. Heden er trykkende; paa Frederiksbergturen er man tilstøvet og træt, inden man naaer Alleen.« »At læse paa sit Kammer om Sommeren inden fire Vægge forbyder Heden, Dorskheden og Søvnens ganske og aldeles.« Har man endelig en Dag god Tid og godt Vejr til at læse i det grønne, saa mangler man en passende Bog, eller man skal gaa for langt o. s. v. Nej, Vinteren er den rette Tid for en Nordbo. Om Vinteren gaar man i Teatret — »denne Sædernes og Levemaadens, om ikke Dydens Skole« —, man danser, man flyver af Sted over den blanke Is o. s. v. »Og endelig — hvilken herlig, salig Indflydelse har ikke Vinteren paa Studeringerne. — Om Efteraaret stiftes Læseselskaberne, Laanbibliotekerne benyttes, og Bøgers Læsning skaber Kundskab og Indsigt . . . Kollegier læses¹⁾ over alle Videnskaber; Bogauktioner holdes i Mængde, hvorved Bøgerne komme i de rette Brugeres Hænder. — Danmarks Mæcen²⁾ og de danske Musers kraftige Beskytter opholder sig kun om Vinteren i Hovedstaden, Musernes Sæde, og opmuntrer og antænder ved sin Nærværelse Driften til Videnskaberne og understøtter virksom deres Dyrkere. Disse og saa mange andre Omstændigheder gjøre, at Videnskaberne drives med saa meget større Iver om Vinteren end om Sommeren. Naar det nu mørknes Kl. 4 eller 5, Sneen flyger og Stor-

¹⁾ o: Forelæsninger holdes.

²⁾ o: Kunstens og Videnskabens Beskytter; han tænker paa den bekjendte Minister Ove Høegh-Guldberg, og af ham synes, at dømme efter det følgende, hele den danske Literaturs Trivsel at afhænge. — Nyerup fik senere et mere kritisk Syn paa den konservative Minister.

men tuder, eller det fryser, saa Stjærnerne tindre, saa sætter man sig i sit varme Kammer ved en Tranlampe eller et Voksllys, styrter sig midt ind i Literaturens uudtømmelige Hav, og den hele 7—8 Timer lange Aften studeres med langt større Kraft, Fasthed og Fremgang end om Sommeren i et Lysthus.* — Ja, det er sandt; men man kunde da ogsaa nok bestille noget andet paa et saadant Sted end at læse. Mon Nyerup aldrig har siddet med sin Elisabeth Margrethe i et Lysthus, dækket af vild Vin og blomstrende Kaprifolier? Ja, den Mand var skabt til at leve sit Liv blandt Bøger; han hørte hjemme mellem Bibliotekets Boghylder.

Hvad fik saa Nyerup ud af sit Liv blandt Bøger? Hvad var Gjenstand for hans Studier? Nyerup var et Arbejdsmenneske, og hans Skrifter er overordentlig talrige. Undersøger man en Fortegnelse over dem i et Forfatterleksikon, maa man læse Side op og Side ned, inden man kommer igjennem den. Han har af selvstændige Skrifter udgivet omtrent 70 Bind, men dertil kommer saa en stor Mængde Afhandlinger og Artikler spredte rundt omkring i Tidsskrifter og Blade. Hvorledes skal man give en let overskuelig Oversigt over denne Hærskare af Bøger og Afhandlinger? Opgaven er dog ikke saa vanskelig, som den kunde synes ved første Øjekast. Sagen er, at der gjen-nem næsten alt, hvad han har skrevet, gaar en rød Traad, der sammenbinder det spredte til en Art Helhed. Det er om Danmark og det danske Folk i Fortid og Nutid, at alle disse Bind, med et Par Undtagelser, handler, om vor Historie og Literaturhistorie, Mytologi og Runer o. s. v. Idet der nu i det følgende skal gives en kort Rede-

gjørelse for de vigtigste af hans Arbejder, vil det være naturligt at ordne dem, ikke efter Tiden for deres Udgivelse, men efter deres Æmner, saaledes at vi begynder med dem, der behandler vort Folks Oldtid, og derfra gaar fremefter gjennem Tiden.

Den Videnskab, som sysler med de ældste Minder om vort Folks Liv, kalder man Arkæologi eller Oldtidsvidenskab. Gjenstand for dens Undersøgelse er i Korthed alt det, som kan kaldes »jordfundne Sager«. Den første Grund til denne Videnskab blev lagt i 17. Aarhundrede af Forskere som Ole Worm o. a. Men endnu ved Begyndelsen af dette Aarhundrede var man ikke naaet stort op over den første Grundvold. Paa det saakaldte Kunstkammer — der var blevet oprettet under Frederik 3. og anbragt der, hvor nu det kgl. Bibliotek er — havde man i Tidens Løb samlet en broget Mængde »Rariteter«: de to berømte Guldhorn, et til Sten forvandlet Barn, usædvanlige Negle, hvoraf en paa halvfemte Tomme, Øret af en Elefant, en 2 Tommer lang Mennesketand, som maatte have tilhørt en Kæmpe paa henimod 9 Fod¹⁾ o. s. v. Kunstkammerets Bestyrere havde ikke megen Interesse for egentlige Oldsager: Økser, Kiler, Sværd o. s. v., men adskilligt af disse Sager blev alligevel i Tidens Løb optaget blandt Samlingerne og derved bevaret. I 1752 bekjendtgjorde Regeringen, at de, der indsendte gamle Mønter eller sjældne gamle Sager, skulde faa deres fulde Værdi udbetalt af Kongen. Dette hjalp noget, men dog var Samlingerne af Oldsager ikke meget righoldige ved dette Aarhundredes Begyndelse.

¹⁾ Det er senere oplyst, at det var en Hestetand.

Saa var det, Nyerup satte sig i Bevægelse. Det havde harmet ham at se en anset tysk Forfatter paastaa, at Nordboerne, før de antog Kristendommen, var et af de raaeste, vildeste og grusomste Folk i hele Evropa, som i Kultur stod dybt under Tyskerne. En saadan Paastand kunde kun gjendrives af Arkæologien, men den manglede endnu ligefrem Stof til sine Undersøgelser. Nyerup havde gjort flere Rejser omkring i Danmark for paa Stedet at studere bevarede Oldtidslevninger. Derved havde han opdaget, med hvilken Uforstand og Hensynsløshed man gik frem over for dem. Blot ét Eksempel paa dette. Paa en antikvarisk Rejse i Fyn kom han til Flemløse (i Nærheden af Assens) for at undersøge en Runesten. Men Sognefogden fortalte ham, at Grev Tramp paa Løgismose havde ladet den kløve, skjønt han havde bedt for den. Andensteds fandt Nyerup Sans for Oldsagerne og smaa Samlinger af dem. Men disse private Samlinger var udsatte for at blive spredte eller ødelagte, og deres Ejere manglede som Regel videnskabelige Forudsætninger til at kunne benytte dem. Skulde det blive til noget med Arkæologien, saa maatte disse spredte Samlinger forenes i et stort offentligt Musæum, og det maatte ligge i Hovedstaden, hvor de fleste Videnskabsmænd levede¹⁾.

For at vække Interesse for Sagen offentliggjorde Nyerup nogle Afhandlinger om den. Den vigtigste af dem var »Oversyn over Fædrene-

¹⁾ De Oldsager, som ikke kunde flyttes, skulde fredlyses. — Nyerup siger selv, at denne Tanke ikke er original; han efterlignede, hvad der var sket i Sverrig og Frankrig.

landets Mindesmærker fra Oldtiden, saaledes som de kan tænkes opstillede i et tilkommende National-Musæum« (1806). Musæet skulde efter hans Plan bestaa af 3 store Hovedafdelinger: 1) for Hedenolds Monumenter, 2) for Runer, 3) for de kristne Mindesmærker. Nyerup drømte om, hvor prægtigt det vilde tage sig ud, naar Tanken en Gang var bleven til Virkelighed, og sin Drøm offentliggjorde han i 1807 i et københavnsk Blad. Han tænker sig, at han 1837 gjør en Rejse til København og skildrer saa Byens Mærkværdigheder paa det Tidspunkt: »En af de Mærkværdigheder i Kongestaden, som jeg først og fremmest bør nævne her, er det danske Nationalmusæum. En hel Række af Værelser paa Slottet er indrømmet dertil. — For 3 Decennier [Aartier] siden foreslog Nyerup i sin Bog om Fædrenelandets Mindesmærker fra Oldtiden denne skjønne Idé. Længe har det været, førend den blev realiseret — men nu den er udført, ligner den en stolt Eg, der vokser langsomt og blomstrer desto længere.« Saaledes drømte Nyerup i 1807, og hvor forunderlig er ikke denne Drøm gaaet i Opfyldelse, lige til Navnet og Slottet¹⁾. Ja, man kan vel rolig sige, at Virkeligheden overgaar Drømmen.

Nyerup nøjedes imidlertid ikke med at gaa og drømme om Fremtidens store Nationalmusæum. Han forstod, at der maatte tages fat straks, selv om Begyndelsen blev i det smaa. Af Konsistoriet

1) Nyerup tænker med »Slottet« paa Kristiansborg Slot, hvor »Oldnordisk Musæum« ogsaa fik Husrum i 1832. Senere (1853) flyttedes det til et andet »Slot«, Prinsens Palæ.

fik han Lov til paa Universitetsbiblioteket¹⁾, der den Gang var opstillet i Loftsrummet over Hvælvingerne i Trinitatis Kirke, at indrette »et Kabinet for Fædrelandets Oldsager«. Dernæst lod han, i Foraaret 1807, trykke og gratis omdele en »Anmodning til Ejere af nordiske Oldsager«, i hvilken han bad dem om, for Fædrelandets Skyld, at overlade deres Samlinger til det saaledes oprettede Kabinet. Dette Opraab fandt Gjenklang rundt om i Danmark, og mange indsendte større eller mindre Samlinger af Oldsager. Samtidig blev der gjort et andet vigtigt Skridt. Der blev nemlig ved kgl. Forordning nedsat en Kommission for Oldsagernes Opbevaring og Fredning. Nu var vi kommet saa godt i Gang, at man endogsaa i Sverrig og Tyskland tænkte paa at tage Danmark til Mønster. Nyerup blev Sekretær i den antikvariske Kommission og kom i den Egenskab til at gjøre et Par antikvariske Rejser, til Jylland (1807) og til Sverrig (1810 og 1812). Efter at han havde været Sekretær i 10 Aar, tog han sin Afsked og foreslog til sin Efterfølger en ung Mand ved Navn Christian Jürgensen Thomsen, som ogsaa blev antaget. Dette var et overordentlig heldigt Valg. Nyerup kunde ifølge hele sin Natur ikke naa videre end til at samle, han kunde ikke gjøre det næste Skridt: at opdage de Grundsætninger, hvorefter Samlingerne skulde ordnes. Men det var det, Thomsen kunde. Det er ham, vi skylder den banebrydende Tanke om Tredelingen: Stenalder, Bronzealder og Jernalder.

¹⁾ Nyerup var 1803 bleven udnævnt til Universitetsbibliotekar (jfr. S. 41).

Fra Arkæologien kommer vi til Runevidenskaben. Den begyndte ligeledes i 17. Aarhundrede, og dens egentlige Grundlægger er Ole Worm, der udgav et stort Værk (»Danske Mindesmærker«) om de danske Runestene. Men her gjælder det samme som i Arkæologien: man var omkring 1800 ikke kommen stort videre end i Midten af 17. Aarhundrede. Og Nyerup bragte ikke denne Videnskab længere frem. Han udgav et Par Smaaskrifter om Runerne og behandlede dem desuden i sin store historisk-statistiske Skildring af Danmark. Men hans Behandling af dem er saa godt som udelukkende en rent historisk Beretning om, hvad andre Lærde har sagt om dem. Hans gode Ven Rektor Worm anker da ogsaa i et Brev til ham over, at han kun fremstiller de mange indbyrdes stridige Meninger og Formodninger om Runernes Oprindelse, deres Tydning o. s. v., uden til Slutning selv at afgive sin Dom. — Derimod har Nyerup gjort sig fortjent af Runevidenskaben ved sin Virksomhed for Runestenenes Fredning og Opbevaring.

Vi er nu færdige med den forhistoriske Tid og gaar over til det historiske Tidsrum. Her møder vi to Videnskaber: Historien og Litteraturhistorien.

Med Hensyn til Historien er Nyerups betydeligste Arbejde den omfattende Fremstilling af det danske Folks Kulturhistorie, som han gav i »Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider« i 4 Bind, der udkom 1803—1806. Et kjøbenhavnsk Boghandlerfirma havde opfordret ham til at udarbejde et Værk af en lignende Beskaffenhed som Holbergs »Danmarks og

Norges gejstlige og verdslige Stat«, og Nyerup paatog sig Opgaven. Han tog Holbergs Arbejde til en Slags »Rettesnor«, og de kulturhistoriske Skildringer, hvormed Suhm afslutter de forskjellige Perioder i sit Udtog af Danmarks og Norges Historie, blev hans »Ledetraad«. »Suhms Ord,« siger han selv, »har været som Tekst og mine Undersøgelser en Kommentar« [Forklaring]. Der er altsaa intet egentlig originalt i Nyerups Plan og Fremgangsmaade. Det er et »Samlerarbejde«, i hvilket han »paa én Plet har sammensanket mange for Videnskabsmanden tjenlige Kjendsgjerninger«, som ellers med stort Besvær maatte opsøges paa mange forskjellige, tit vanskelig tilgængelige Steder.

Fremstillingen begynder med den historiske Tid, 9. Aarhundrede, og gaar omtrent til 1800. 1. Bind handler om »Kulturens Fremskridt, samt Bondens og Borgerens Forfatning«. Indholdet er mangfoldigt og broget: Fiskeriet — Handelen — Kjøbstædernes Opkomst — Borgerstandens Dannelse og Udvikling — Bondens Tilstand gennem Tiderne — Stærke Drikke — Ildebrændsel m. m. Bindet slutter med Stavnsbaandets Løsning 1788 og de tit anførte Linier af Thaarups »Høstgildet«:

Gud velsigne Christian!
thi han har adlet Bondens Stand.

2. Bind giver en »Udsigt over vort Fædrelands Literatur i Middelalderen«; her behandles desuden Runerne og den islandske Literatur. 3. Bind (i 2 Afdelinger) optages af en Skildring af Latinskolenes og Universitetets Historie fra Reformationen til det 19. Aarhundrede; og 4. Bind indeholder det tidligere omtalte »Oversyn over Fæ-

drenelandets Mindesmærker fra Oldtiden, saaledes som de kan tænkes opstillede i et tilkommende National-Musæum«¹⁾).

Nær beslægtet med Kulturhistorien er Mytologien, og Nyerup har da ogsaa syslet med Nordboernes Gudelære, der er saa overordentlig vigtig for Kjendskabet til vort Folks Tankegang og Livsanskuelse i Oldtiden. Hans Arbejde paa dette Omraade er imidlertid ikke af Betydning. »Den yngre Edda«, der for en væsentlig Del bestaar af en Række Prosafortællinger om Gudernes Liv og Virken, oversatte han, ved Rasks Hjælp, fra Islandsk. Desuden udgav han en »Ordbog over den skandinaviske Mytologi«; det er egentlig ikke andet end Indholdet af »Den yngre Eddas« Gudefortællinger sat i alfabetisk Orden. Bogen er, underligt nok, udgivet paa Tysk; den er vel altsaa særlig beregnet paa Udlændinge.

Vi har endnu Literaturhistorien tilbage. Nyerup var i 1796 bleven overordentlig Professor i Literærhistorien, og det gav Anledning til et omfattende og betydeligt Arbejde fra hans Haand. Rahbek var paa samme Tid Professor i Æstetik, og de to Venner og Kolleger slog sig sammen

1) Af Nyerups Skildringer af vor politiske Historie kan mærkes: »Danske Kongers Levnedbeskrivelser fra Kong Dan til vor nuværende Konge«, med Portrætter (1816); den har mange Citater af Rimkrøniken og er holdt i en folkelig Stil. End videre: »Karakteristik af Christian 4.« (1816) og »Efterretninger om Frederik III.« (1817); disse Skrifers Betydning ligger i, at de indeholder en Del nyt Stof; ogsaa paa dette Omraade kunde Nyerup egentlig ikke andet end »samle Stof«. Selv »Karakteristiken« af Christian 4. er, efter hans eget Sigende, ingen egentlig Karakteristik, men kun Materialier til en saadan.

om at udgive »Bidrag til den danske Digttekunsts Historie« i 4 Dele (1800—1808). Det er i det væsentlige et Uddrag af de Forelæsningsnotiser, som de havde holdt i 1798—1800. Arbejdet fordelte de saaledes, at Nyerup paatog sig den mere literærhistoriske Side af det: nogle korte Notitser om Digterens Liv, Opregningen af hans Værker, Aars-tallet for deres Udgivelse o. s. v., medens Rahbek overtog den æstetiske Undersøgelse af Digterværkerne. Foruden den nævnte Tvedeling, der somme Tider falder lidt løjerlig ud, er der flere andre Underligheder ved dette Arbejde. Udgiverne fortolker Ordet »Digtekunst« saaledes, at de kun medtager, hvad der er paa Vers. I denne Fremstilling af den danske Digttekunsts Historie leder man for-gjæves efter noget om Holbergs Komedier; der er intet, for de er jo paa Prosa. Der er en anden Underlighed. Lad saa være, at vi intet faar at vide om vor Oldtids Digtning, Kvadene i Saxes Danmarkshistorie og i »Den ældre Edda«¹⁾; heller ikke N. M. Petersen²⁾ regner den med til den danske Literatur. Men at vi i Fremstillingen af Middelalderens Literatur ganske savner Folkeviserne, det er mere end mærkeligt. Udgiverne undskylder sig med, at vi ikke kjender deres Forfattere, hvad Tid de er digtede, og med, at det vilde blive for vidtløftigt at behandle dem. — Men trods disse Mangler og Underligheder er Værket alligevel et

1) Nyerup søgte at bøde paa denne Mangel ved at udgive »Udsigt over Nordens ældste Poesi« (1798), der skulde danne en Slags Indledning til den danske Digttekunsts Historie. Han behandler her, ganske kort, den ældre og den yngre Edda og nogle berømte Skjalde.

2) Jfr. herom under N. M. Petersen.

for sin Tid betydningsfuldt Arbejde: det er det første Forsøg paa i Modersmaalet at give en samlet Fremstilling af den danske Poesis Udviklingshistorie. Bogen gaar til Midten af 18. Aarhundrede, men fik en Fortsættelse i 2 Bind om Digtekunsten under Frederik 5. og Christian 7. indtil 1780. Det var oprindeligt Planen at føre Fremstillingen ned til 1800, og der var samlet Stof dertil; men da de to Forfattere i 1828 havde udgivet det sidste af de to Bind, var de begge nær ved Løbebanens Ende. Nyerup døde i 1829 og Rahbek det følgende Aar.

Havde Nyerup og Rahbek forsyndet sig mod vore Folkeviser i det her omtalte Værk, saa gjorde de det godt igjen ved et andet Arbejde. De udgav nemlig, i Forbindelse med Sønderjyden W. H. F. Abrahamson, »Udvalgte danske Viser fra Middelalderen« i 5 Bind (1812—14).

Den danske Folkevise havde haft sine gyldne Dage. Hvor klang den ikke, naar Jomfruer i Silke og Sindal og Riddere med gyldne Sporer traadte Dansen i Højeloftssalen til Kjærternes Glans, eller naar Gaardens Hovkarle og Piger i den stille Sommeraften gik i Dansen nede ved Borgeleddet i Stjærneskjær. I Folkevisens gribende Ord og rørende Toner har et helt Folk sunget ud sin Glæde som sin Sorg. Saa kom de onde Dage. Da Middelalderen var forbi, forstummede Viserne efterhaanden i Højeloftssalen, men dog var der endnu saa megen Kjærlighed til dem, at man søgte at gjemme dem i Bøgerne, da de var ved at glide bort fra Læben. Og det var da særlig adelige Kvinder, som var ivrige for at faa dem optegnet. Men ogsaa andre tog Del i Arbejdet: Historieskriveren A. S. Vedel

og Sprogforskeren P. Syv lod trykke Udvalg af dem (1591 og 1695), og man kan af Vedels Fortale til hans Udgave se, af hvilken rørende Kjærlighed til disse gamle Viser hans Arbejde var baaret. Men Dagene blev værre og værre. Naar vi kommer ind i det 18. Aarhundrede, svækkes Sansen for Folkeviserne mere og mere, indtil saa atter, henimod dets Slutning, Interessen for dem vaagner paa ny. Digterne begynder at efterligne dem og Literærhistorikerne at udgive dem. I 1780 udkom »Levninger af Middelalderens Digtetekunst« 1. Hefte (udgivet af B. C. Sandvig), der indeholdt Viser (for en Del tidligere utrykte), som »Ebbe Skammelsen«, »Habors ulykkelige Elskov«, »Hr. Aage og Jfr. Else« o. a. Nyerup fortsatte denne Samling med et andet Hefte (1784). Dette var imidlertid kun et lille Forarbejde, der senere førte til det store ovenfor omtalte Udvalg af danske Folkeviser. Foretagendet kom ganske naturligt i Medfør af hele Tidsstrømningen; Romantiken havde holdt sit Indtog i Danmark, og Romantiken elskede Middelalderen med dens dunkle Stemningsliv, saa sælsomt dragende; og hvor fik det et fuldere Udtryk end i Folkevisen? Rigtignok var ingen af de tre Udgivere »Romantiker« i Ordets strængeste Betydning, men de var dog alle noget paavirkede af den nye Bevægelse. Den stærkeste Drivkraft var imidlertid vel nok her, særlig da for Nyerups og Rahbeks Vedkommende, den rent almindelige Interesse for alt, hvad der hørte til dansk Literatur.

Første Bind indeholder Kæmpeviser (som »Olger Danske og Burmand« o. lgn.) og Viser om Trylleri, Gjengangere m. m. Andet Bind giver de historiske Folkeviser, og i tredje og fjerde

Bind findes »Romancer og Ballader« (til Dels svarende til, hvad der i nyere Tid kaldes »Ridderviser«). Og endelig giver femte Bind en Samling Folkevisemelodier, samlede fra mange forskellige Steder. Til allersidst kommer saa en »Beslutning« (o: »Afslutning«), udarbejdet af Rahbek; den begynder saaledes: »Nu staar det der, forfrisket paa ny, med livlige, lysegrønne Blade, det ærværdige gamle Træ i de danske Musers Lund«. Denne Artikel skulde raade Bod paa Forbigaaelsen af Folkeviserne i Digtkunstens Historie. Den giver en literærhistorisk Redegjørelse for Udgaver o. lgn., men ikke en poetisk Vurdering af Folkevisen. Det vilde Rahbek, som det 18. Aarhundredes Mand, heller ikke have været i Stand til at give.

Denne Udgave af Folkeviserne er et betydningsfuldt Fremskridt¹⁾; den er det første Forsøg paa at give et nogenlunde udtømmende Udvalg af vore store poetiske Skatte fra Middelalderen; og den hævder sin Førsterangs-Stilling, indtil S. Grundtvig i 1853 begynder sin store banebrydende Udgave af »Danmarks gamle Folkeviser«.

Naar Gjenstanden for Nyerups Studier var det danske Folks Liv gennem Tiderne, kunde han ikke godt gaa uden om det danske Sprog. Men han var ingen sproglig Begavelse og kom derfor heller ikke til at yde noget betydningsfuldt paa dette Omraade. Den nødvendige Forudsætning for et Studium af vort Modersmaal vil altid Islandsk

¹⁾ Den fik senere en Slags Fortsættelse i »Udvalg af danske Viser fra Midten af 16. Aarh. til henimod Midten af det 18.; med Melodier« (1821), som Nyerup udgav i Forening med Auditor P. Rasmussen, der har komponeret Melodien til »Danmark dejligst Vang og Vænge«.

være; men her var Nyerup ikke hjemme. Han havde ganske vist faaet den yngre Edda oversat, men kun ved Rasks Hjælp. P. E. Müller, den grundige Kjender af de islandske Sagaer, siger helt spydigt, at Nyerup ikke forstod andet af den islandske Literatur end Bogtitlerne. — Hvad Nyerups Syslen med Modersmaalet angaar, saa var han i flere Aar Medarbejder ved Videnskabernes Selskabs danske Ordbog, og 1804—1806 tillige en af dens Redaktører. Dette Værk er den eneste udførlige¹⁾ Ordbog over det danske Sprog, som vi ejer. Udgivelsen af den begyndte i Slutningen af forrige Aarhundrede og er endnu ikke afsluttet. Denne langtrukne Udgivelsesmaade har medført, at de første Dele af Værket allerede er helt forældede, inden endnu Slutningen er skreven. — Vort Sprogs Retskrivning har Nyerup ogsaa beskæftiget sig med, idet han i 1805 udgav »Det danske Sprogs Retskrivnings-Teorier, fremstillede i kronologisk Orden«. Men det er, som Titlen antyder, kun en ren Materialesamling, en Oversigt over, hvad andre havde skrevet om dette Æmne. —

Nyerups tidligere (S. 20 flg.) omtalte Interesse for Bondestandens Oplysning gav Anledning til et af hans ejendommeligste Skrifter. I 1793 var han med til at stifte »Selskabet for Efterslægten« og blev valgt ind i den Kommission, der ifølge Selskabets Love skulde besørge Udgivelsen af Smaaskrifter, især beregnede paa Almuens Oplysning. Men, tænkte han, skal vi give den gode nye Bøger, var det ikke af Vejen at

¹⁾ En kortere Fremstilling har vi i Molbechs bekjendte »Dansk Ordbog« (2. Udg. 1854—59).

faa at vide, hvad den hidindtil har læst. Derved vil vi faa en Forestilling om dens aandelige Tilstand, dens Lyssider som dens Skyggesider; og det er af stor Vigtighed, thi vil man føre et Menneske fremad, maa man vide, hvor han staar, og der maa man tage ham. Nyerup havde gode Betingelser for at løse denne Opgave. Den lille Bondedreng havde jo i sin Tid gennemrodet alle Ørsted Bys Skabe og Kroge for at finde Bøger. Han vidste, hvad Bønderne læste: Olger Danskes Krønike, Griseldis og alle de andre gamle Folkebøger. De var bleven til langt tilbage i Tiden og havde en Gang bragt Øjne til at funkle og Hjærter til at banke hos Riddere og adelige Damer, naar de læstes eller fortaltes i Højeloftssalen. Men det gik dem som Folkeviserne. Det blev efterhaanden ikke mere fine hvide Kvindehænder, som vendte Bladene i de gamle Bøger med de løjerlige Træsnit, men Fingre, der var bleven mørke og ru af haardt Arbejde. Det var Bønderne og Almuen i det hele, som blev ved at gjemme paa de gamle Folkebøger, som de gjemte paa de gamle Folkeviser, og igjennem flere Aarhundreder var disse Bøger, de religiøse Opbyggelsesskrifter fraregnede, næsten deres eneste aandelige Føde. Derfor var det af Vigtighed at kjende dem.

Saa begyndte Nyerup at gjennemse Bibliotekernes Hylde, og Udbyttet af sine Undersøgelser offentliggjorde han efterhaanden i Maanedsskriftet Iris for 1795—96. Nyerup forstod oprindelig ikke selv den fulde Betydning af dette Arbejde. Han, som det 18. Aarhundrede i det hele, betragtede væsentlig de gamle Folkebøger som lige saa mange Beviser paa Almuens Overtro og aandelige For-

dummelse. Men da Romantiken brød frem i Begyndelsen af dette Aarhundrede fik man et andet Syn paa dem. Thi denne Bevægelses Mænd kastede sig, med deres Forkjærlighed for det oprindelige, det af Civilisationen uberørte, ogsaa over Studiet af de gamle Folkebøger og fremhævede med Styrke deres poetisk Værd, deres Troskyldighed og Oprindelighed. Tyske Lærde udgav dem og skrev indgaaende Undersøgelser over dem. Saa begyndte ogsaa Nyerup at faa en Anelse om deres virkelige Betydning, og i 1816 udgav han »Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder«. De smaa Tilløb i »Iris« er her bleven til et omfangsrigt og betydeligt Skrift. I dette gives der en, saa vidt Forfatteren evnede det, fuldstændig Fortegnelse over alle de gamle Folkebøger, hvad Aar de først er bleven trykte, hvor mange Udgaver der er kommet af dem, hvorfra Æmnet er hentet, deres Slægtskab med lignende udenlandske Skrifter o. s. v. Der er i dette Skrift samlet et i mange Henseender ypperligt Materiale, men det har den samme Mangel som Nyerups andre Arbejder: man kunde nok have ønsket en samlet Vurdering af hele denne Literaturs poetiske Værd og Betydning; men her nøjes Nyerup med at aftrykke nogle tyske Lærdes Meninger.

Før vi skilles fra Nyerups Virksomhed som dansk Literærhistoriker, er der ét Værk endnu, som maa omtales, thi det hører til hans betydningsfuldeste Arbejder.

Hvis man uden Hjælpemidler, ganske paa egen Haand, gjorde Forsøg paa at trænge ind i et Lands Literatur, da vilde et saadant Foretagende falde

lige saa vanskeligt, som hvis man prøvede paa at finde sig til Rette mellem et stort Biblioteks mangfoldige Boghylder uden Hjælp af en ordnet For-tegnelse. En ypperlig, ja næsten uundværlig Fører for dem, som vil gøre Vandringer i vor Literaturs vidtstrakte Egne har Nyerup — i Forbindelse med en anden Forfatter, cand. jur. Kraft — givet i »Dansk-norsk Literatur-Leksikon« (1818—19). Dette Leksikon indeholder en alfabetisk For-tegnelse over alle dansk-norske Forfattere og deres Værker indtil 1814. Den enkelte Forfatters Værker er ordnede efter Tidsfølgen og forsynede med Hen-visninger til alle de Steder, hvor de er bleven anmeldte. — Et Arbejde som dette laa i ganske sær-lig Grad for Nyerups Samlernatur.

Om Nyerups personlige Liv er der ikke stort at fortælle; det gled hen, stille og roligt, som der var stille og roligt inde i Bibliotekssalen. I 1780 var han bleven Amanuensis ved det kgl. Bibliotek, et Par Aar efter Bibliotekar ved Suhms private, meget store Bogsamling — som Ejeren med sjæl- den Rundhaandethed havde stillet til offentlig Ben-nyttelse — og i 1803 Universitets-Bibliotekar, en Stilling, som han beklædte til sin Død. Han arbej- dede ivrigt paa at forbedre Forholdene ved Biblio- teket, fik skrevet nye Kataloger o. s. v. Foruden sine Biblioteksstillinger havde han forskjellige andre Poster. I 1796 var han bleven overordentlig Pro- fessor i Literærhistorien ved Universitetet, og i 1802 havde han afløst J. Baggesen som Viceprovst

paa Regensen, efter at han i nogle Aar havde været ansat som Vikar for ham. I denne Stilling fik han indført forskjellige Reformers. Det blev bl. a. tilladt, at Regensporten stod aaben til Kl. 12 i Stedet for til Kl. 11¹⁾. Nyerup var meget afholdt af Regensianerne; han vandt dem ved sin jævne, fordringsløse Optræden og sin varme Interesse for deres Vel. Deres Følelser over for den afholdte Regensprovst gav sig Udtryk ved flere Lejligheder; paa hans 30aarige Bryllupsdag forærede de ham en Sølvchokoladekande; da han i 1821 rejste udenlands, fejrede de baade hans Afrejse og Hjemkomst med Sange, af hvilke en var skreven af Chr. Winther, og baade ved hans Studenterjubilæum i 1826 og paa hans 70 Aars Fødselsdag var Regensgaarden festlig illumineret; ved den sidste Lejlighed blev der ved Fakkelskin afsunget en Sang, hvortil Weyse havde komponeret Melodien.

Til Mærkepælene i hans Liv hører ogsaa d. 28. Maj 1788. Han havde paa det Tidspunkt i en Række Aar været forlovet med Elisabeth Margrethe Clausen, og baade han selv og andre syntes, at det var paa Tiden, at Forlovelsen afløstes af Ægteskab. Meget havde han ikke at gifte sig paa, men han vovede det — »Gud være lovet!« tilføjer han selv. Hans Kjæreste havde nogle Aar opholdt sig hos en Kjøbmand Rüssing i Odense, en Onkel til hende, og i hans Gaard stod Brylluppet den nævnte Dag. Rahbek havde skrevet en Bryllupssang i Folkevisestil; den begynder saaledes:

¹⁾ Ifølge ældre Bestemmelser (af 1732) skulde den om Sommeren lukkes Kl. 10, om Vinteren Kl. 9.

Hr. Rasmus, han sidder saa sorrigfuld,
 til Fyn sig hans Tanker henvende.
 Didhen drog den Pige, Hr. Rasmus er huld,
 ret aldrig forglemmer han hende.
 Saa lover den Svend sin Jomfru.

De levede stille og lykkeligt med hinanden i 30 Aar; hun døde af Nervefeber d. 27. Oktbr. 1818. Aaret efter ramte der Nyerup en anden stor Sorg: han blev blind paa det højre Øje. Lægen tilraadede Hvile i nogen Tid, og saa søgte og fik han en offentlig Understøttelse til en Udenlandsrejse i Sommeren 1821. „Naar man,« siger han i sit Levned, »saaledes som jeg rejser *en courier* (med Ekstrapost), kan ingen Æventyrer faa Stunder til at indtræffe, og naar Tiden tilbringes enten paa Landevejen eller ved *tables d'hôte*, bliver lidet at berette.«

Nyerup modtog i Løbet af sit Liv adskillige Æresbevisninger. Han var bl. a. Medlem af flere lærde Selskaber, baade danske og udenlandske. »I Aaret 1826,« siger han, »naaede min jordiske Lykke sin højeste Spidse, idet jeg oppebar det saa hæderlig udmærkende Tegn paa min Konges allerhøjeste Tilfredshed med min førte Vandel som Undersaat, og tillige det mest utvetydige Bevis paa mine Medborgeres, Medstuderendes og Kollegers Yndest, Venskab og Velvilje for mig. Jeg var nemlig af dem, som under 25. April benaadedes med Ridderkorset, og i Oktober fejredes mit Studenterjubilæum.« Aaret i Forvejen var Rahbeks Jubilæum som Student blevet højtideligholdt i Studenterforeningen, og nu syntes han, at hans gode Ven Nyerup fortjente en lignende Æresbevisning. Saa udstedte han, i Forbindelse med Oehlschlä-

ger, Rask o. fl., en Indbydelse til et Festmaaltid for Nyerup paa Skydebanen. Den 15. Oktober samlede der sig saa her en Kreds paa omtrent 160 Mennesker. Festtalen holdtes af Nyerups Ungdomsven Schlegel, og Jubilaren takkede for dens smukke Ord paa en for hans tilbageholdne Natur meget betegnende Maade. Ved hver Kuvert laa der en trykt Skrivelse, der begyndte saaledes: »Den *gratiarum actio* [Tak], jeg havde foresat mig at fremsige, har jeg her ladet prente, da jeg mistvivlede om at kunne fremføre den, som det sig burde, og tillige frygtede for, at den ikke vilde blive hørt af alle.« Der var skrevet Sange til Festen af Oehlenschläger, Rahbek, Rask o. fl. Oehlenschläger fortæller ganske morsomt, hvorledes Hr. Rasmus blev kastet i »det runde Taarn«, med de favnetykke Mure, og hvorledes han der modtog Besøg af Saga, saa at »Fangetaarnet blev hans allerbedste Hjem«, hvor han gik omkring og tørrede Støvet af mangt et hengjemt Billede.

Da Nyerup havde fejret sin 70 Aars Fødselsdag, var han ved Enden af sin Løbebane. Han havde i lang Tid været plaget af Rosen i Fødderne; Sygdommen slog op i Underlivet, og efter nogle Ugers Sygeleje døde han d. 28. Juni 1829. Den 2. Juli var Regensgaarden fyldt af en Mængde Mennesker, deriblandt over 200 Studenter. Inde i Regenskirken (i Fløjen ud mod Kjøbmagergade) stod Nyerups Lig og ventede paa at blive ført til sit sidste Hvilested. Studenter bar ham den lange Vej ud til den stille Assistenskirkegaard. —

Rasmus Nyerup var en lille, beskeden Mand, der ikke deltog meget i Selskabslivet og som Regel ikke var meget talende; han havde dog ikke noget

imod nu og da at sidde ved et godt Bord, og han kunde saa ogsaa paa sin stillfærdige Maade blive livlig og mere sig selv og andre. Hans literære Virksomhed var præget af de samme Egenskaber. I Slutningen af forrige Aarhundrede, da han selv var ung og hele Evropa i Gjæring, da blev han ogsaa af og til af den stærke Strøm ført ud i Livets Brændinger; men senere trak han sig helt ind i sin Skal, og Livets larmende Bølger gled uden om den stille Bibliotekssal uden at forstyrre Stilheden mellem de høje Boghylder. Her levede Nyerup først helt, for han elskede Bøger og Folk, som brugte Bøger. Han var Beredvilligheden og Hjælpsomheden selv mod alle dem, som vilde laane Bøger, selv om det var Folk, han ellers tog Afstand fra. Men, hvad der er mærkeligt, han samlede ikke selv paa Bøger; det var en Grund-sætning hos ham. Hans Studereværelse var ikke, som man sædvanlig tænker sig en lærd Mands: klædt med Boghylder fra øverst til nederst. Ja, han gik endog saa vidt, at han skjænkede alle de mange Bøger, som han i Tidens Løb fik foræret, til Universitetsbiblioteket eller til sine Venner og Bekjendte.

Nyerup var hjemme i Bibliotekssalen; men det var han ikke paa Katedret, som han jo jævnlig maatte bestige i sin Egenskab af Professor i Lite-rærhistorien. Den Mand, der følte sig saa tryk- ket ved at skulle svare mundtlig paa en Skaaltale, at han i Forvejen lod trykke et skriftligt Svar, var aabenbart ikke en Ordets Mand. Hans Forelæs- ninger var da ogsaa kun tarvelig besøgte; Antallet af Tilhørere synes, i alt Fald i en Række af Aar, at have været mellem 6 og 10; i Vinterhalv-

aaret 1801—1802 begyndte han med 6 og endte med 3.

Ved Nyerups Død blev der fældet følgende Dom over ham som Videnskabsmand: »Vel er Formen i hans historiske Arbejder ufuldkommen, og han er sjælden selvstændig i sine Domme; men man finder altid meget brugbart i disse hans Skrifter, og saare meget historisk Stof er ved ham først bragt for Lyset.» Denne Dom træffer det rette. Nyerup hørte, aandelig talt, til det 18. Aarhundrede, og det var ikke en Tid, da store Tanker brød Videnskaben nye Baner; det var det jævne Arbejdes, Stofindsamlingens Tid. Den »uforlignelige« Suhm stod sikkert for Nyerup som Idealet af en historisk Videnskabsmand; men han var jo ogsaa, hvad Nyerup selv var, mindre den skarpe Kritiker end den flittige Samler.

Da Nyerup var død, havde Danmark tabt om ikke en stor Mand, saa dog en vidt belæst, saare kundskabsrig og flittig Arbejder, der med alle sine Kundskaber alligevel var saa stilfærdig og beskednen, som det Folk er af Naturen, til hvilket det var ham en Ære og en Glæde at høre.

•

Rasmus Kristian Rask.

Efter et Portræt i hans Udgave af »Den ældre Edda».
(Stockholm, 1818.)

2.

Rasmus Kristian Rask¹⁾.

I.

Barndom og Ungdom.

I Slutningen af forrige Aarhundrede laa der i Landsbyen Brændekilde, en Mils Vej fra Odense, en lille Husmandshytte med Gavlen ud til Landevejen²⁾. Ejeren hed Niels Hansen Rasch, Søn af en Skrædder og selv Skrædder, men tillige noget mere end det. Man mumlede i Landsbyen om, at han i et Skab gjemte den hemmelighedsfulde Bog »Cyprianus« og havde et Menneskeskelet oppe paa Loftet. Rasch var en »klog Mand«, der søgtes af mange syge, men han var ogsaa ellers en opvakt

¹⁾ Den følgende Fremstilling af Rasks Liv og Gjerning er i det væsentlige en med Forlæggerens velvillige Samtykke foretaget forkortet Bearbejdelse af min udførligere Levnedsskildring af denne Forfatter: »Rasmus Kristian Rask. Et Mindeskrift, 1887«.

Med Hensyn til de i det følgende forekommende Benævnelser paa Sprog, disses indbyrdes Forhold samt de religiøse Retninger i Indien og Persien henvises til et Tillæg, som findes ved Slutningen af denne Levnedsskildring.

²⁾ Huset blev ombygget for en 30 Aar siden, men et Billede af det findes i »Illustreret Tidende« for 1867—68 Nr. 466.

Natur, med Sans for Læsning; der fandtes i hans Hus en efter Omstændighederne ret god Bogsamling, bl. a. af historiske Skrifter, som Arild Huitfeldts »Danmarks Riges Krønike«.

Rasch var 3 Gange gift. I sit andet Ægteskab, med Pigen »Birthe Rasmusdatter«, havde han 4 Børn, og den 3. i Rækken af dem var Rasmus Kristian Rask¹⁾. Denne Søn, der blev født den 22. November 1787, saá til en Begyndelse ikke meget lovende ud; han skal have været saa lille, at han kunde ligge i sin Faders Træsko, og var længe skrøbelig af Helbred. Faderen var ikke videre glad ved en saadan Søn; det fortælles endogsaa, at da to af hans Børn døde med kun et Par Maaneders Mellemrøm, skal han have truet op mod Himlen og sagt: »Den Gamle tager dem fra mig, som der var noget at haabe af, og lader mig beholde Skidtet«.

Han forandrede dog snart sin Mening om den lille Rasmus Kristian. Det viste sig nemlig, at der i det lille skrøbelige Legeme boede en usædvanlig Aand. Faderen, der selv læste med Drengen, mens han gik i Byens Skole, blev opmærksom derpaa, og det blev bestemt, at han skulde »sættes til Bogen«. I Begyndelsen af Juni 1801 drog saa den 13aarige Dreng ud fra den lille Husmandshytte. Det var just ingen Æventyrrejse, kunde det synes, som han gav sig ud paa; det hele var en Mil flad Landevej ind til Odense. Men den ene Mil ud ad den slagne Landevej var i Virkeligheden kun det første lille bitte Stykke af en lang, lang Vej, der saa sælsomt, æventyrligt bugtede sig ud i den vide,

¹⁾ Saaledes stavede han selv sit Navn.

vide Verden, op over høje Bjærge, gennem øde, vidtstrakte Stepper og over store Vande, fra »Renens Veje ned til Elefanter Leje«, til fjærne Lande med sælsomme Bygninger, sælsomme Mennesker og underligt klingende Sprog — gennem alt dette skulde den lille Husmandsdreng vandre for en Gang at lægge sig til Hvile i sit Fædrelands Jord som én af dets berømteste Sønner.

Rask blev optaget i Odense Latinskoles nederste Klasse. Han vakte snart de andre Drenges Opmærksomhed ved den Lethed og Bevægelighed, hvormed han »sprang om, over og paa Borde og Bænke«, og denne legemlige Smidighed var som et Udslag af en usædvanlig aandelig Bevægelighed, der da fremfor alt gav sig Udtryk i et Par ualmindelig levende Øjne. Ogsaa Lærerne blev snart opmærksomme paa hans fremragende Evner. De taler i deres Vidnesbyrd om hans hurtige Fattsevne, hans undertiden vidunderlig skarpsindige Dømmekraft, hans fortrinlige Anlæg for Sprogenes Etymologi¹⁾ osv. Meget sjælden er der noget at udsætte paa ham; en Gang gjør dog Rektoren den Bemærkning, at han nok kunde ønske Rask mere Udholdenhed; »thi da ingen Ting mislykkes ham, forsøger han maaske sine Kræfter paa vel mange Gjenstande«. Hvor et Menneske har sin Styrke, har det ogsaa sin Svaghed: denne Mangel paa Udholdenhed er Vrangsiden af den store Bevægelighed. Og denne aandelige Ejendommelighed kom til at præge hele Rasks Liv og Virksomhed.

Uden for Skoletiden var den »lille Professor« — som han gjerne hed blandt jævne Borgerfolk —

¹⁾ Videnskaben om Ordenes Afledning og Oprindelse.

altid stærkt optaget. Var det egentlige Skolearbejde besørget, tilbragte han Tiden med frie Studier paa egen Haand eller fordybde sig i Drømmerier og Samtaler med jævnaldrende Kammerater. Blandt dem var den senere saa bekendte Literaturhistoriker N. M. Petersen. »Vor Vederkvægelse«, siger denne, »var en Slags regelmæssige Søndags-Sammenkomster, hvor Samtalen da ofte, hos Rask næsten altid, drejede sig om det gamle Norden; ved disse grundlagdes i vore Sjæle en Kjærlighed til Fædrelandet, til nordisk gammel Ærlighed og til et trofast Fostbroderlag, som ingen Sinde har svigtet.« Undertiden drev de, paa ægte Drengewis, ud i Drømmenes Æventyrverden. De vilde drage til Ny-Zeeland og der anlægge en Republik, i hvilken det islandske Sprog skulde indføres. Der blev i den Anledning gjort Studier i Engelsk, læst Rejsebeskrivelser osv., for at de kunde være grundig forberedte til Løsningen af den store Opgave. — Barnet drømmer tit dunkelt om, hvad den voksne skal udføre: Sydhavsrejsen blev til den æventyrlige Vandring fra »Hekla højt mod Norden til Ganges ned i Sønderstrand« (N. F. S. Grundtvig).

Men Rask fortabte sig ikke i saadanne Drømmerier; havde han gjort det, saa havde de aldrig sat Frugt i Daad. Nej, han arbejdede. En Dag, fortælles det, kom Konrektor Bloch op paa hans Værelse og fandt ham siddende med en Del store Bøger omkring sig. »Hvad er det, du læser der?« spurgte han. Rask svarede i en Tone, som om han vilde gjøre Undskyldning for, at det ikke var Skolelektier: »Det er kun lidt Islandsk, jeg lærer mig selv.« Han maatte nok bruge Udtrykket »lærer

mig selv;* han havde ikke blot ingen Lærer deri, han havde hverken Ordbog eller Sproglære. Dem maatte han udarbejde selv. Efterhaanden som han læste et Værk paa Islandsk, optegnede han alle de forskjellige Former af de Ord, han stødte paa, og ordnede saa disse Former, indtil han havde nogle Navneord, Tillægsord osv. opstillede med alle de Forandringer, de kunde undergaa. Paa tilsvarende Maade udarbejdede han saa ogsaa en Ordbog, i hvilken han ikke blot angav den danske Oversættelse af de islanske Ord, men ogsaa jævnførte disse med de tilsvarende i beslægtede Sprog: Tysk, Hollandsk, Angelsaksisk osv. Allerede dette viser, at Rask ikke begrænsede sit Sprogstudium til Islandsk; han lagde sig ogsaa efter Angelsaksisk, Møsogetisk og Færøisk, ja efter Grønlandsk og Kreolsk. End videre syslede han med danske Landskabsmaal, særlig Fynsk, og med det danske Sprogs Retskrivning.

Det følgende vil vise, at det, der allerede ligger som Spire i disse Drengæars Arbejder: den mærkelige Evne til med en forunderlig Lethed at kunne finde Grundlinjerne i et Sprogs Bygning, at det er ogsaa det, der senere, i sin fuldt udvoksede Skikkelse, gjør Rask til den store Sprogforsker.

*

*

*

I November 1807 kom Rask som Student til Kjøbenhavn. Hovedstaden, af hvilken store Dele endnu laa i Ruiner efter Bombardementet den 2.—4. September, frembød et sørgeligt Syn. Det var i det hele en tung Tid for vort Folk, og over Rasks egen Fremtid hang der ogsaa tunge Skyer. Hjemme fra kunde han ingen Hjælp vente, og den

Understøttelse, han fik ad anden Vej, forsløg ikke. Han maatte leve yderst sparsommeligt. »I de første Aar«, fortæller N. M. Petersen, »levede han hele Dagen af tørt Surbrød og Vand; kun sjælden kunde han gjøre sig til gode med en Ret varm Mad; naar dette endelig var nødvendigt, gik han om Aftenen — sædvanlig med en gammel Kavaj paa, da han undsaa sig ved sin Trang — ned i en Kjælder, hvor han kunde faa en saadan Ret for fem Skilling. — Naar en af hans unge Venner besøgte ham om Aftenen, og han dog gjerne, naar Spisetiden kom, vilde byde ham noget, saa kom atter den gamle Kavaj frem; han gik ud og hentede i et Tørklæde nogle varme Kartofler; disse, med lidt Salt til, udgjorde hele Aftensmaaltidet, men dette krydredes med desto kraftigere aandelig Føde.«

Men alt dette kuede ikke Rasks Mod. Han kunde glemme den legemlige Sult, naar han blot kunde tilfredsstille sin aandelige Hunger; men det tillod Omstændighederne ham ikke altid. »Alle Fynboeres Ven«, Rasmus Nyerup, der hurtig blev opmærksom paa hans store Sprogkundskaber, skaffede ham ganske vist Fribolig paa Regensen og en Plads som Volontær (ulønnet Medhjælper) ved Universitetsbiblioteket; men det var ikke tilstrækkeligt, og saa maatte Rask give Timer for en temmelig tarvelig Betaling. Og det kunde undertiden tage Modet fra ham; thi dette Brødslid — det var særlig Timer i Regning, han gav — det kunde ikke mætte hans aandelige Hunger. Saa kom Mismodets mørke Øjeblikke. »Til visse Tider«, skriver han i et Brev (1812), »føler jeg en utrættelig, brændende Virksomhedslyst, der varer ved temmelig længe; men naar jeg paa alle

Sider og Kanter ser uoverstigelige Grænser og Skranker for min Virksomhed, eller jeg i det mindste ser den indsluttet inden for min egen Sjæl, saa overfalder mig et Slags sørgmodig Træghed, som gjør, at jeg lægger alting hen, og det gamle (Biblioteket, Konditioner o. desl.) gaar da sin jævne, mekaniske Gang, og jeg vegeterer i nogen Tid; snart fatter jeg dog nye Planer, overlægger, forestiller mig, hvorledes det skal gaa til med Udførelsen, som jeg stundum tror at befinde mig lige i, men ak! jeg vaagner, den Fryd forgaar, langvarig Lykke kun haaber Fjanter osv.« Og naar jeg saa, fortsætter han i et andet Brev, efter i nogen Tid at have lagt et Arbejde helt til Side, atter vender mig til det, da »sker det med et Slags smertelig Følelse og Lede, som nøder mig for det første at tage et andet Arbejde fat, til hint Indtryk efterhaanden udslettes.«

Til alt dette kom saa Ungdommens dunkle, higende Længsel efter at slippe ud af det daglige Livs Trædemølle, efter at kunne flyve ud mod Æventyrets fjærne Lande. »Tit og ofte«, skriver han en Gang, »føler jeg en underlig beklemmende Indskrænkning, som jeg ikke kan beskrive bedre end med Bürgers

Dreng! sadl mig op min danske Hest,
her er saa kvalmt i Borgen,
ud maa jeg, ud i Regn og Blæst!
Jeg vil bortride Sorgen.¹⁾

Men der er ingen Stilling mindre end min skikket til at komme *ins Weite* [ud i den vide

¹⁾ Bürger (1748—94) er en tysk Digter. Rask har anført Verset paa Tysk; her efter Thaarups Fordanskning.

Verden], da jeg hver Dag blandt andet har mine to Timer for 40 Rdl. om Aaret! . . . Jeg misunder ikke nogen, som blev født til Rigdom, men jeg beklager den, hvis Aand naaede en saadan Dannelse, at han kunde virke noget stort og herligt, men hvis Fødsel satte ham paa en saadan Post, at hans Granskning og Virksomhed skulde i det mindste for en stor Del hemmes og spildes for Verden og Følelsen heraf snarere martre og nedtrykke end opmuntre ham.«

Og saa er der uheldige Familieforhold, som piner ham: »I denne Tid ligger min Broder mig ogsaa meget paa Hjærte; min Stedmoder har giftet sig paa ny med en ung Bondekarl. Jeg anser mig derved ganske og min Broder halv udelukt af Familien; mig kan det ikke sige meget, undtagen for saa vidt jeg derved er udelukt fra al Familieforbindelse og, paa nogle faa Venner nær, snart fra al menneskelig Forbindelse; men for ham er det en Ting af Betydenhed, og jeg kan slet intet gjøre for ham. En af mine Venner trøstede mig med Forsynets uransagelige Veje, men man maatte snart blive — — ¹⁾ ved saadan Trøst, som om alle disse uransagelige Veje ikke vare lige saa mange Beviser mod Forsynets Tilværelse. Et Forsyn maatte, mener jeg, sætte enhver omtrent i saadanne Familieforbindelser ved Fødslen, i saadanne Lykkesomstændigheder og i en saadan Stilling, som kunde svare til hans Aands Beskaffenhed, befordre dens Udvikling og Virksomhed, ikke kvæle og spilde den Drift og Kraft, Naturen ²⁾ nedlagde deri; thi dette er jo at

¹⁾ Saaledes staar der i Brevet.

²⁾ Ovenover er tilføjet »det selv« [ø: Forsynet].

tilintetgjøre sine egne Hensigter, og dog ser man det utallige Gange . . . Stundum fortryder det mig, at jeg ikke som Bondedreng skulde vedblive at gotte mig ved Livet og Naturen i en halv ubevidst Tilværelse; stundum falder det mig ind, om ikke Lykken skulde blive mig gunstigere i andre, fremmede Lande, stundum har jeg andre, endnu urimeligere Indfald, der altid opløse sig i Raadvildhed, Uvirksomhed og Sørghmodighed.»

Saaledes gjærede og bruste det i Rasks Sind; det var en uafsladelig oprivende Vesklen mellem Haab og Modløshed. Og i Kristendommen kunde han ikke søge Hjælp; thi det er klart af det nylig anførte: en religiøs Forstaaelse af Livet havde Rask ikke. At han ikke var religiøst anlagt, mærker man allerede i hans Drengenaar. Én af hans Lærere giver ham det Vidnesbyrd: »Hans Indsigter i Religionskundskaber ere lyse, udbredte og grundige, ved hans Eftertanke og Aandsvirksomhed gjorde til Forstandens Ejendom«. Ja til Forstandens Ejendom, men blev de ogsaa Hjærtets? Allerede som Dreng stillede han sig kritisk prøvende over for visse Troslærdomme, og da Livet begyndte at tage paa ham med haarde Hænder, saa blev det ham, religiøst set, en stor Meningsløshed. Med sine Studenterkammerater havde han jævnlig religiøse Disputer. Han sendte en Gang en af sine Venner en ret udførlig Redegjørelse for sin Opfattelse af sig selv og Livet: Vi bestaar af Legeme og Sjæl, men jeg finder intet Spor til et tredje, der kan forene dem i en højere Enhed. »Den værste af alle Vildfarelser kalder jeg Teïsteriet¹⁾, fordi det

¹⁾ Rask bruger her Udtrykket »Teïsteri« som et Spotte-

synes mig ligesom at slaa en Bom for al filosofisk Tænkning og Granskning over Tingenes Natur og Oprindelse; i det mindste paa den anden Side aabner det Døren for al mulig Vildfarelse og Overtro; thi der er ingen Urimelighed, som man jo kan faa ud og godtgjøre ved en *deus ex machina*¹⁾. Den moralske og den fysiske Verden kæmper uafbrudt om Overherredømmet, og en Gang vil den sidste sejre: naar en Planet støder mod vor Jord og knuser den. Saa er alt forbi.

II.

Prisskriftet „Det gamle nordiske Sprogs Oprindelse“.
— *Islandsrejsen.*

Det var oprindelig Rasks Tanke at ville studere Teologi, men at han, med Anskuelse som de ovenfor skildrede, efter nogen Vaklen opgav den Tanke, er jo ganske naturligt. Med desto større Kraft kunde han samle sig om sit egentlige Arbejde: Studiet af Sprogene og da fremfor alt Islandsk. Trods alt sinkende Brødslid fik han dog udrettet meget, for han arbejdede ikke blot hele Dagen igjennem, men til langt ud paa Natten, sædvanlig til Kl. 3. Men

navn for »Teisme«, den Livsanskuelse, der antager Tilværelsen af en almægtig Skaber og Opholder.

¹⁾ »en Gud fra en Maskine«, et Udtryk fra Teatersproget; saaledes betegnede de gamle Romere en Guddom, der, ved Hjælp af et særligt Maskineri, indførtes paa Scenen, naar Udviklingens Traade i et Skuespil var løbet sammen i en Knude, der ikke kunde løses paa naturlig Maade, men kun ved en Indgriben af en overnaturlig Magt. Her er Udtrykket brugt om en Gud, der uventet og paa en uforstaaelig Maade griber ind i Begivenhedernes Gang.

saa kunde ogsaa Nyerup i Fortalen til sin Oversættelse af »Den yngre Edda« (1808) forestille den ét Aar gamle Student paa en saa smigrende Maade som følgende: Jeg vilde aldrig have paataget mig denne Oversættelse, hvis jeg ikke havde faaet Bistand af en islandsk Tolk. »Denne Translatør [Oversætter], ... som jeg er glad ved at kunne anmelde for vor lærde Republik som en tilkommende Mystagog¹⁾ i den islandske Literaturs inderste Helligdomme, er R. K. Rask, en ung Student fra Fyn.« Nyerups Spaadom slog til. Allerede 1809 havde Rask en islandsk Grammatik færdig; paa Grund af forskjellige Omstændigheder udkom den dog først 1811 under Titlen »Vejledning til det islandske Sprog«.

Det er værd at lægge Mærke til Tidspunktet for Bogens Tilblivelse. Det er jo de vidunderlige Dage, da »en sagte Torden dundred' — hele Norden undred'«, mens lykkelige Hænder løfted »af sorten Muld det røden Guld« (Oehlschläger: Guldhornene), de Dage, da Nordens Oldtid stod op af Aarhundreders Grav i Værker som »Thors Rejse til Jotunheim«, »Hakon Jarl«, »Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord« m. m. Og det er ikke et Tilfælde, at Rasks Grammatik kommer paa dette Tidspunkt; den er baaren frem af den samme Begjstring for Nordens Fortid som hine Digterværker, det ser man af Rasks Ord i Fortalen til den: »Paa en Tid, da Dannefolkets Fædrenelandskjerlighed og Selvfølelse synes at fordoble sig, da saa

¹⁾ Dette Navn brugte Oldtidens Grækere om den Præst, som førte dem ind, der skulde indvies i Gudstjenestens Hemmeligheder.

mange fortræffelige Lærde søge at stille vore Fædres Bedrifter, Indretninger og Begreber i det for tjente Lys, da selv Danmarks største Digtere besyngte Fædrenelandets gamle Handeler i udødelige Værker . . . behøves vel næppe lang Undskyldning for et Forsøg til at fremstille vore Fædres, det gamle nordiske Sprogs Bygning og Indretning, med andre Ord: en islandsk Sproglære.«

Rask tillægger Studiet af Islandsk saa stor Betydning, fordi han opfatter dette Sprog som »Moder-sproget« saa vel til Dansk og Svensk som til Norsk og Færøisk¹⁾. Derfor bliver det af saa stor Vigtighed for Forstaaelsen af vort Sprog, vore Folkeviser, vore gamle Landskabslove o. s. v. Og ved at studere det ser vi, hvor usand den Paastand er, at Tysk skulde være Stamsproget til Dansk; thi »Dansken hører til en anden Sprogklasse, der er sideordnet den germanske [tyske]«. — Hvad selve Grammatiken angaar, saa er den et betydeligt Fremskridt fra de tarvelige Hjælpemidler, der hidtil fandtes. Den lægger først den egentlige Grund til et virkelig videnskabeligt Studium af Islandsk. Og Hovedgrunden hertil er den, at Rask ikke, som sine Forgængere, gik ud fra Systemet i den latinske Grammatik, men søgte at opspore det islandske Sprogs egne grammatiske Love og anlægge sin Fremstilling i Overensstemmelse med dem.

¹⁾ Den nyere Sprogforskning ser noget anderledes paa dette Forhold: Islandsk staar ganske vist nær ved, men falder dog ikke ganske sammen med det fællesnordiske Sprog, som er Stamsproget saa vel til Dansk og Svensk som til Norsk, Færøisk og Islandsk, og som vi kun kjender fra Runeindskrifterne.

I 1812 fik Rask offentlig Understøttelse til en Rejse til Sverrig. Et væsentligt Formaal for denne Rejse skulde det være at studere de finske og lap-piske Sprog, og i Stockholm læste han da ogsaa Finsk med Digteren Franzén. Hans livlige Aand syslede nemlig med Planen til et nyt, omfattende Sprogarbejde, og til det krævedes Kjendskab til de to nævnte Sprog. Anledningen var, at Videnskabernes Selskab havde udsat følgende Prisopgave: »Med historisk Kritik at undersøge og med passende Eksempler at oplyse, af hvilken Kilde det gamle skandinaviske Sprog sikrest kan udledes, at angive Sprogets Karakter og det Forhold, hvori det fra ældre Tider og igjennem Middelalderen har staaet dels til nordiske dels til germanske Dialekter, samt nøjagtig at bestemme de Grundsætninger, hvorpaa al Udledning og Sammenligning i disse Tungemaal bør bygges«. Rask var jo i sin islandske Grammatik kommet til det Resultat, at de nordiske Sprogarter nedstammede fra Islandsk, som altsaa var »det gamle skandinaviske Sprog«; det laa da saa nær for ham at spørge videre: men hvorfra stammer nu dette gamle skandinaviske Sprog, hvor finder man Modersproget til det? Det er denne store, vidtforgreneede Undersøgelse, der optager Rask i den nærmest følgende Tid. I 1814 indsendte han Resultatet af sit Arbejde, »Det gamle nordiske Sprogs Oprindelse«, til Videnskabernes Selskab, der belønnede det med sin Guldmedalje¹⁾. Dette Skrift er Rasks Hovedværk.

Prisopgaven ønskede jo udtrykkelig en Rede-

¹⁾ Skriftet blev først trykt i 1818.

gjørelse for de »Grundsætninger, hvorpaa al Udledelse og Sammenligning i disse Tungemaal bør bygges«. Rask tager da ogsaa straks i Indledningen fat paa dette Spørgsmaal; hans Redegjørelse lyder i det væsentlige saaledes:

Den Videnskab, som sysler med Sprogenes Oprindelse, kaldes »Etymologi«, en Videnskab, der tidligere oftere er bleven misbrugt og tit har ført til urigtige Resultater, fordi man ikke forstod at benytte den paa rette Maade. Etymologien har nemlig hidtil væsentlig været »Ordforklaring«, o: man sammenstillede en Del Ord fra forskjellige Sprog med hinanden og afgjorde saa Sprogenes nærmere eller fjærnere Slægtskab efter vedkommende Ords større eller mindre Lighed. Men her er man udsat for at begaa alvorlige Fejltagelser, fordi Ligheden mellem to Ord kan bero paa en Tilfældighed, uden at der i Virkeligheden er noget Slægtskab imellem dem. Denne Mislighed kan man vel bøde noget paa ved at følge Ordene tilbage til deres oprindelige Rødder¹⁾, saa vil det sande Forhold vise sig. Dog er det aldrig helt sikkert at ville afgjøre to Sprogs Slægtskab udelukkende efter deres Ordforraad. Ord optages nemlig temmelig let fra det ene Sprog i det andet, uden at Sprogets egentlige Karakter derved behøver at foran-

¹⁾ Man taler om et Ords Rod, Stamme og Endelser; »Roden« er den oprindelige Kjærne; deraf kan, ved forskellige »Afledningsendelser«, dannes forskellige »Stammer«, og til Stammen føjes saa igjen de Bøjningsendelser, hvorved der dannes Tal, Fald o. s. v. I Ordet Bar-n-s er saaledes s Bøjningsendelse, n Afledningsendelse. Af Roden Bar kan der dannes forskellige Stammer, som: at »bære«, »Bør«, »Bar-n« o. s. v.

dres. Saaledes har Engelsk fra Latin og de romanske¹⁾ Sprog optaget en saadan Mængde Ord, at man, hvis der udelukkende tages Hensyn til Ordforraadet, i Øjeblikket maaske kunde være i Tvivl om, hvorvidt det skal henregnes til de germanske eller romanske Sprog. Men saa snart man ser paa dets grammatiske Bygning, er der ingen Tvivl om, at det hører til de førstnævnte; thi grammatiske Former optages sjælden fra et Sprog i et andet. Den sammenlignende Sprogvidenskab bør derfor, siger Rask, lægge Hovedvægten paa Sprogens grammatiske Bygning. Dette er i det væsentlige en ny Tanke, som Rask fremsætter her, og ved at fastslaa den bliver han i Virkeligheden Grundlægger af den nyere Tids sammenlignende Sprogvidenskab²⁾.

Inden man giver sig i Lag med Sprogsammenligning, maa man være klar over de Grundlove, som hersker i Sprogens Verden. Som de vigtigste fastslaaer Rask følgende:

1) Det Sprog, der har den kunstigste Grammatik, er det mest ublandede, det oprindeligste, ældste og Kilden nærmeste; thi de grammatiske Endelser afslibes uafbrudt. Saaledes er Dansk simple end Islandsk³⁾, Engelsk simple end Oldengelsk (Angelsaksisk) o. s. v.

¹⁾ Om disse se S. 67.

²⁾ Samtidig med Rask og uafhængig af ham fremsatte den store tyske Sprogforsker Franz Bopp (1791—1867) den samme Tanke. De deler altsaa Æren som »Grundlæggere«.

³⁾ Et Ord som »Hest« har saaledes i det nuværende Sprog kun 4 forskellige Former: Hest — Hests — Heste —

2) Et Sprog, hvor blandet det saa end er, hører til samme Sprogklasse som et andet, naar det har Benævnelserne paa de almindelige sanselige Gjenstande omkring os til fælles med samme; thi disse Benævnelser er Sprogets Kjerne og optages vanskelig fra et Sprog i et andet. Saaledes er der ganske vist, som allerede sagt, en Mængde romanske Ord i Engelsk, men de er i Hovedsagen Benævnelser paa abstrakte (ikke-sanselige) Gjenstande og forekommer især i det videnskabelige Sprog; men Udtrykkene for saadanne almindelige sanselige Gjenstande som: Sø (*sea*), Land (*land*), Mand (*man*), Hus (*house*) o. lgn. er af germansk Oprindelse; og derfor hører Engelsk til de germanske Sprog.

3) Naar der findes Overensstemmelse mellem de oprindelige, sanselige Ord i to Sprog, og det saa mange, at der kan udledes Regler for Bogstavernes Overgange¹⁾ fra det ene til det andet, da findes der et Grundslægtskab imellem disse Sprog, især naar der ogsaa er Lighed i selve Sprogbygningen. Naar man sammenligner Ord, bør det være deres Rødder, man sammenligner; det er imidlertid ikke nødvendigt, at to Rødder har alle Bog-

Hestes; men i Islandsk 7, idet det bøjedes saaledes:

	Ental.	Flertal.
Nævnefald	<i>hest</i>	<i>hestar</i>
Gjenstandsfald	<i>hest</i>	<i>hesta</i>
Hensynsfald	<i>hesti</i>	<i>hestum</i>
Ejefald	<i>hests</i>	<i>hesta.</i>

¹⁾ Man kan saaledes vise, at tysk Z i Ordenes Begyndelse svarer til dansk T; f. Ex.: tysk *Zahl* — *Zahn* — *Zähre* — *zwölf* svarer til dansk *Tal* — *Tand* — *Taare* — *tolv*. Se herom nærmere S. 68.

staver til fælles, for at de kan være beslægtede. Hovedreglen er, at Bogstaver, som udtales med samme Taleredskab, kan ombyttes med hinanden. Saaledes kan (jfr. foregaaende Anmærkning) z og t ombyttes, fordi de væsentlig frembringes paa samme Maade; de er begge Tandlyd (el. Tunge-spidslyd).

Dette er altsaa. efter Rasks Mening, de Grundlove, som bør gjælde i den sammenlignende Sprogvidenskab. Lad os forsøge i Korthed at samle det Resultat, han er kommet til: Naar man vil sammenligne to Sprog for at udfinde, om de er beslægtede, om det ene er Kilden til det andet, hvilket af dem der er ældst o. s. v., saa bør man først sammenligne deres grammatiske Bygning; finder man Slægtskab i den, kan man saa gaa over til at sammenligne deres Ordforraad; og det afgjørende vil her blive, om man kan opstille bestemte Regler for, hvilke Lyd der svarer til hinanden i de to Sprog. — Efter at Rask saaledes er bleven klar over sine videnskabelige Prøvemidler, gaar han over til at undersøge, »af hvilken Kilde det gamle skandinaviske Sprog (Islandsk) sikrest kan udledes«.

Først sammenligner han det med de Sprog, som man af forskjellige Grunde kunde vente maatte staa det nær. Der er for det første Oldengelsk (Angelsaksisk), hvoraf vi har Prøver bevarede fra en ældre Tid end af Islandsk; men da dets grammatiske Bygning er simplere og mindre rig paa Former end det sidstnævnte Sprog, kan det ikke være Kilden til det (jfr. S. 63 § 1). Vi vender os da mod Syd, til den germanske (tyske) Sproggruppe. Det ældste, der er bevaret af den, er Møso-

tisk¹⁾. En Undersøgelse af dette Sprog viser, at dets grammatiske Bygning i alt væsentligt er den samme som Islandskens, men at det oftere har længere Endelser end dette. Saaledes hedder Ejeform Ental af *úlfr* (Ulv) paa Islandsk *úlfs*, paa Møsogotisk *vulfis*; Tillægsordet blind hedder paa Islandsk i Hensynsform Ental Hankøn *blindum*, paa Møsogotisk *blindamma* o. s. v. Man kunde da ledes til at tro, at det var Kilden til Islandsk. En nøjere Undersøgelse vil dog gjøre det sandsynligt, at det ikke er Tilfældet, men at de to Sprog snarere er Søstersprog, der begge stammer fra en fælles Kilde, som Rask kalder Gotisk. Men hvorfra stammer saa Gotisk? Finder vi det, saa véd vi ogsaa Kilden til Islandsk.

Lad os begynde med det Sprog, som i Rummet staar nærmest ved Islandsk, Grønlandsk. Et flygtigt Blik vil imidlertid vise, at de to Sprog staar hinanden meget fjærnt. Baade deres grammatiske Bygning og deres Ordforraad er ganske forskellige. Ord som isl. *faðir* (Fader) og grønlandsk *angutta* (Fader), isl. *sex* (seks) og gr. *arbonet* har intet Slægtskab med hinanden. Grønlandsk kan umulig være Kilden til Islandsk. Vi gaar videre til

Keltisk. Store Strækninger af Evropa beboedes i Oldtiden af keltiske Folk, og de germaniske Stammer stod ofte og gjennem lange Tider i Berøring med dem. Men Forskjellen i grammatisk Bygning er saa stor, at Keltisk umulig kan være Kilden til Islandsk.

¹⁾ Se herom Tillæg: »Inndeling af Sprogene« S. 109.

Gaar vi nu til Østevropa, træffer vi her paa den finske Sproggruppe. Enkelte Afdelinger af den røber ganske vist betydelig større Lighed med Islandsk end Grønlandsk og Keltisk (f. Ex. i de personlige Stedord og Gjerningsordene), men alligevel er Forskjellen dog for stor til, at Finsk kan være Modersprog til Islandsk.

Syd for den finske Sproggruppe kommer vi til den slaviske. Her bliver Ligheden større, ja den kan endogsaa i enkelte Endelser og Former være ligefrem paafaldende; desuden kan der opstilles enkelte Regler for »Bogstavovergange«. Men ved Siden af Lighederne er der dog ogsaa dybtgaaende Forskjelligheder. Heller ikke her er vi naaet til Kilden.

Vest for den store slaviske Sprogklasse findes der en mindre, den lettiske (hvortil bl. a. de gamle Prøjsere hørte). Rask finder saa mange Ligheder mellem Lettisk og de gotiske Sprog, at han mener, de maa have en fælles Rod; men intet af dem kan være Kilde til det andet.

Vi er nu naaet ned til Sydevropa. Her finder vi to Sprogklasser, 1) den romanske, og 2) den nygræske. Til den første hører Italiensk, Fransk, Spansk, Portugisisk og Rumænsk, der alle nedstammer fra Latin, som Nygræsk stammer fra det gamle græske Sprog. Latin og Græsk er Søstersprog, der er udgaaet fra det samme Modersprog, som Rask kalder det trakiske. Da Latin staar paa et yngre og mindre oprindeligt Standpunkt end Græsk, vil det være tilstrækkeligt at sammenligne Islandsk med dette.

Rask søger nu først at vise, at der kan op-

stilles bestemte Regler for Bogstavovergange mellem de to Sprog. Saaledes svarer ¹⁾

græsk **p** til islandsk (og dansk) **f**: græsk *platus* — islandsk *flatr* (flad); gr. *pateir* — isl. *faðir* (Fader).

— **t** til isl. **p**²⁾: gr. *treis* — isl. *þrír* (tre); gr. *tu* — isl. *þú* (du).

— **k** til isl. **h**: gr. *kreas* (Kød) — isl. *hræ* (dødt Legeme).

— **b** oftest til **b**: gr. *blastano* (spirer) — isl. *blað* (Blad).

— **d** til isl. **t**: gr. *damao* (tæmmer) — isl. *tamr* (tam); latinsk *dignus* — isl. *tiginn* (ophøjet, ædel).

— **g** til isl. **k**: gr. *gunei* — isl. *kona* (Kone); gr. *agros* — isl. *akr* (Ager).

— **f** til isl. **b**: gr. *feigos* — isl. *bók* (Bøg); gr. *fero* — isl. *ber* (bærer).

— **th**³⁾ til isl. **d**: gr. *thurei* — isl. *dyrr* (Dør).

— **h**⁴⁾ til isl. **g**: gr. *hyo* — isl. *gýt* (gyder); gr. *hutra* — isl. *grýta* (Gryde).

Derpaa gjennemgaar Rask hele det græske Sprogs grammatiske Bygning og viser de store Ligheder mellem den og Islandskens. Undersøgelsens Resultat sammenfatter han i disse Ord: »Det islandske eller gamle nordiske har sin Kilde i det gamle trakiske, eller er ud-

¹⁾ Her anvendes den Udtale af de græske Lyd, som Rask anser for den rigtige.

²⁾ Dette Bogstavs Navn er *thorn*; det udtales som en hvislende **t**-Lyd, omtrent som det haarde engelske *th*.

³⁾ Udtales som en hvislende **t**-Lyd, omtrent som det haarde engelske *th*.

⁴⁾ Lød omtrent som tysk *ch*.

spiret, hvad dens Hovedbestanddel angaar, af den store trakiske Stamme, hvorefter Græsk og Latin ere de ældste og eneste Levninger, og for saa vidt at betragte som dets Rod.« Men hvorfra stammer saa det trakiske Sprog? Ja, det overlader vi til den græske Sprogforklarer at undersøge, siger Rask.

Her ender Rask sit epokegjørende Skrift. Dets Betydning ligger ikke saa meget i det Resultat, han kommer til — thi Tanken om det trakiske Sprog som Kilden til de nordiske havde før været fremsat — som i den videnskabelige Fremgangsmaade, han havde anvendt, at han nemlig, som ovenfor sagt, i de etymologiske Undersøgelser lagde Hovedvægten paa Sprogenes grammatiske Bygning.

Ved Omtalen af Rasks islandske Grammatik (S. 59) blev der gjort opmærksom paa, at der var en Forbindelse mellem dette Arbejde og Tidens Aandsliv i det hele taget. Noget lignende gjælder om Rasks banebrydende Prisskrift.

Den aandelige Bevægelse, som behersker Begyndelsen af dette Aarhundrede, kalder man jo i Almindelighed Romantiken. Den prægede, i større eller mindre Grad, baade Digtningen og Videnskaben. Det ejendommelige for den var en Stræben efter at trænge gjennem Tilværelsens ydre Skal og søge indad mod dens dunkle, hemmelighedsfulde Kjærne. Den dreves fremad i denne sin Søgen af en stærk Følelse af, at jo dybere man naaede ned, desto kraftigere Beviser vilde man finde for, at Tilværelsens tilsyneladende mangfoldige, uensartede og usammenhængende Bestanddele dog inderst inde bundes i en Enhed. Ygdrasil, Verdenstræet, havde, med hele sin uendelige

Rigdom paa Grene, Kviste og Blade, dog kun én Stamme. Denne Overbevisning om Enheden i det mangfoldige ligger saa vel bag ved H. C. Ørsteds Opdagelse af, at de to hemmelighedsfulde Kræfter Elektricitet og Magnetisme kan paavirke hinanden, som bag Rasks Stræben efter at finde den indre Forbindelse mellem Jordens mangfoldige, saa forskjelligt klingende Tungemaal. Ogsaa her var Opgaven den at se dem som Grene, der var skudt ud af én og den samme Stamme.

*

*

*

Den sidste Haand paa sit banebrydende Værk om det gamle nordiske Sprogs Oprindelse lagde Rask, ejendommeligt nok, oppe paa Island, den fjærne Ø med de store Fortidsminder, »Ihukommelsens vældigste Tempel«. At komme op til den havde tidlig været Rasks inderlige Ønske, men han havde ikke Midler dertil. Saa tilbød i 1812 en islandsk Kjøbmand i Kjøbenhavn ham fri Rejse der op, og en Ansøgning til Regeringen skaffede ham desuden en offentlig Understøttelse.

I Sommeren 1813 steg Rask i Land i Reykjavik og stod altsaa nu ved sine Længsler Maal. Hans Plan var: først at studere Sproget, siden Historien og endelig at samle alt vedrørende Islands statistiske Forhold. I Reykjavik medførte Forholdene imidlertid, at han talte lige saa meget Dansk som Islandsk; derfor længtes han efter at komme bort derfra og længere ind paa Øen. Foreløbig gjorde han nogle Smaaudflugter fra Byen. Han besøgte bl. a. en af sine Ungdomsvenner, Arne Helgesen, der var Præst et Par Mil nord for Reykjavik. »Hans Præstegaard«, fortæller Rask, »er,

hvad Huset angaar, næppe saa bekvem og god, som min Faders jordløse Hus i Fyn var. Den er med Jordvægge og Tørvtag, uden Kakkellovn; Ildhuset (Køkkenet) er for sig selv og lige saa lidt som vore Bryggerser skikket til Studerekammer. Men han har en vakker Bogsamling og bruger den, har ogsaa en Del studerende hos sig om Vinteren at lære, hvoriblandt er hans Broder.◊ Hvor godt hjemme Rask var i Islandsk allerede ved sin Ankomst til Landet, kan man se af en lille Anekdote, som han selv har fortalt. Da han kom til Helgesens Præstegaard, var han klædt i islandsk Bondedragt og udgav sig for at komme fra Vestmannæerne med Brev til Præsten. Helgesen opdagede ikke straks, hvem det var; da Rask imidlertid gav sig til at bede om Oplysning om et eller andet i Teologien, begyndte Helgesen at se vist paa ham; men han blev dog ikke klar over, hvem Bondekarlen var, før Rask gav sig til Kjende.

En anden Udflugt gik øst paa ind i Rangaa-
valle-Syssel. Her besøgte han en Steingrim Jons-
son, der var Præst paa Odde, den fra Sagatiden
bekjendte Gaard, paa hvilken Sæmund Frode
boede, og hvor senere Snorre Sturlesen fik sin
videnskabelige Uddannelse. Fra Odde gjorde Rask
en Udflugt til den fra Njaals Saga berømte Gaard
Hlidarende. Den ligger paa en Bakkeskraaning
(Hlid ǝ: Li, deraf Gaardens Navn), der i flere Af-
sætser hæver sig amfiteatralsk i Vejret, indtil den i
Synskredsen begrænses af snedækte Jøklar. Det
var dette fagre Syn, som laa udbredt for Gunnar
fra Hlidarende, da han som en fredløs Mand ved
sin Bortrejse kom til at vende sig om og kaste et
Afskedsblik op over mod sine Fædres Gaard, et

Syn, der greb ham saa stærkt, at han vendte tilbage, skjønt han vidste, at den Vej gik til Døden¹⁾.

Derpaa drog Rask videre for at se den berømte varme Kilde Geysir. Han var saa heldig at træffe den i fuld Virksomhed. »Det hele lignede«, siger han, »overordentlig et Fyrværk; enhver Vandstraale, der fór op i Luften, lignede en Raket, kun at de kom idelig oven paa hinanden med et uendelig lidet Mellemrum.« — Det er fra saadanne varme Kilder, hvoraf der findes flere i den sydvestlige Del af Øen, at *Reykjanes* og *Reykjavik* har faaet Navn. Der staar nemlig altid over dem ligesom en Taage eller Røg, og *reykr* er det islandske Ord for Røg.

Saa gik Vejen videre til Tingvallavatn²⁾, hvor i gamle Dage Islands berømte Alting holdtes, og derpaa tilbage til Reykjavik. Det meste af Vinteren tilbragte Rask hos Arne Helgesen, og her prædikede han anden Pinsedag, hvad der vel er et Tegn paa, at hans religiøse Gjæring havde lagt sig noget. I Juli 1814 rejste han gjennem det vilde og næsten ubeboede Indre af Landet op til Øfjord paa Nordlandet. Derfra vilde han gaa Syd paa gjennem Østlandet, hvad man bestemt fraraadede ham, da det var en vanskelig og farlig Tur. Han kunde ikke engang faa en Vejviser, som kjendte hele Vejen; men han vilde ikke opgive sin Rejseplan og slap ogsaa hen paa Efteraaret i god Behold ned til Sønderlandet. Han havde nu ikke flere Penge, men kunde dog ikke bekvemme sig til at rejse

¹⁾ Jvf. Folkelæsning Nr 41, «Island i Fristatstiden» (af C. Rosenberg), 1. Udg., S. 145 (2. Udg., S. 148).

²⁾ ɔ: Tingslette-Søen; jfr. Folkelæsning Nr. 41, 1. Udg., S. 61 (2 Udg., S. 63).

hjem, da han endnu ikke havde set Vestlandet, den Del af Øen, som havde spillet saa stor en Rolle i Sagatiden. Heldigvis fik han paa denne Tid en Understøttelse paa 200 Rdl. fra Gehejmeraad Joh. Bülow (paa Sanderumgaard), og saa blev han. Ogsaa denne Vinter tilbragte han hos Helgesen, der nu var Præst ved Domkirken i Reykjavik, og Sommeren 1815 anvendte han saa til en Rejse gennem Vestlandet. Her besøgte han bl. a. Gaarden Reykjaholt, hvor Snorre Sturlesen havde boet, og saá de ret godt bevarede Levninger af den Badstue, som Snorre havde ladet indrette, og hvortil Vandet ledtes fra en nærliggende varm Kilde¹⁾.

Efter to Aars Ophold paa Island beredte Rask sig til Hjemrejsen i Eftersommeren 1815. Vejen gik over Skotland, og da Skibet maatte ligge nogle Uger i Leith, tog han næsten daglig ind til det nærliggende Edinborg. Her stiftede han Bekjendtskab med adskillige Lærde, og dette Bekjendtskab blev maaske Anledningen til, at han senere modtog et Tilbud om en Ansættelse i Edinborg. I Begyndelsen af Efteraaret var han atter hjemme i Kjøbenhavn. Under sin Fraværelse var han, i Foraaret 1814, bleven udnævnt til Underbibliotekar ved Universitetsbiblioteket, ved hvilket han havde været Amanuensis [Medhjælper] siden 1812.

Under sit Ophold hos Helgesen i Vinteren 1814 havde Rask faaet den Tanke at stifte et Selskab, der skulde virke for den islandske Literaturs Opkomst. Under sine Rejser paa Øen talte han med flere fremragende Mænd om Planen og fandt

¹⁾ Jfr. Folkelæsning Nr. 41, 1. Udg., S. 232 (2. Udg., S. 239).

Stemningen gunstig for den. Efter Hjemkomsten gav han en offentlig Redegjørelse for sin Tanke. Han minder i den om det næsten enestaaende i, at et Sprog har kunnet holde sig omtrent uforandret lige fra Middelalderen til vore Dage; han fortæller om, hvor underlig betagende det havde været for ham at høre Nutidens Islændere tale det gamle Tungemaal med en, i Betragtning af Tidens Længde, »utrolig Grad af Renhed og Skjønhed«, og alle Vegne se dem »læse de gamle Sagaer om den heroiske Alder med Henrykkelse«. — »Hvor meget,« udbryder han, »vilde ikke en Dyrker af Grækernes og Romernes Literatur give for blot et Øjeblik at kunne tale med en Mand fra det gamle Athen eller Rom.« Tanken vakte Opmærksomhed, og paa et Møde (d. 30. Marts 1816) i Universitets-Biblioteket stiftedes Det islandske literære Selskab.

III.

Rejsen til Indien.

Vi har nu fulgt Rask paa hans Gang til »Hekla højt mod Norden«; men Digteren sang jo ogsaa om, at hans Vandring gik til »Ganges ned i Sønderstrand«. Det er paa denne æventyrlige Vandring, vi nu skal følge ham.

Da Rask havde sporet det islandske Sprogs Rødder ned til Sydevropa, til Græskens Modersprog, Trakisk, havde han sluttet af med at sige, at det maatte blive de græske Lærdes Sag at fortsætte Undersøgelsen og opspore Roden til det trakiske Sprog. Men det var ikke at vente, at Rask virkelig vilde overlade den Opgave til andre. Hans Tanke, der dreves frem af en mægtig Trang til

Klarhed, kunde ikke standse paa et rent vilkaarligt Punkt. Den maatte blive ved at gaa fremad, løsende den ene Gaade efter den anden, til den standsedes af en Gaade, som den ifølge sin Natur ikke kunde løse. Rask havde da heller ikke været længe i Kjøbenhavn efter Hjemkomsten fra Island, før han selv tog Tanken op om at spore det traktiske Sprog tilbage til dets Kilde. Den foregaaende Undersøgelse havde allerede godtgjort, at denne Kilde ikke kunde være i Evropa, medens alle Tegn tydede paa, at den maatte søges inde i Asien. Her var der imidlertid en Vanskelighed. De asiatiske Sprog var endnu kun lidet bearbejdede af Videnskaben; der maatte da her til Dels arbejdes paa første Haand. Der maatte gjøres et videnskabeligt Alexandertog til Østen for at tilegne sig dets rige Skatte.

Men hvorledes skulde Rask blive i Stand til at føre en saadan Tanke ud i Virkeligheden? Universitetsdirektionen meddelte ham i Oktober 1816, at der var bevilget ham 200 Rdl. i 2 Aar til en videnskabelig Rejse. Det skulde ikke række vidt. Men saa kom der Hjælp andensteds fra, fra Videnskabsmændenes trofaste Støtte, Géhejmeraad Bülow. Rask havde besøgt ham paa Sanderumgaard i Sommeren 1816, og ved den Lejlighed er rimeligvis Planen bleven drøftet imellem dem. I en Skrivelse af 19. Oktober 1816 forpligtede Bülow sig til at udbetale Rask 2000 Rdl. (500 Rdl. i 4 Terminer) som en Understøttelse til »en videnskabelig Rejse i Asien«. Saa var Pengevanskelighederne indtil videre overvundne.

I Oktober 1816 begyndte Rask den lange Rejse, der skulde føre ham over det halve af Jordkloden.

Med et Sejlskib tog han til Stockholm, hvor han boede hos Digteren Afzelius, der nærrede megen Interesse for den gamle nordiske Literatur. Han skulde nu forberede sig til sin store Rejse gjennem Rusland til Asien og begyndte derfor ogsaa paa Studiet af Finsk, Russisk, Arabisk og Persisk. Men han fik dog ikke gjort stort derved. Hans rastløse Natur forledte ham jævnlig til at sprede sine Kræfter paa for mange Ting ad Gangen. Han holdt Forelæsninger over Islandsk for en mindre Kreds af Tilhørere, syslede med en Udgave af »Den yngre Edda« og udgav sammen med Afzelius »Den ældre Edda«. Efter at have omarbejdet sin islandske Grammatik paa Svensk og udgivet en islandsk Læsebog kastede han sig over Studiet af Angelsaksisk. I 1817 udgav han »Angelsaksisk Sproglære med Læsebog«, der blev oversat paa Engelsk og blev banebrydende i Studiet af Angelsaksisk.

Han spildte altsaa ikke sin Tid, men han samlede ikke sine Kræfter om det, som dog skulde være hans egentlige Opgave: Studiet af de østerlandske Sprog. Desuden saá det ud til, som om han skulde blive siddende i Stockholm og ikke komme videre. Hans Venner og Velyndere i Danmark syntes ikke derom, især da det Rygte udbredte sig, at Rask for Alvor vilde slaa sig ned i Sverrig. Baade Bülow og Prof. P. E. Müller skrev til ham, den sidste endogsaa i temmelig skrappe Udtryk, og spurgte, hvad Meningen med det hele var, om han ikke vidste, hvad han skyldte sit Fædreland o. s. v. Rask skrev et Svar, hvori han tog Bladet fra Munden: »Det er sandt, at Fædrelandet har til Dels sat mig i Stand til at erhverve

mine Kundskaber, men det er ogsaa sandt, at det har aldrig brudt sig om at benytte dem. Hr. Professoren kender min Indberetning til Direktionen ¹⁾, hvor jeg til Slutning ytrede det Ønske, at da jeg nu i 3 Aar havde rejst i alle nordiske Riger og ikke uden Møje og Fare indsamlet nogle Indsigter i de gamle Sprog, at Direktionen da vilde sætte mig i Stand til at benytte dem efter Evne uden Næringsssorger for Fremtiden. Derpaa fulgte intet Svar. Da jeg siden efter først talte med Engelsstof ²⁾, var Svaret: jeg kunde være forsikret, man vilde gjøre alt for mig; men Tonen sagde mig tydelig nok, at det alt var en lille Trykfejl i Steden for intet. Anden Gang hed det helt oprigtig, at man ingen Penge havde, og der var intet andet at gjøre end bie; tredje Gang, noget før min Afrejse, talte han om overdrevne Pretensioner, om at jeg havde været ganske beskeden. — Her er ingen, som skolemesterer mig, her agter man mine Kundskaber og vilde inderlig gjerne beholde mig, som jeg er, uden videre Rejse. Her har jeg aldrig følt, at jeg arbejder for at leve, hvilket jeg alle Øjeblikke mærkede i Kjøbenhavn. Her har jeg faaet Forlægger og Penge til for alle mine Forsøg og Anmodninger om mange flere literære Arbejder, end jeg har kunnet indlade mig paa . . . Jeg ønsker derfor ikke, at noget af det, som hertil hører [o: hans videnskabelige Arbejder i Sverrig], var ugjort eller glemt, men hvis mine Landsmænd kunne for Alvor lægge mig dette til Last, da øn-

¹⁾ o: Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler.

²⁾ Professor L. Engelstof var Sekretær i den ovennævnte Direktion.

sker jeg heller at omkomme i Ruslands Ørkener, end nogen Sinde mer at se mit Fædreneland. . . . Hvad tabte ogsaa Fædrenelandet ved mig? Der er jo Bondeknolde nok tilbage¹⁾.« Det er en gammel, indestængt Bitterhed over virkelig eller forment Tilsidesættelse, som her giver sig Luft. Og Rygtet om en Bosættelse i Sverrig var ikke helt grebet ud af Luften. Der var virkelig blevet gjort Rask Tilbud om Ansættelse, og han indrømmer selv i et senere Brev, at han maaske havde taget imod det, hvis man fra svensk Side havde »handlet mere og talt og triumferet mindre i Begyndelsen«; men denne triumferende Tone krænkede hans Nationalfølelse, og han sagde Nej.

Imidlertid arbejdede P. E. Müller ivrigt for ham her hjemme. Han skaffede Rask Titel af Professor og et Rejsestipendium paa 400 Rdl. i 2 Aar, og saa snart Rask fik Efterretning derom, beredte han sig til at rejse videre. Den 22. Februar 1818 gjorde hans Vært, Afzelius, et Afskedsgilde for ham, og den næste Dag forlod han saa endelig Stockholm efter 5 Fjerdingaars Ophold i denne By.

¹⁾ Dette er en Hentydning til et Udtryk i Prof. Müllers Brev, i hvilket der et Sted stod: Hvorledes er Bondens Søn fra Fyn kommen til at holde Forelæsninger i Stockholm? — I sit Brev tilføjer for Resten Rask en Anmærkning til Ordet »Bondeknolde«: »Min Fader var ellers ikke egentlig Bonde, men lige meget: han boede paa Landet, og saa vel han som min hele Æt var Almuesfolk; jeg skammer mig ikke ved ham.« At Faderen ikke var »Bonde«, kan vel dog ikke her betyde andet, end at han, Skrædderen i det jordløse Hus, ikke var »Jordbruger«; for Slægten var dog oprindeligt en Bondeslægt, selv om allerede Rasks Farfader var slaaet ind paa Skrædderhaandværket.

Han vilde til Aabo i Finland, men det blev en meget besværlig Rejse. En Del af Turen maatte gjøres med Isbaad, og de blev nødte til at ligge en Nat ude paa Isen. I Aabo opholdt han sig en 14 Dages Tid og studerede Finsk under Vejledning af en Lektor Renwall. Derpaa kom en besværlig Rejse gjennem temmelig ensomme Egne, hvor Befolkningen ikke kunde et Ord andet end Finsk; men endelig naaede han, i Slutningen af Marts, St. Petersborg, hvor han tog ind hos en svensk Traktør.

Først og fremmest maatte Rask jo lære Russisk. Han stiftede Bekjendtskab med en ung russisk Lærd, Loboiko, og da denne gjerne vilde lære Dansk, skiftedes de til at undervise hinanden i Russisk og Dansk. Vort Modersmaal og vor Literatur var for øvrigt meget lidt kjendt i Rusland. En væsentlig Grund dertil var, siger Rask, at den tyske Literatur var eneherkende blandt de Lærde, og Tyskerne fremstillede altid Nordboerne i et ufordelagtigt Lys. Han havde en Gang en Samtale med en lærd tysk Adelsmand om Danmark. Tyskeren bemærkede nedladende, at der var oversat nogle danske Arbejder paa Tysk — saa vidt han vidste —, og Baggesen skrev jo ganske godt Tysk. Men, vedblev han, hvorfor skrive de dog ikke alle sammen Tysk? — »Fordi vi ikke ere Tyskere men Danskere.« — »Min Gud, hvad er det dog for en Idé, at ville uddanne en saadan Dialekt, der knap tales af 1 Million, til Bogsprog!«

Det er ganske naturligt, at Rasks varme Fædrelandsfølelse maatte oprøres over dette haanlige Overmod, og det tjener kun til hans Ære, at han gjerne vilde gjøre sit til at hævde det danske

Sprogs Betydning. Og det var Rask i Stand til at gjøre; thi han kunde med sin store videnskabelige Myndighed godtgjøre, at Dansk ikke var en tysk Dialekt, men at de nordiske Sprog dannede et selvstændigt Hele over for de forskjellige tyske Sprogarter, og naar det var godtgjort, kunde man gaa videre og vise, at de nordiske Folk, trods al Paavirkning fra tysk Side, dog har haft en aandelig Selvstændighed med særegne folkelige Ejendommeligheder, der skiller dem bestemt ud fra tysk Aandsliv. Dette skylder vi Rask Tak for, men — ja, der er et lille »men« ved Sagen. Dreven af sin urolige Natur kastede Rask sig med en saadan Iver over den Opgave at hæve den danske Litteratur's Anseelse i Rusland, at P. E. Müller i et Brev tillader sig at minde ham om, at dette dog ikke var det egentlige Formaal med hans Rejse; det skulde jo være at studere de asiatiske Sprog.

Helt glemte Rask dem da heller ikke; men det synes ikke, at han fik saa meget ud af sine forberedende Studier, som man kunde have ventet. Han prøvede paa at læse Armenisk hos en Armenier; men det opgav han snart, da han syntes at Læreren tog saa kjedeligt paa Undervisningen. I Persisk fik han Vejledning af en muhamedansk Shiiter¹⁾. Sproget faldt ham i Begyndelsen temmelig vanskeligt. Han fik i alt 20 Timer, men indrømmer selv, at Undervisningen »blev mindre underholdende og lærerig end den burde«. Ogsaa her blev Udbyttet altsaa noget tarveligt.

1) Et arabisk Ord, der betyder »Sektterere«; det er Navnet paa en muhamedansk Sekt, som ikke anerkjender de 3 første Kaliffer efter Muhamed.

Rask var en nervøs Natur; derfor fik han ganske naturlig af og til mismodige Øjeblikke, i hvilke alt saá sort ud: mon han virkelig var tilstrækkelig forberedt til den store Rejse? Han foreslog endogsaa sine to Velyndere, Bülow og P. E. Müller, at han foreløbig skulde tage tilbage til Danmark et Aars Tid og der udgive en jævnførende Sanskrit-Sproglære og Læsebog med Apparat;« saa kunde han derefter gaa Søvejen til Indien. Men det raadede P. E. Müller aldeles bestemt fra, og da Rask paa samme Tid fik Efterretning om, at der var sikret ham en ret rundelig offentlig Understøttelse baade for 1820 og 1821, besluttede han at drage videre.

Der viste sig imidlertid den ene Vanskelighed efter den anden. Det var sidst paa Vinteren 1819, og da det pludselig slog om til Tø, blev alle Veje et ufremkommeligt Ælte. Der var ikke andet at gjøre end at vente. Saa saá han sig om efter Rejseselskab og fandt det i en russisk Officer, der skulde gaa til Tiflis som Kommandant der. Rigtignok skulde Officeren ikke rejse lige straks, og han var desuden nødt til at gjøre en temmelig betydelig Omvej for at holde Bryllup, hvad der vilde tage 8—10 Dage; men Planen frembød paa den anden Side store Fordele, syntes Rask, særlig da den at rejse sammen med en saa indflydelsesrig Mand som den vordende Kommandant i Tiflis, der jo paa mange Maader maatte kunne hjælpe ham paa den lange og vanskelige Rejse. Saa ventede Rask rolig og fuldendte i Mellemtiden en Afhandling om de finske Sprog. Men Officeren blev stadig ved at udsætte Afrejsen. Endelig blev en bestemt Dag fastsat, Rask fik efter en Mængde

Bryderier sit Pas (d. 9. Juni) og meldte sig saa hos sin Rejsekammerat. Der mødte ham et Tordenslag: Officeren kunde endnu intet bestemt sige om Afrejsen, men hvis Rask vilde komme igjen om et Par Dage, kunde han maaske bestemme Dagen. Nu tabte Rask Taalmodigheden og besluttede at vove sig af Sted alene. Ved en Vens Hjælp fik han lejet en Vogn (Kibitka), der bag fra omtrent saá ud som en Øltønde paa Hæld. Den næste Morgen sad Rask og ventede paa den til den aftalte Tid; der kom ingen Vogn. Hans Ven gik ud og lejede en anden, der lovede at være færdig om Eftermiddagen; den kom heller ikke. Saa hyrede Rask selv den næste Dag en tredje Vogn, og med den kom han endelig af Sted.

I Løbet af 12 Dage naaede han uden Uheld Ruslands gamle Hovedstad, Moskov. Han lader ikke til at have faaet noget gunstigt Indtryk af denne mærkelige By. »Det eneste, som har været mig paafaldende«, skriver han i et Brev, »er de besynderlige Porte og Taarne, de faa dannede, velklædte Mennesker, man ser paa Gaderne, samt Byens uhyre Udstrækning. — Jeg var i Dag paa Universitetet; det er en brilliant Bygning, men der er ingen inde, som Franskmanden sagde om den tomme Vinflaske, da man bad ham skjænke.«

Den 10. Juli forlod Rask Moskov, og nu begyndte han allerede at føle Rejsens Møjsommeligheder og Farer. Næsten hele Tiden havde han Torden og stærk Regn. Vejene var elendige, da de i Almindelighed bestod af den naturlige Jord uden noget Forsøg paa Makadamisering og tilmed var opblødte af Regnen. Saa stødte der Uheld til. Vognen gik i Stykker, og hans Kusk maatte

skaffe en anden, men den var han nødt til at lave selv, og da det var besørget, drak han sig fuld; saa maatte de i den Anledning vente en Dag til. Da de kom til Byen Tambow, erklærede Kusken, at der var det nødvendigt at hvile en Dag. Rask kunde ingen Steder faa Logi, men maatte tilbringe Natten i Vognen, som var bleven kjørt ind i et Skur. Men Taget paa dette var utæt, og det var aabent til alle fire Sider. Gaarden omkring det var fuld af Dynd, saa man sank i til midt paa Benene. Næste Dag fik han dog et Værelse hos en Traktør, men der manglede en Rude i Vinduet, og der var en lang Aabning over Døren, saa Hyggeligheden var saa som saa.

Rejsen gik nu ind i Kosakkernes øde Land. Man havde fortalt ham om alle de Farer, han gik i Møde, om Overfald og Røvere. Men Rask lod sig ikke skræmme. I sin Dagbog skrev han paa dette Tidspunkt (den 25. Juli 1819) følgende Linjer af Shakespeare's Tragedie »Julius Cæsar« (2. Akt 2. Scene; her efter Lembckes Oversættelse):

Af alle Jærtegn, som jeg end har hørt,
mest sært mig tykkes, at en Mand kan frygte,
mens dog han véd, at Døden, alles Maal,
vist kommer, naar den komme vil.

Kusken plagede Rask saa længe med sine gyselige Fortællinger om Røvere, at denne til sidst, paa god russisk Vis, bad ham om »at holde sin Kjæft«. Det viste sig ogsaa, at det hele var blind Alarm; thi, skriver Rask i sin Dagbog, der var »hverken Røvere eller ærlige Folk i Landet, altsaa heller ikke Aser, i det mindste ikke paa denne

Kant¹⁾, og jeg frygter lige saa lidt for kosakkisk Sand som Fader Abraham for arabisk«.

Men var der ingen Røvere i Kosakkernes Land, saa var der til Gjengjæld Ubehageligheder og Besværligheder nok. Det er helt underligt at tænke sig den lille spinkle Professor-Skikkelse arbejdende sig frem over disse milevidt udstrakte, ensomme Stepper, døgende Møje og Besvær, uden at kues deraf og uden at skræmmes tilbage, hyppig med en Spøg paa Læberne. I et Brev til Nyerup (31. Juli 1819) fortæller han saaledes: »Jeg har siden min Afrejse fra Moskov [o: i 3 Uger] ikke været i Seng eller afklædt, uden én Dag, jeg badede mig i en Flod, ikke heller smagt varm Mad eller Kaffe og yderst sjældent Te. — Forrige Nat tog vi Kvarter Kl. 11 paa aaben Mark; jeg drak en Skaal Kvas (hvilket svarer omtrent imod fynsk Tvind²⁾); thi med Øl kan det ej lignede); derpaa badede jeg mig i en forbiløbende Aa, derpaa spiste jeg et Stykke tørt Brød med Kjødpølse til, og endelig drak jeg en Drik Mælk, hvorpaa jeg lagde mig til

¹⁾ Snorre Sturlesen fortæller i sin Norges Historie (Heimskringla), at Aserne, der efter hans Opfattelse var et jordisk Folk, var kommet fra Landene nord for det sorte Hav. Det skulde ogsaa være én af Rasks Opgaver at undersøge, om der var nogen Spor af, at Nordboerne virkelig en Gang havde boet der; men han fandt ingen Spor, hvad han udtrykte i følgende smukke Vers:

»thi ak! jeg har nu maatt' med største Sorg fornemme,
at her er ej det Land, hvor Aser have hjemme«.

²⁾ I en Samling fynske Dialektord — et Arbejde, han begyndte paa allerede i Skoletiden — har Rask forklaret dette Ord saaledes: »Tvind kalder man det sidste, som, naar man brygger, løber af efter Urten og smager vandagtig«.

Søvn i Vognen (eller Dejtruget), hvori jeg kjører . . . Klokken 3 i Morges kjørte vi videre, begge uden Frokost, være sig Mad eller Drikke af nogen Art, til Kl. 11, i en brændende Hede, igjennem en lang og fæl Sandørken¹⁾, som siger Sparto til Islands. « Endelig naaede han den tyske Koloni Sarepta, hvor han fik et eget Værelse med to Sengesteder; men da han bad Værtinden om en Madras, fik han det Svar: »Nej, Sengeklæder har vi ikke, det bruger vi ikke her.»

I det Værtshus, hvor Rask var taget ind, boede der ogsaa en kalmukkisk²⁾ Fyrste med et Følge paa 60 Personer. Rask gav sig i Samtale med nogle af dem for at faa et Indtryk af deres Sprog; han syntes, det lignede paafaldende det, der taltes af

¹⁾ Rask giver med Lune en Skildring af denne Ørkenrejse i et lille Rim, der er formet efter et tit anført Vers af P. H. Frimanns Romance »Axel Tordsen«; de to Vers sættes her over for hinanden til en Sammenligning:

»Mer ilende fór Sneglenej, end Rask igjennem Lan- det fæle kjør' paa sin længsels- fulde Vej forbi de donske Milepæle. Sin dorske Fod det usle Helves hæver, den gule Ørken staar og gyser, naar det skræver. Saa at min Rejse kan lignes med	Mer ilende fór Pilen ej i Luften hen fra Buens stram- me Sene, end Axel paa sin længsels- fulde Vej flyr hastende forbi dens ønskte Milestene; sin raske Fod den stolte Gan- ger hæver, den grønne Hede flyr og ved hans Fodslag bæver.
--	---

Axel Tordsens.»

(Rask.)

²⁾ Kalmukkerne hører til den mongolske Race; deres egentlige Hjemstavn er Mellemasien, men de findes ogsaa i det sydøstlige Rusland.

nogle Aleüter¹⁾, som han havde truffet i St. Petersborg. Fra Sarepta gik Rejsen videre til Astrakan, hvor Rask særlig studerede Persisk. Der var nogle Missionspræster her, som ogsaa lagde sig efter dette Sprog, og dem slog Rask sig sammen med. Undervisningen gik for sig paa følgende Maade: en persisk Dreng, Muhamed Taki, læste et Stykke op paa Persisk, og de andre læste det efter et Par Gange, hvorpaa den ene af Præsterne, der var lidt videre end de andre, oversatte det ordret.

Fra Astrakan rejste Rask videre syd paa i Følge med en tatarisk²⁾ Karavane paa 100 Vogne. Han kom meget godt ud af det med Tatarerne — som han syntes mindede om de islandske Bønder paa Nordlandet, — drak deres underlige Te og spiste ligesom de uden at bruge Ske eller Kniv. Nattelejret var det værste; han maatte enten ligge i Vognen eller paa den bare Jord; det sidste vilde han have foretrukket, hvis der ikke i en ganske utrolig Grad havde vrimlet af Tudser, Orme og Edderkopper. En Nat forsøgte han at sove i et af Tatarernes Telte, men han mærkede snart, hvorledes en vældig Tudse spaserede omkring paa ham; saa gav han Afkald paa den Behagelighed at sove i Telt. Vejen havde hidtil gaaet over

1) Folk fra »Aleüterne«, en Ørække, der strækker sig fra Halvøen Alaska i Nordamerika over mod Kamtschatka paa Asiens Nordøstkyst. Beboerne er beslægtede med Eskimoerne.

2) »Tatarer« er i Tidens Løb blevet brugt som Navn paa temmelig forskellige Folkestammer; oprindelig var det Navnet paa en Folkegruppe hørende til den mongolske Race; de findes baade i Mellemasien og Sydrusland.

flade, øde Stepper; men efterhaanden begyndte Jordbunden at blive bakket, og man skimtede i Syd Kavkasusfjældenes mægtige Toppe. Op gennem disse Fjælde drog han saa i Følge med en russisk Bataljon, der skulde gjøre et Tog mod en kavkasisk Stamme. Da de havde naaet det højeste Punkt i Fjældkjæden, saá de Georgiens Byer ligge spredte ned over dens sydlige Skraaning. De var for det meste anlagte paa stejle Høje, og Kirkerne var byggede paa Fjældtinder, der næsten syntes utilgængelige for Mennesker.

Den 8. November naaede Rask Byen Tiflis ved Floden Kur. Husene var smaa og daarlige, Garderne smalle og krogede, Tagene flade, og der var en Slags Gang eller Gade paa Kanten af første Stokværk. Stort Udbytte havde han ikke af Opholdet i denne By, der næsten var blottet for literær Sans. Der fandtes ingen højere Undervisningsanstalt, ingen Biblioteker, Teatre osv. Før Afrejsen herfra forsynede han sig med en Sabel — et Par Pistoler havde han allerede —, da der taltes en Del om Vejenes Usikkerhed.

Det gik stadig mod Syd gennem Egne, der ikke havde meget tiltalende for Øjet. I et Par Dage havde han en smuk Udsigt til Ararat, der hævede sig majestætisk i Synskredsen med sine urgamle Minder. I Marts 1820 naaede han endelig ind i Persien. Rejsen var dyr, og han traf kun faa literært dannede Mennesker. Dog ansaa han ikke sit Ophold i dette Land for spildt. Han vilde vist aldrig — mener han selv — have lært Persisk til Gavns, selv om han havde studeret i 10 Aar paa det hjemme. Og han arbejdede strængt; han gik sjælden i Seng nogen Nat førend Kl. 1 eller 2.

Naar han blev træt af Persisk, syslede han med de mellemasiatiske Sprog: Tatarisk, Mongolsk o. a.

Rejsen til Teheran, Persiens Hovedstad, var meget besværlig. Han havde næsten stadig Regn og Torden, Vejene vare bundløse og Hestene elendige. I Tavis havde Rask faaet et Pas undertegnet af Kronprinsen selv. Da han kom til en By Kasvin, viste Føreren dette Pas til den derboende Statholder, som straks befalede, at der skulde vises Rask al mulig Opmærksomhed. Rygtet herom kom ud i Byen, og da man antog den fremmede Rejsende for en fremragende Person, modtog man ham med Sang og Dans, som et Slags Gesandt, uagtet Rask meget frabad sig denne Æresbevisning og højt og helligt forsikrede, at han kun var en ganske almindelig Rejsende.

Paa en af Stationerne indtraf en Hændelse, der nær kunde have haft ubehagelige Følger. Folkene gjorde Vanskeligheder med Hestene, Føreren blev vred og slog omkring sig med den flade Sabel, én af dem, der bleve ramt, trak sin Dolk, Rask greb sin Sabel, men — det hele endte dog uden Blodsudgydelse. En anden Gang havde Rask et temmelig alvorligt Uheld. Han fik et saa kraftigt Spark af en Hest, at han maatte lægge sig ned paa Jorden i nogen Tid for at komme til Kræfter igjen. Da han saa atter var kommen til Hest og havde redet nogle Skridt, besvimede han og kom først til sig selv efter en halv Times Forløb.

I Teheran tog han ind hos den engelske Gesandt, til hvem han havde Anbefalingsbreve. Efter et kort Ophold i denne By, hvor han ikke oplevede noget mærkeligt, drog han videre til Ispahan. »Jeg logerer i et kongeligt Lystslot«, skrev han

herfra hjem til P. E. Müller; »hvis det var forsynet med Borde og Stole, saa kunde det temmelig vel lignes med et Gjæstgiversted i Slagelse eller Korsør. Det Værelse, jeg har, som er det fornemste i denne Fløj af Slottet, er møbleret med et gammelt skident og forslidt Tæppe paa Gulvet, men Dørene have hverken Laas eller Klinke; den ene Side, som vender ud til Gaarden, er lutter Vinduer med malède Glasruder af forskjellig Størrelse, anbragte i allehaande kunstige Figurer, dog ikke alt for symmetrisk; en 30 Stykker af disse Ruder ere udslagene. Bag dette Værelse er et Køkken uden Vinduer, men med et dygtigt Hul midt paa Taget.

I Persepolis skilte han sig af med sin evropæiske Tjener, idet han overlod ham til en Engländer, der skulde tilbage til Evropa. »Jeg staar da nu«, skriver han, »i en anden Verdensdel fuldkommen alene iblandt Barbarer, som røve og stjæle fra hverandre indbyrdes, saa at de sjælden rejse til en anden By uden at være vel bevæbnede — men, heller det! Jeg har jo endnu ikke gjort Brug af min Dyrendal«. En Gang var han dog nær kommet til at gjøre Brug om ikke af Dyrendalen, saa dog af Pistolen. En nærgaaende Person holdt ham en Dag et Gevær for Brystet og spurgte: »Kjender du denne?« Men Rask, som just havde Haanden paa sin Pistol, spændte den og raabte: »Kom an!«, og saa »kom det ikke til nogen Batalje«, som han tørt bemærker.

Over Shiraz naaede han til Buscheher, hvor han d. 27. Avgust gik om Bord paa det Skib, der skulde føre ham til Indien, hans Længsels Maal. Efter en Maanedes Sejlads steg han i Land i Bombay, og han skulde nu til for Alvor at tage fat paa

de persiske og indiske Sprog. Han længtes særlig efter at stifte Bekjendtskab med de ældste Levninger af Persisk (Zend og Pehlevi), hvorom Kundskaben næsten var uddød, og han gik derfor ivrig paa Jagt efter Haandskrifter i disse Sprog. Det lykkedes ham efter utrolige Anstrængelser at komme i Besiddelse af en Samling (30) meget gamle og sjældne Haandskrifter. Han prøvede først paa at faa Hjælp af de indfødte persiske Præster i sit Studium af Gammelpersisk; men han blev snart klar over, at han lige saa let paa egen Haand kunde opdage dette Sprogs hele Bygning, som ved alle Præsternes Hjælp. Desuden begyndte han ogsaa at sysle med de indiske Sprog. En Aften, da han var paa Besøg hos en Dr. Taylor, hørte han for første Gang en Brahmin¹⁾ tale Sanskrit, det ældste af alle Sprogene i vor Sprogæt.

Rask var nu klar over sin Opgave. Han vilde ikke blot studere de gamle Sprog Zend og Sanskrit, men ogsaa de nyere indiske Sprog, saaledes at han kunde bestemme hele den persisk-indiske Sprogklasses Forhold til andre Sprog, saa vel som dens hele indre Bygning. Men Gjennemførelsen af denne store Plan vilde kræve Tid — mindst en 3—4 Aar — og Penge; og Rask havde det meget smaat med Penge. »Jeg er nu saa slet forsynet med Penge«, skriver han i et Brev (22. Novbr. 1820), »at jeg ikke er i Stand til at købe nogen eneste Sjældenhed, eller gjøre nogen Excursion fra den bestemte Vej, som gaar over Puna, Gwalior, Benares til Kalkutta. Denne uendelige Indskrækning og Trang nager og plager mig ind til Sjælen og hindrer for en Del

¹⁾ Hinduisk Præst.

Nytten af mine ikke ringe Besværligheder og Anstrængelser og Farer«.

I Slutningen af November forlod Rask Bombay, og Rejsen gik nu ind i Indiens Indre, dette sælsomme Land, der alt i gamle Dage stod for Europas Beboere som alle underfulde Æventyrs Hjemstavn. Rask saå mærkelige Huletempler, ejendommelige Pagoder¹⁾ og kolossale Gudfigurer huggede ud i den faste Klippe; han red paa Elefanter, og han sejlede ned ad den hellige Gangesflod. Og rundt omkring lød de sælsomme Sprog, som det var hans Længslers Maal at magte.

Men just som det syntes, at alt saå saa straalende og lovende ud, begyndte en mørk Sky at hæve sig paa hans Livs Himmel. Endnu stod den lavt, men den vil stige i Aarenes Løb og kaste en mørk Slagskygge hen over hans Liv. Hermed forholder det sig saaledes:

Saa vidt man kan se, har Rask lige fra Fødslen haft et noget skrøbeligt Legeme. Som Student arbejdede han meget haardt, medens han samtidig fik en yderst tarvelig Kost. Der kan ingen Tvivl være om, at det havde en uheldig Indvirkning paa ham, særlig paa hans Nervesystem: det urolige og rastløse i hans Natur tager til i Aarenes Løb. Og de mange Anstrængelser og Besværligheder paa den lange asiatiske Rejse: stærk Kulde og brændende Hede, lange Dages Kjørsel gennem uafbrudt nedstrømmende Regnskyl, og Nætter tilbragte under aaben Himmel, daarlig Føde og meget andet — alt dette bidrog yderligere til at svække hans Sundhedstilstand. Saa stødte Uheld til, som

¹⁾ Hinduiske Templer.

det Spark, han fik af en Hest, og som vist har været af en temmelig alvorlig Beskaffenhed. Under sit Ophold i Shiraz skriver han i Dagbogen: »Jeg blev meget syg«, og da han kommer til Bombay, hedder det igjen: »Jeg var syg«. Sygdommen ytrede sig særlig i et Udbrud af Bylder, hvoraf han havde 15 paa én Gang. Og under hele den indiske Rejse er han jævnlig plaget af Ildebefindende.

Alt dette maatte naturligvis paavirke hans aandelige Tilstand. Han begyndte at blive mistrøstig, tvivlede paa, at han vilde have Kræfter til at gennemføre sin store Plan. Men særlig sørgeligt er det, at Sygdommen ved at ryste hele hans Nervesystem ogsaa undergravede hans Aands Klarhed og Ligevægt. Det er under Sejladsen ned ad Ganges, at der for første Gang viser sig Spor til den sygelige Mistænksomhed, der senere skulde naa en saa sørgelig Udvikling. Han skriver i sin Dagbog for 8. April: »Jeg begyndte at frygte for Gift i Vandet«. Det synes, som om han vilde beskytte sig mod de Farer, han frygtede for, ved en religiøs Handling. Det hedder nemlig i Dagbogen for 26. April: »Jeg fornåm, at en Ceremoni var fornøden, men forfejlede den rigtige Udførelse første Gang om Morgen, saa at Uvæsenet blev ved. Den anden Gang om Aftenen i Floden var heller ikke fyldestgørende«. Da han kom til den danske Koloni Frederiksnagor, vilde han have Politimesteren til at anstille Undersøgelser angaaende »den mystiske Forfølgelse«, han havde været Gjenstand for.

Det er indlysende, at disse Forhold maatte virke svækkende paa hans Arbejdslyst. Dog fortsatte han, saa godt han kunde, Studiet af de forskjellige indiske Sprog, bl. a. ogsaa af de sydindiske:

Tamulisk, Malebarisk o. a., som han snart opdagede var grundforskjellige fra Sanskrit og fra hele den japetiske Sprogæt, men derimod nøje beslægtede med Sprogene i det mellemste og nordlige Asien (de skytiske). Fra Kalkutta rejste han over Madras og Trankebar til Kolombo, Hovedstaden paa Ceylon. Her studerede han særlig Singalesisk og Pali. Det sidste Sprog fandt han det meget vanskeligt at trænge ind i; der var en Grammatik i det, noget forældet, men intet der kunde ligne en Ordbog over det. Alle Pali Bøger var skrevne paa Palmeblade og »sandelig ikke at løbe med«.

Trods Sygdom og Mismod bliver Rask dog ved at arbejde; thi det lille spinkle Legeme blev baa- ret oppe af en ubøjelig Vilje, og han dreves ustandselig fremad af en aldrig mættet Hunger efter Lys og Klarhed.

Undertiden kunde Forladthedsfølelsen falde saa knugende over ham: hvor var dog ikke Hjemmet og Venerne langt borte! Hundreder og Hundreder af Mile laa mellem ham og dem. Saa sætter han sig en Dag ned og giver sine Følelser Luft i et lille Digt:

Ak, trykte jeg nu mine Venners Haand
og hørte den liflige Røst,
ak, saá jeg et Ord fra gamle Nord,
som gød udi Sjælen Trøst.

O, Bølger! I danse saa vildt og saa vidt,
og tumle saa mangt et Blad,
men intet, som, mærket af Vennehaand,
kunde gjøre mit Hjærte glad.

Der var dem i Danmark, som længtes efter Rask og gjerne vilde have ham hjem igjen. Blandt

dem var Nyerup. Han kunde ikke forstaa, hvad Nytt det var til, at Rask studerede alle disse mange forskjellige indiske Sprog; naar han havde sat sig ind i Sanskrit, kunde det jo være nok. Nyerup skrev saa til »den vidtforrejste Mand«, at han endelig maatte være hjemme senest 1822, for at han, som gammel Regensianer, kunde være med til at fejre Regensens Jubilæum i 1823. En lidt løjerlig Begrundelse: Regensens Jubilæum var dog ikke en saadan Verdensbegivenhed, at man af den Grund skulde kalde Rask hjem fra Indien og hans store Arbejde der. Der var da heldigvis ogsaa en anden Mand, som havde et større Syn paa Tingene. P. E. Müller, siger Nyerup i et Brev, vilde gjerne, om han kunde, jage Rask lige til »Pynten af Jorden«. Müller var da ogsaa stadig optaget af at skaffe de fornødne Penge til Rejsens Fortsættelse. Men Rask begyndte selv at tabe Lysten til at blive i Indien. I Februar 1822 kom Sygdommen igjen, og Lægen forbød ham alt aandeligt Arbejde i en Maanedstid. Saa mistede han Modet og vilde hjem. Den 30. Marts afsejlede han fra Kolombo; men det var, som om Skæbnen vilde holde ham tilbage i Indien. Fartøjet led Skibbrud, og efter et Par Ugers Besværligheder naaede han tilbage til Kolombo, hvor han blev endnu 4 Maaneder og fortsatte sine Studier i Pali og Singalesisk. Imidlertid gik han stadig og ventede paa Skibslejlighed til Evropa; men der kom ingen. Saa besluttede han at tage til Kalkutta. Efter halvtredje Maanedes Sejlads ankom han til denne By, hvor han gik om Bord paa den danske Ostindiefarer »Juliane Marie«. Skibet afgik fra Kalkutta den 1. December og naaede i Begyndelsen af Januar til Øen Mauritius ved Afrikas Østkyst.

Her læste han en meget bekjendt fransk Roman, »Poul og Virginia«¹⁾, i hvilken Handlingen foregaar paa Mauritius; han var i Land og besaa Haven, hvor man viser de elskendes Grave. Den 1. Marts ved Middagstid passerede de meget nær forbi St. Helena og kastede den 2. Maj 1823 om Aftenen silde Anker paa Helsingørs Red. Fire Dage efter steg Rask i Land paa Kjøbenhavns Toldbod; derfra tog han lige til Regensen, hvor han havde lejet Værelser hos Nyerup, som den Gang var Regensprovst.

IV.

Sidste Leveaar.

Ikke blot i Danmark, men ogsaa i Udlandet, havde man med Spænding fulgt Rask paa hans store Tog mod Øst. Glæden over hans lykkelige Tilbagekomst gav sig her hjemme Udtryk i flere Festligheder for ham, Den 14. Maj var der saaledes en Fest paa Skydebanen; mange af Universitetets Professorer og flere andre bekjendte Mænd, som Grundtvig og Molbech, var her med til at fejre Rask som den store Sprogmeister. Grundtvig havde i Dagens Anledning skrevet en Sang, hvori han skildrer Rask som en ny Holger Danske, der har sejret over de »halvfjerds og to Arildstunger«, der »findes i Verden saa vide«.

Velkommen hjem, du Snarensvend,
 fra Østerledsfærden hin holde,
 med Jærtegn fra Pali og Pehlvi og Zend,
 med Bytte fra Jætter og Trolde.

¹⁾ Af Bernardin de Saint-Pierre (1737—1814).

Gid Holger fattes ej Bud saa tro,
 ej Kæmper fuld djærve og stærke!
 Da vinder han Kroner halvfjerd's og to
 og planter ved Ganges sit Mærke.

Nu ventede man med Længsel paa at faa at se Udbyttet af den lange Rejse. Hvad havde Rask saa at fortælle om Indiens Sprog? Havde han der fundet den oprindelige Kilde til det trakiske Sprog og derigjennem Kilden til de nordiske? Men man ventede forgjæves. Af Dagbogen kan man se, at det, Rask i den første Tid efter Hjemkomsten syslede med, var de ældre tyske Sprogarter: Oldsaksisk, Oldfrankisk osv.; saa tog han fat paa en Undersøgelse af Runeindskrifterne; om Efteraaret begyndte han paa en dansk Retskrivningslære; det følgende Foraar ansøgte han Videnskabernes Selskab om Understøttelse til Udarbejdelsen af en dansk etymologisk Ordbog, og det første, han offentliggjorde efter Hjemkomsten, var — en spansk Sproglære (Foraaret 1824).

Rasks Venner og Velyndere var misfornøjede med den Vending, hans Studier havde taget. Baade Bülow og P. E. Müller søgte at faa ham tilbage til Arbejdet paa de asiatiske Sprog, og Regeringen meddelte ham, at han kunde vente et Gratiale paa 2—300 Rdl., naar han udgav en interessant Afhandling vedrørende den gamle asiatiske Literatur¹⁾. Ja selv udenlandske Lærde skrev til ham og

¹⁾ Det fortælles, at Frederik 6., paa sin sædvanlige korte Maade, udtalte sig saaledes til Rask om Resultatet af hans Rejse, at denne fik det Indtryk, at Kongen betragtede den som væsentlig spildt. Men man maa huske paa, at Rasks ømtaalige; mistænksomme Natur let kan have lagt mere i Ordene, end der virkelig laa i dem.

udtalte deres Skuffelse. En tysk Videnskabsmand udbryder: »Jeg var lige ved at ærgre mig over, at De efter Hjemkomsten fra Asien skriver en spansk Grammatik. Derimod har Professor Bopp i Berlin sendt mig det første Ark af sin Sanskrit-Grammatik.«

Hvorfor tog Rask ikke fat paa Bearbejdelsen af det store Stof, han havde indsamlet paa sin asiatiske Rejse? Hvad er Grunden til dette, der for hans Samtid stod som en Gaade? Sikkert den altid tidligere omtalte nervøse Rastløshed i hans Natur. Allerede hos Drengen havde hans Lærere lagt Mærke til den, og senere i sit Liv følte han jo tit en underlig »Lede« ved at skulle paa ny tage fat paa et Arbejde, som havde hvilet nogen Tid (S. 55). Ogsaa nu taler han, i et Brev til Bülow, om sin »Lede til alt det asiatiske«. Resultatet blev da ogsaa det, at det eneste af Betydning, som han efter Hjemkomsten udgav vedrørende de asiatiske Sprog, er den skarpsindige Afhandling om »Zendsprogets og Zendavestas Ælde og Ægthed«¹⁾, og den er tilmed kun en Omarbejdelse af en Afhandling, skreven paa Engelsk i Indien. Han havde ganske vist under sit Ophold i dette Land begyndt paa en Sproglære i Sanskrit, men den blev aldrig til noget. Derfor var det ikke Rask men Bopp, der med sin Sanskrit-Grammatik blev den egentlige Grundlægger

1) Det er den første paalidelige Undersøgelse over det gamle persiske Sprog og de i det forfattede Religionsbøger. — Ganske i Forbigaaende gjør Rask nogle Bemærkninger om et Par Tegn i den gammelpersiske »Kileskrift« (Skrifttegnene har Form som »Kiler«) og gav derved det første sikre Grundlag for den fremtidige Tydning af disse mærkelige Indskrifter.

af Sanskrit-Studiet. — Det er vemodigt at tænke paa, at dette blev Resultatet af den store Rejse, hvorom Rask selv sagde, da han undfangede Tanken om den: »Her er et Maal at rejse efter, og det et skjønt og stort, nyttigt for Videnskaberne og ærefuldt for Fædrelandet!«

Altsaa de asiatiske Sprog var, i alt Fald foreløbig, lagte til Side. Men for Resten tog Rask med sin rastløse Arbejdsevne fat paa en Mængde andre Opgaver. Her skal blot nævnes nogle enkelte af de Værker, som han udgav i de følgende Aar: Frisisk Sproglære (1825). — Dansk Retskrivningslære (1826). — Italiensk Formlære (1827). — Vejledning til Akra-Sproget (1828). — En Samling arabiske Fabler [paa Arabisk] (1831). — Lappisk Sproglære (1832). — Alene disse Titler vil give en Forestilling om, hvor omfattende hans sproglige Studier var.

Af disse Værker skal der her blot dvæles ved ét af dem: »Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningslære«, en ret anselig Bog paa over 300 Sider. Rask undersøger først det Spørgsmaal: Hvad bør være den højeste Grundsætning for Retskrivningen? »Sproget er,« siger han, »grundet i den menneskelige Natur og findes hos alle Folk paa Jorden; Skriften er en tilfældig Opfindelse, som mange Folkeslag endnu næppe kjende af Navn.« Der er en uendelig stor Forskjel mellem Sprog og Skrift. Hint er aldeles uafhængigt af denne; »selv om nogen fandt paa at skrive Dansk med hebraiske Bogstaver, kunde han ikke derfor siges at angribe Sproget i mindste Maade, naar han anvendte dem rigtig.«

»Skriften er en synlig Betegnelse af det hørlige Sprog,« og Hensigten med al Skrift maa da være,

»saa nøjagtig som muligt at fremstille for Øjet, hvad Øret hører, naar Sproget tales. Udtalen, som er det hørlige af Sproget, maa da være den højeste Grund for Skriften.« Men den højeste Grund er langt fra den eneste; der er andre Hensyn at tage. Man kan f. Eks. ikke gjengive alle de fine Forskjelligheder i Udtalen; og end videre er enkelte Lydbetegnelser bleven saaledes fæstnede gennem Brugen, at de nu ikke godt kan forandres, skjønt de ikke svarer til den udtalte Lyd. — Efter denne Indledning gaar Rask over til i det enkelte at fastsætte Reglerne for den danske Retskrivning; de er i det væsentlige de samme, som ligger til Grund for den nuværende »avtoriserede« Retskrivning. Hovedpunkterne i hans Fremstilling er følgende:

1) Den saakaldte »latinske« Skrift bør anvendes, da den allerede er herskende hos de fleste dannede Folkeslag, og da den saakaldte »danske« Skrift slet ikke er mere dansk end den. Begge Arter Skrift stammer nemlig fra Latin. — 2) Store Begyndelsesbogstaver bør benyttes i Navneordene, men ikke i Tillægsord og Stedord. Ganske vist er Brugen af dem ikke gammel i Dansk — Peder Syv anvender dem saaledes ikke i sin danske Grammatik (1685) —; men man kan ved Hjælp af dem adskille Ord, der ellers vilde se ens ud, medens de dog har forskjellig Betydning (f. Eks. (et) *Træk* — *træk!*). — 3) Lange Selvlyd bør ikke adskilles fra korte ved stumt *h* (et *Uhr*), stumt *e* (*staaer*) eller Fordobling af Selvlydene (*Huus*, *Been*). »Man bør aldrig anbringe stumme Bogstaver af hvad Grund som helst;« hvor det er nødvendigt, kan man anvende Tonetegn

over den lange Selvlyd, for at adskille Ord, der ellers vilde se ens ud (*ved* — jeg *vêd*). — 4) Der bør skrives *å* for Dobbelttegnet *aa*, bl. a. fordi det er urimeligt at betegne en enkelt Lyd med to Tegn, og fordi vi derved nærmer os et Skridt henimod Svensk. — 5) Man bør skjelne mellem *ö* og *ø* (*Hör* — *høre*), en Adskillelse, der er meget gammel i vort Sprog. — 6) Vi udtaler undertiden én Selvlyd, men skriver en anden, f. Eks. *i* for *e* (*til*), *u* for *o* (*Hul*) o. s. v. Hvilket Tegn, der bør bruges, maa afgjøres dels efter Udtalen, dels efter Brugen og dels efter vedkommende Ords Oprindelse. Rask søger i det enkelte at give Regler herfor. — 7) Tvelydene bør skrives *av* (*Hav*), *ej* (*nej*) o. s. v. ikke *au*, *ei* o. s. v., da de sidste Lyd ikke er Selvlydene *u* og *i*, men Medlydene *v* og *j*. — 8) Foran de bløde Selvlyd (*ø*, *æ* o. s. v.) bør *j* udledes efter *k* og *g* (*køre*, *gære* o. s. v.), men ikke foran *e* (*kjende*). — 9) Stumme Medlyd bør i Reglen kun skrives, naar de findes i Ordets Stamme (f. Eks. *jydsk*). — 10) En Medlyd fordobles imellem to Selvlyd (naar den første er kort), men ikke i Enden af et Ord eller foran en anden Medlyd (*Offer*, men *ofre*). — 11) Tegn, der ingen tilsvarende Lyd har i det danske Sprog, forkastes (*Q*, *X*, *Z*); *C* bør aldrig skrives for *K* og i Reglen heller ikke for *S*. — 12) De fremmede Ord, som er optagne i vort Sprog, bør i Reglen bogstaveres i Overensstemmelse med dettes Regler for Retskrivningen (*Løjtnant*, ikke *Lieutenant*). — 13) I det sidste Afsnit af Retskrivningslæren behandler Rask Tegnsætningen. —

At et Sprog har en sund og fornuftig Retskrivning, der saa vidt muligt gjengiver dets Ejendommeligheder paa en let og klar Maade, det er selvføl-

gelig en Sag af stor Vigtighed. Det er da ganske naturligt, at Rask, med sin indgaaende Forstaaelse af vort Sprogs Bygning, ogsaa tog fat paa dette Spørgsmaal. Men det sygeligt nervøse i hans Natur gjorde sig ogsaa gjældende her. Han ofrede et i Forhold til Sagens Betydning uforholdsmæssigt Arbejde paa den. Og da hans Retskrivningsteorier mødte Modstand, kom han i en ligefrem sygelig oprørt Tilstand. Hans gode Ven N. M. Petersen, der ellers i alt væsentligt var enig med ham, gjorde dog af og til Indvendinger (jfr. S. 123). Det tog Rask sig forfærdelig nær. Han fortæller i sin Dagbog (for Jan. 1829), at Petersen paa en Spaseretur var kommet med en Bemærkning om Retskrivningen, »som smertede og krænkede ham usigelig«.

Der er endnu en Side af Rasks videnskabelige Arbejde, som fortjener at omtales. Det er hans Undersøgelse af de nordiske Runeindskrifter. Allerede i sine første Studenteraar syslede han med dem, og der findes fra den Tid en Afhandling af ham om Runeskriften, dens Ælde, Anvendelse osv. Han var den første, som kom paa Spor efter Forskjellen mellem ældre og yngre Runetegn¹⁾. Indskrifterne med ældre Runer havde indtil den Tid staaet som Gaader for Forskningen; ogsaa paa dette Omraade bliver Rask banebrydende.

Her slutter vi Oversigten over Rasks videnskabelige Virksomhed. Lad os til Slutning forsøge paa at bestemme, hvad der var hans Ejendommelighed som Sprogforsker.

¹⁾ Der anvendtes i Norden to Runealfabeter: et ældre, der bestod af 24 Tegn og brugtes indtil det 7. Aarhundrede, da det efterhaanden afløstes af det yngre, der bestod af 16 Tegn.

Rasks Tanke var overordentlig hurtig og let i sine Bevægelser. Der er noget forbavsende i den Hurtighed, hvormed han kunde opdage Grundlinierne i et Sprogs Bygning. Denne Iagttagelse af Sproget selv er naturligvis den første Opgave for enhver Sprogforsker. Derefter kommer det næste Skridt: paa Grundlag af de praktiske Iagttagelser skal der bygges et teoretisk System. Ingen kan være Sprogforsker, som ikke har Anlæg i begge disse Retninger, men nogle har særlig Anlæg i den ene Retning, andre i den anden. Rasks Evner laa fortrinsvis paa det førstnævnte Omraade, medens det omvendte gjælder om den samtidige store tyske Sprogforsker Jacob Grimm.

Forskjellen mellem dem er i Grunden den samme som mellem Tyge Brahe og Copernicus. Den ene er den praktiske Iagttagelses Mand, den anden den teoretiske Spekulations. Begge Standpunkter har deres Fortrin og deres Mangler. Den ene fristes til at blive staaende ved de iagttagne Kjendsgjerninger uden at naa ind til de almene Love, som ligger bag ved dem og behersker dem; den anden er udsat for at miste sit fæste Fodfæste i Kjendsgjerningernes Verden og fortabe sig i luftige, selvlavede Teorier. Dette sidste havde Rask et skarpt Øje for. Han bemærker spydigt, »at Læseren af en Sproglære helst ønsker at vide, hvorledes Sproget er, og ikke hvorledes Forfatteren [han tænker her paa Grimm] indbilder sig, det har været, førend det blev til, eller dog førend det blev skrevet«. »Den menneskelige Aand«, siger han et andet Sted, »vil saa nødvendig gaa den lange og trange Undersøgelsens Vej, og det lige saa lidt i Oldsager og i Historie, som i Filosofi og Religion, og dog gives der ingen anden

kortere Adgang til Sandheden. Den vil straks have Udslaget, og naar den én Gang ved sin Gisning har fastsat dette, søger den sædvanlig ikke at berigtige sine Forestillinger, men at lempe alt efter sit System, som den opbyder alle Kræfter til at forsvare.

Der staar nu kun tilbage at give en kort Skildring af Rasks personlige Liv i hans sidste Aar.

Rask elskede sit Fædreland, og han var stolt af det. Det er allerede tidligere omtalt, hvorledes han under sit Ophold i St. Petersborg søgte at hævde Danmarks Ære over for tysk Overmod og Ringeagt. Og det blev han ikke træt af at gjøre. Rasks Stoltthed over vort Modersmaal gav sig blandt andet Udtryk deri, at han skrev saa at sige alle sine Værker paa Dansk, selv saadanne videnskabelige Arbejder, som kun kunde paaregne meget faa Læsere i Danmark, men adskillig flere blandt Udlandets Lærde. En tysk Videnskabsmand skrev en Gang til ham (1824): »Jeg vil dog haabe, at De ikke blot giver Deres Udgave af Zendavesta i Originalteksten en dansk Oversættelse. Sørg dog for, at den fremmede ikke skal behøve at bryde sit Hoved med den ogsaa«. Men det hjalp ikke, Rask skrev Dansk og blev ved at skrive Dansk.

Rask elskede sit Fædreland og blev det tro alle sine Dage. Vort lille Land har tit ondt ved at byde Videnskabsmænd taalelige Livsvilkaar, og det fik Rask i fuldt Maal at føle. Der var jo ogsaa i hans yngre Dage et Øjeblik, da han tænkte paa, om han ikke heller skulde søge Lykken i et andet Land (S. 78). Han sejrede den Gang over Tvivlen, og den kom ikke igjen, trods det, at hans

Kaar vedblev at være trykkede. I Foraaret 1814 var han bleven Underbibliotekar ved Universitetet med 500 Rdl. i Løn. I 1823 fik han bevilget en extraordinær Understøttelse paa 400 Rdl. i 3 Aar. En tarvelig Løn til en Videnskabsmand af Rasks Rang! Og hans økonomiske Stilling var saaledes, at han efter Hjemkomsten fra sin store Rejse, der havde gjort ham evropæisk berømt, saá sig nødsaget til at give Timeinformationer, saa at han maatte anse det for et Held at faa »en engelsk Kondition« til 3 Mark Timen. De udenlandske Lærde, som fik noget at vide om disse Forhold, var baade forbavsede og bedrøvede derover. Én af dem, Bopp, opfordrede ham til at søge sig en Stilling i Prøjsen. Allerede tidligere, i Februar 1825, havde Rask faaet en Skrivelse fra Edinborg, i hvilken der blev tilbudt ham en Stilling som Bibliotekar ved Advokaternes Bogsamling. Men Rask afslog Tilbudet; det var i denne Anledning, at han i et Brev skrev de bekjendte Ord: »Sit Fædreneland skylder man alt, hvad man kan udrette«. — I de sidste Aar af hans Liv blev hans økonomiske Stilling dog noget bedre. I 1829 blev han Bibliotekar ved Universitetsbiblioteket og endelig i December 1831 overordentlig Professor i de østerlandske Sprog. Det var jo det, han skulde have været straks efter sin Hjemkomst, og ikke et Aars Tid før sin Død. Da han fik Udnævnelsen, var den Brystsygdom, som lagde ham i Graven, allerede vidt fremrykket. »Jeg frygter, det er for silde«, udbrød han, da han modtog Efterretningen.

Og under disse trykkende Forhold kunde Rask ikke hente Trøst og Opmuntring i et Hjemms bløde Ro og Hygge. Sproget, og da særlig Modersmaa-

let, var hans første Kjærlighed, og den tog hans Hjærte i Besiddelse allerede i hans Barndom. Længe herskede den som en Dronning i hans Sind, men der kom en Dag, da en Medbejlerske gjorde hende Tronen stridig. Det var, fortæller N. M. Petersen, paa den store Udenlandsrejse, at Rask vattede sin første og uden Tvivl sidste Kjærlighed.* Det er ikke nøjere bekjendt, hvem denne Kvinde var. Vi véd, at hun boede i Altona, og at Rask i Foraaret 1824 skriftlig bejlede til hendes Haand, men fik et Afslag. Endnu en Gang søgte Rask at vinde en Kvindes Haand, men egentlig Kjærlighed synes her ikke at have været Bevæggrunden. Han boede, som allerede nævnt, hos Nyerup paa Regensen og kom derved daglig sammen med hans Datter Lovise. Med Hensyn til hende findes der i hans Dagbog for 1827 følgende Notitser: 10. Maj: Jeg friede til Nyerups Datter og fik omtrent Ja af hende og Faderen. — 13. Maj: Efter Lovises Forslag ophævede vi for saa vidt alt, at vi oprettede det gamle Forhold imellem os. — 15. Maj: Jeg var syg af Ærgrelse og Kjedsomhed. Nyerups og Lovises Gaader.

Den sidste Bemærkning peger hen paa den Sky, som i flere Aar formørkede hans Liv. Den sygelige Mistænksomhed, der første Gang dukker op paa hans Rejse ned ad Ganges, forsvandt ikke med hans Hjemkomst; den var tvært imod i Tiltagende og antog en Tid ligefrem Form af en Sindsformørkelse. Han havde faaet den fikse Idé, at han var Gjenstand for en uafsladelig Forfølgelse, og at hans Omgivelser stræbte ham efter Livet. Det gik saa vidt, at han endogsaa mistænkte Nyerup og hans Datter for, at de vilde forgive ham med de Fødemidler, de satte frem for ham. Det

maa have været tunge Dage for den ensomme, sygelige Mand. Heldigvis spredte denne Mistæksomhedens sorte Sky sig noget i hans sidste Aar. N. M. Petersen siger ogsaa, at »mod Enden af hans Liv vendte den gamle Venlighed, Godhed, ja Blødhed tilbage i hans Sjæl.«

Brystsygdommen tog mere og mere til, og den ensomme Mand havde ingen, der kunde hygge om ham og pleje ham. Han var flyttet fra Nyerup og havde taget en Lejlighed i Badstuestræde. Hvor kommer ikke det ensomme og triste i hans Liv frem i følgende lille Billet, som han sendte en af sine Venners Hustru: »Jeg er ikke i Stand til at faa lavet hjemme en ordentlig Skaal Havresuppe; jeg vilde derfor være Dem meget forbunden for en Spølkumme til Natten . . . I to Nætter har jeg maattet undvære den, ihvor højlig jeg har trængt dertil.« Efter to Dages Sygeleje døde han d. 14. November 1832, og Danmark havde mistet en Mand, hvis Liv havde været Kjærlighed til det og en Ære for det.

»Sorgen over hans Død var almindelig«, siger N. M. Petersen. N. F. S. Grundtvig satte »Nordens tabte Runemester« et smukt Minde i følgende Digt:

Tunger i de dødes Rige!
han som dyrked' eder bedst,
ak! han er nu eders Lige,
død er eders Offerpræst,
Flammerne til eders Ære
maatte brat ham selv fortære.

* * *

Broder ej tør ham jeg kalde,
der, som Runeskrift i Sten,
sad, hvor nødigt færdes Skjalde,

mellem Klang af Dødningben ;
skjaldeligt var ej hans Tykke,
ej hans Værk og ej hans Lykke.

Dog kun mellem Skjaldens Frænder
finder man en Ungersvend,
der sit Livslys selv udbrænder
for hvad længst er svundet hen ;
ej for Guld og dog med Gammen
selv gaar op i Alterflammen.

* * *

Vidt han vandred selv paa Jorden,
ledte om sin Ligemand,
gik til Hekla højt mod Norden,
Ganges ned i Sønderstrand ;
fandt dog ingen stort at regne,
selv et Særsyn alle Vegne!

* * *

Ja, det skal hans Gravskrift være :
Vej han brød, hvor han kom hen,
som det kaldes skal en Ære
at betræde ret igjen,
og han kom fra Renens Veje
ned til Elefanter Leje!

Derfor, Tunger! som end leve,
og hans Læber Fortrin gav,
skatter højt de Runebreve,
som har vist: ved Støttstav
mødes skal en Gang i Norden
Sprogene fra hele Jorden.

»Almindelig var Sorgen over hans Død« — og
dog varede det 10 Aar, før det danske Folk kunde
faa rejst en Mindesten paa Rasks Grav! Man kunde
fristes til at tænke paa de gamle Ord i »Hava-
maal« :

sjælden Bavgastene
ved Vejen staa,
naar ej Frænde dem rejser for Frænde —

men det er dog ogsaa sandt, hvad der staar anden-
steds i det samme Digt:

Ejendom dør,
Frænder dø,
selv man dør til sidst.
Eftermælet
aldrig dør,
naar det vel er vundet.

I Juli 1842 blev der rejst en Mindesten paa
hans Grav paa Assistentskirkegaarden.

Der er fire Indskrifter paa den, affattede i de Sprog, som han særlig havde syslet med:

Arabisk (øverst paa Stenen): Sandheden er klar, men det falske er dunkelt. (Arabisk Ordsprog).

Sanskrit (nederst paa Stenen): Der gives ingen Ven, som kan lignedes med Virksomhed: hvo der arbejder, synker ikke hen. (Indisk Tankesprog).

Islandsk (skrevet med Runer langs Siderne og for oven): Vil du være fuldkommen i Kundskab, da lær alle Tungemaal, men glem dog ikke dit eget. (Kongespejlet; jvf. Folkelæsning Nr. 186, S. 18).

Dansk (paa en Plade over Urnen): Sit Fædreneland skylder man alt, hvad man kan udrette. (Jvf. foran S. 104)¹).

T i l l æ g.

Inddeling af Sprogene. Om dette Punkt er Videnskabsmændene ikke ganske enige. I Almindelighed inddeler man dem i omtrent 13 Hovedgrupper, af hvilke den vigtigste er den indo-evropæiske. Denne Gruppe falder igjen i flere Afdelinger: I. Arisk (1, Indisk; 2, Iransk (Persisk)), II. Armenisk, III. Græsk, IV. Albanisk, V. Italisk, VI. Keltisk, VII. Germansk, VIII. Baltisk-Slavisk (1, Lithauisk, Lettisk m. m.; 2, Slavisk).

¹) En anden Mindesten blev, hundrede Aar efter hans Fødsel, rejst ved hans Fødested i Brændekilde.

Med Germansk eller Fællesgermansk betegner man det Stamsprog, hvorfra efterhaanden følgende Sprog har udviklet sig: Nordisk, Tysk, Hollandsk, Engelsk. Udviklingen tænker man sig foregaaet paa følgende Maade: Fællesgermansk spaltede sig i: 1. Østgermansk eller Gotisk¹⁾, 2. Vestgermansk og 3. Nordgermansk. Gotisk er et uddød Sprog; det taltes af Øst- og Vestgoterne, og Levninger af det er bevarede i Stykker af en Bibeloversættelse, som skyldes den gotiske Biskop Ulfilas (4. Aarh.); fra Vestgermansk stammer Tysk, Hollandsk, Engelsk; Nordgermansk eller Fællesnordisk, som vi kun kjender fra de ældre Runeindskrifter (4.—7. Aarh.), spaltede sig i 10. Aarhundrede i: 1. Norsk - Islandsk, 2. Svensk og 3. Dansk.

Rasks Inddeling af Sprogene stemmer ikke helt med den nu brugelige; den er i Hovedtrækkene saaledes: I, den sarmatiske eller japetiske Gruppe²⁾ med følgende Underafdelinger: 1, den hindostanske (sanskritske); 2, den mediske (Persisk, Armenisk m. m.); 3, den trakiske (Græsk, Latin); 4, den lettiske; 5, den slaviske; 6, den gotiske (Nordisk, Tysk, Hollandsk, Engelsk); 7, den keltiske. — II, den østerlandske (Hebraisk, Arabisk m. m.). — III, den skytiske (Finsk, Lappisk, Ungarsk, Eskimoisk, Mongolsk, Tamulisk m. m.). — IV, den seriske (Kinesisk). — V, den sydlandske (Avstralsk). — VI, den ætiopiske (Negersprogene). — VII, den nordafrikanske (Koptisk m. m.). — VIII, den amerikanske.

De indiske Sprog. Folkeslagene i Indien er af

¹⁾ Dette kalder Rask »Møsogotisk«, medens han med »Gotisk« mener »Fællesgermansk«.

²⁾ Svarer til den indo-evropæiske Gruppe.

meget forskjellig Afstamning. Den oprindelige Befolkning hørte til den skytiske Folkeæt, men i en meget tidlig Tid trængte Folkeslag, der hørte til den japetiske Æt, ind i Landet. Til de ældste Levninger, som vi har bevaret af den japetiske Sprogæt, hører Sanskrit. Deraf udviklede sig Prakrit, som et Par Aarhundreder efter Kristi Fødsel, blev det almindelige Tale-sprog, medens Sanskrit holdt sig ved Siden af det som lærd Sprog. Af de forskjellige Prakrit-Mundarter udviklede sig: I, Pali, der af Buddhismens Tilhængere paa Ceylon (og i Bagindien) blev anvendt til Optegnelsen af deres religiøse Overleveringer; det har spillet en lignende Rolle, som Latinen i den evropæiske Middelalder¹⁾; og II, de nyere indiske Sprog: 1, Bengalsk (i det østlige Indien); 2, Hindi og Hindustani (i det egentlige Hindustan), hvoraf det første bruges af de ikke-muhamedanske Folk, det sidste, som er en Del paavirket af Persisk og Arabisk, benyttes af Muhamedanismens Tilhængere; 3, Mahrattisk (i Landet syd for Vindhya-bjærgene). Mindre betydelige Sprogarter er Guzeratisk o. fl. — Sprogene i det sydlige Indien afviger stærkt fra den japetiske Sprogæt; de hører nærmest til den skytiske, og kaldes under ét den dekhanske Sproggruppe. De vigtigste af dem er: 1, Tamulisk eller Malebarisk (paa Koromandelkysten) og 2, Singalesisk (paa Ceylon), der hører til de mest blandede Sprog i Indien; dets Skriftsprog, der har optaget meget fra Sanskrit, kaldes Elu.

Religionerne i Indien. Brahmismen (eller Brahmanismen) kaldes den Religion, som fandtes hos de ældre indiske Folkeslag af den japetiske Æt. De

¹⁾ Rask bragte med sig hjem fra Indien en af de største Samlinger af Pali-Skrifter, som findes i Evropa.

ældste religiøse Optegnelser findes i Vedaerne. — Senere opstod en ny Religion, Buddhismen, der udbredte sig over det meste af Forindien og derfra videre til Kina, Bagindien m. m. I Forindien blev den dog ved en voldsom Forfølgelse fra Brahmismens Side igjen omtrent udryddet (14. Aarhundrede), saa at den kun holdt sig paa Ceylon. Men den har i det øvrige af Landet efterladt mange Mindesmærker om sit tidligere Herredømme.

De iraniske (persiske) Sprog. Det ældste iraniske Sprog er Zend (eller Oldbaktrisk), der kun kjendes fra »Zendavesta« (se nedenfor). Lidt yngre er Oldpersisk, der findes i de med Kileskrift affattede gamle Indskrifter (fra omtr. 6.—4. Aarh. før Kristus). Zend hørte særlig hjemme i det østlige Persien, Oldpersisk i det vestlige. Af de ældste Zend-Haandskrifter, tre i Tallet, findes de to i vort Universitets-Bibliotek, hjembragte af Rask. En yngre Form er Pehlevi eller Gammelpersisk fra 3.—7. Aarh. efter Kristus, og lidt yngre igjen er Parsi. Fra omtr. 1000 kaldes Sproget Nypersisk. — Parser kaldes Tilhængerne af den af Zoroaster stiftede iraniske Folkereligion, hvis Lærdomme findes optegnede i Zendavesta, Parsernes hellige Bog. Da Araberne erobrede Persien, blev Zoroasters Lære næsten ganske fortrængt af Muhamedanismen; men i Forindien lever der endnu omtr. 70,000 Parsere, som har bevaret deres gamle Religion.

3.

Niels Matthias Petersen¹⁾.

Vi maa atter, ligesom ved Rask, styre vor Gang mod en Landsbyskrædders lille Hus paa Fyn. I Sanderum, en halv Mils Vej sydvest for Odense, boede der i Slutningen af forrige Aarhundrede en Skrædder, Matthias Pedersen, gift med Ane Kirstine Danielsdatter. Natten mellem d. 24. og 25. Oktober²⁾ 1791 fik de en Søn, der i Daaben blev kaldt Niels Matthiasen, et Navn der senere paa Kjøbstadsmanér ændredes til Niels Matthias Petersen. Drengen kom allerede hjemme fra, da han var 1 $\frac{1}{2}$ Aar gammel. En Faster af ham var gift med en velstaaende Borger i Odense, Jacob Jørgensen; Ægteparret, der begge var af Bondestand, havde ingen Børn; de tog saa Niels Matthias til sig, og da de ønskede, han skulde slutte sig helt til dem som deres eget Barn, kom han kun

1) Der findes intet Billede af N. M. Petersen. Anmodninger om at lade sig afbilde afviste han med den Bemærkning, at han ikke ønskede at se sit Billede udstillet i »Marskandiserbutikken«.

2) Der var intet Ur i Huset, saa det vides ikke sikkert, om Drengen fødtes før eller efter Kl. 12.

yderst sjældnen til Hjemmet i Sanderum; derved blev han næsten ganske fremmed for sine Søsken.

Hans Plejeforældre var brave, kjærlige Mennesker. »Min Opdragelse i dette Hus«, siger han selv, »skylder jeg alt, ikke blot Livets ydre Goder, men alt det, som et godt Eksempel kan meddele«. Endnu paa sine gamle Dage mindedes han med Glæde de Timer, da han sad paa en Skammel ved sin Fasters Fødder og hørte hende fortælle Æventyr. Naar Petersen siger, at han skylder Plejeforældrene alt, glemmer han i Øjeblikket, hvad han har arvet fra sine Forældre. Andensteds har han udtalt sig saaledes: »Hvor lidet man dog har af sig selv! De bløde Molltoner, man tillægger mig, saa vel som mine Øjne, som jeg tit har maattet høre om¹⁾, har jeg fra min Moder. Fra min Fader har jeg en Sygelighed, Gud være lovet! kun en legemlig. Han gik i mange Aar før sin Død og saå ud som et Lig ...; endnu staar hans ligblege, indtærede Aasyn for mig.«

Denne Fædrearv fik stor Betydning for Petersens Liv. Sygdommen var kun legemlig, siger han, men der er ingen Tvivl om, at den ogsaa er Forklaringen til adskilligt i hans aandelige Natur. Han var en stille Dreng. Plejefaderen havde baade Brænderi, Bryggeri og Gjæstgiveri; der var store halvmørke Lofter, dunkle Kroge og Gjemmesteder — netop hvad en Dreng-Fantasi kunde ønske sig. Men der kom Petersen aldrig; han holdt til i den store Sandkiste, hvor han sad og byggede Huse af Sand, ganske ene. Der var ingen andre Børn i

¹⁾ N. M. Petersen havde meget smukke, dybe, blaa Øjne, der kunde have et særdeles mildt og varmt Udtryk.

Huset, men han savnede dem ikke; thi han var allerede som Dreng en tilbageholdende, noget menneskesky Natur.

Fasteren skulde lære ham Bogstaverne, men det var et haardt Arbejde; kun Udsigten til, at han, naar han selv havde lært dem, ogsaa kunde lære sine Kattekillinger at læse, hjalp ham over det vanskelige Punkt. Men da han var over det, kom Læselysten hurtigt. Han samlede sig et helt lille Bibliotek af »Viser, trykte i dette Aar«, Amme-stuefortællinger o. lgn., og læste og læste. Han ønskede selv at komme i Latinskolen, og Plejeforældrene havde ikke noget derimod. Lidt forberedende Undervisning fik han af en Student og blev saa i April 1801 optaget i Odense lærde Skole.

Ogsaa i Skolen var Petersen en temmelig stille Dreng, der holdt sig borte fra Kammeraternes Spilopper og deres Drillerier af Lærerne; saa drillede de ham naturligvis og kaldte ham »den hellige«. Kun til et Par enkelte af dem kom han i et nøjere Forhold, og de dannede saa en lille Kreds, der knyttedes sammen af fælles Interesser. Den betydeligste blandt dem var Rask, der var kommet ind i Skolen en Maanedes Tid efter Petersen; med sine fremragende Evner udøvede han en stor Indflydelse paa de andre. Det var ham, som først førte Petersen til nordisk Sprog¹⁾ og Historie. Han gjen-nemgik en stor Del af Snorres »Heimskringla« med ham, men blev utaalmodig, naar den mere historisk-

¹⁾ Ogsaa én af Skolens Lærere, Søren Bloch, hjalp til at vække hans Interesse for det danske Sprog. Bloch syslede meget med dette; han udgav bl. a. en dansk Retskrivningslære i 1805 og begyndte senere (1817) paa Udgivelsen af en »Fuldstændig dansk Sproglære«.

interesserede Kammerat vilde dvæle ved Indholdet; Rask vilde stadig have fat i det sproglige. Blandt Kredens andre Medlemmer var J. G. Clod, en Præstesøn fra Bogense-Kanten, og August Krej-
dal, en Præstesøn fra St. Thomas i Vestindien; den sidstnævntes Moder havde, efter at være bleven Enke, giftet sig med en Pastor Lund, der paa dette Tids-
punkt var Præst ved St. Knuds Kirke i Odense. Samlivet i denne Kreds, siger Petersen, »svæver for mig i et mildt, aldrig falmende Rosenskjær. Til Livets sædvanlige Adspredelser levnedes os hverken Lyst, Tid eller Anledning; vor Veder-
kvælgelse var en Slags regelmæssige Søndagssammen-
komster (jfr. S. 52). Mangen stjerneklar Aften er jeg, sædvanlig ledsaget paa en Del af Vejen af Krej-
dal, gaaet bort fra denne Kreds i en Hen-
rykkelse og Begejstring for alt, hvad godt, ædelt og stort er, som man kan tænke sig den i et ung-
dommeligt Hjærte og en tidlig opvakt Fantasi.»

Ved Rasks Død skrev Petersen et Digt, der skulde give en Karakteristik af de tre Venner: Krej-
dal († 1829), Rask og ham selv:

I Tidens aarle Morgen fødtes de,
i Ungdoms Uskyld saas de sammen leve,
og, om end Rummet fjærned' vidt de tre,
i Tiden uforandret ét de bleve.

Men Fantasus, for mild og høj for Jord,
først hæved' sig paa støvfri Ætervinge;
til Lysets Blaa, sit rette Hjem, han fór,
og Engle høre nu hans Orgel klinge.

Og for at aabne Sandheds lukte Grav
i Grublen Dag og Nat Forstanden leved',
sig selv opofrende, til Hjærtet tav,
og Lys — saa var han — op til Lyset svæved'.

Nu Følelsen forladt og ene gaar;
 af Længsel mat den sukker sig til Døde
 og faar ej Lise, før paa ny i Vaar
 de atter salige hverandre møde.

Petersen mente altsaa selv, at Følelsen var det grundbestemmende i hans Natur, og det er vel ogsaa rigtigt. Planen om en Sydhavsrejse (jfr. S. 52) var for Rask et morsomt Tankeeksperiment, for Petersen var den noget mere. Allerede i Skolen droges han stærkt af Musik og Poesi; han lærte at spille Violin, ogsaa Guitar og Fløjte, skjønt han ikke drev det vidt paa nogen af dem. Poesien fængslede ham tidlig, og han forsøgte at skrive Digte, ja hele Komedier i Holbergs Smag.

Med al sin Beundring for Rask var det dog Krejdal, som Petersen sluttede sig inderligst til. Krejdal var et meget elskværdigt Menneske, »hele hans Væsen var Kjærlighed«, siger Kammeraten om ham. Allerede tidlig viste han et usædvanligt Anlæg for Matematik, men ogsaa Musik fængslede ham stærkt. »Fantasi (dog uden Talent for Digtekunsten) var hans overvejende og mest herskende Sjæleevne«. Til ham gik Petersen gjerne, naar han ønskede en Vens Dom om et eller andet ungdommeligt Forsøg; Rask kunde undertiden være skarp, næsten hensynsløs i sin Kritik, Krejdal var altid mild og hensynsfuld i sin Bedømmelse.

Venskabet med Krejdal medførte, at Petersen kom jævnlig i hans Stiffaders, Pastor Lunds, Hus, og her traf han den Kvinde, som senere blev hans Hustru, Sofie Magdalene Lund. »Min Kjærlighed til min Hustru«, skrev han mange Aar senere, »er saa gammel, at jeg næppe kan huske dens Oprin-

delse. Det første jeg mindes Sofie var, da jeg så hende i Køkkendøren. Et andet Minde er og vil altid blive mig levende, nemlig da vi, hver ved sin Ende, bare et Bord fra den ene Stue ind i den anden, og vore Øjne bleve hængende paa hinanden; men naar det var, véd jeg ikke. Fra dette Øjeblik af følte jeg, at jeg elskede. Verlin, som var forlovet med Augusta Krejdal, hendes Halvsøster, fortalte mig, at Sofie holdt af mig, og at jeg skulde skrive hende til, at jeg holdt af hende, og jeg tror, at jeg gjorde det. Vi omgikkes en Tid lang som Børn, der nærmede sig hinanden, og jeg kan tydelig mindes mange bitre Timer, som jeg havde af Skinsyge. Da jeg skulde rejse til Kjøbenhavn, véd jeg ikke, hvorledes det kom sig, at hendes Moder besøgte mine Plejeforældre. Jeg havde ikke kunnet tage Afsked med Sofie, og, da hendes Moder gik, var jeg saa dristig at levere hende en Billet til hende, hvori jeg bad hende ikke at glemme mig. Moderen, en Datter af v. Aphelen¹⁾, en højst aandrig og tillige mandig-stærk Kvinde, studsede, men hun tog mod Billetten. Hun beskyttede siden vor Kjærlighed og var nok det eneste Væsen, der den Gang forstod mig. Mine første Skrifter skrev jeg ogsaa med den Tanke, at, hvad Virkning de end maatte gjøre paa andre, hun vilde glæde sig, jo mere jeg rykkede frem ad den Vej. Faderen derimod, en ejegod Mand, var aldeles af den gamle Skole: ingen Forlovelse, førend man kunde gifte sig. Han tillod vel Forlovelsen, men, da jeg en

¹⁾ H. v. Aphelen (1719—79), en Nordmand, var mest bekendt for sine leksikalske Arbejder.

Gang besøgte Tommerup¹⁾, viste han mig endog i en pludselig Heftighed ud af Huset. Derpaa fulgte et Slags forvirret, kvalfuld Tilstand, som jeg, formodentlig fordi jeg ikke længere kunde holde det ud, ganske trohjærtig afbrød ved uden videre at gaa til Tommerup, som om der intet var i Vejen. Sofie ilede i mine Arme; de andre studsede vel, men det gamle Forhold traadte aldeles ind igjen, som om der intet var passeret, og min Svigerfader har siden den Tid skjænket mig sin Kjærlighed, som om jeg var et af hans egne Børn«.

I 1808 rejste Petersen til Kjøbenhavn for at tage Studentereksamen. Under sin Skolegang havde han — i afgjort Modsætning til Rask — ikke tildraget sig Lærernes Opmærksomhed; Vidnesbyrdenes Udtalelser gaar ud'paa, at han var en almindelig velbegavet og flittig Elev. Hans Liv som Student var meget stille. »Jeg førte Selskabsløshed med mig«, skriver han, »og var ganske ubehjælpelig. Jeg havde kun Tanke for at studere, at sige paa egen Haand, og at gaa paa Komedie var min eneste Adspredelse.« Han behøvede ikke at føre en haard Kamp for Udkommet, som Rask; hans Plejeforældre gav ham, hvad han behøvede. Det var Meningen, han skulde studere Teologi, og religiøse Spørgsmaal sysselsatte ham ogsaa stærkt hele Livet igjennem. Men han vilde læse frit, paa sin egen Manér, og den passede ikke sammen med Eksamenslæsningen. Et Par Gange besluttede han at tage teologisk Embedseksamen, men det blev ikke til noget. Han kunde ikke komme til rette

¹⁾ Lund blev 1811 Sognepræst til Tommerup og Brylle, et Par Mil sydvest for Odense.

med »Dogmerne«. Den bekjendte Præst Agerbek sagde, da han havde taget teologisk Embedseksamen: »Nu har jeg faaet at vide, hvad jeg skal tro; nu faar jeg altsaa se, hvorledes jeg kan komme til at tro det.« Saaledes havde Petersen det ogsaa i et Tidsrum af sit Liv, over et Aar, medens han gik og tænkte paa at blive Præst. Men det viste sig til sidst, at der var det, han ikke kunde naa til Troen paa. Kristus, som Guds enbaarne Søn, der var bleven Menneske, blev den Anstødssten, som han ikke kunde komme over.

Der var imidlertid ogsaa andet, der drog ham fra Teologien. Han boede i nogen Tid sammen med Rask paa Regensen, og dette Samliv bidrog i høj Grad til at styrke den Kjærlighed til Nordens Historie og Sprog, som Rask havde vakt hos ham allerede i Skoledagene. Det var lykkelige Aar i hans Liv; han læste, hvad han havde Lyst til, og som han havde Lyst, uden at tænke paa Eksamen og Levebrød. Men denne Tid kunde ikke blive ved; hans Plejeforældre lod ham forstaa, at han snart maatte sørge for sig selv. Nyerup, »alle Fynboeres Ven«, interesserede sig ogsaa for Petersen og skaffede ham en Plads som Huslærer i Østerhæsinge Præstegaard. Det var det »tørreste« Tidsrum i hans Liv; han skrev intet, digtede intet. At være Børnelærer laa ikke for ham. Et Par Gange besteg han Prædikestolen, og han stod netop i Begreb med at rejse til Kjøbenhavn for at tage teologisk Embedseksamen, da han (1815) fik en Plads som Lærer ved Brahetrolleborg Seminarium, »Bernstorffs-Minde«.

Her tilbragte han 11 Aar, og dem regner han selv for de lykkeligste i sit Liv. Denne Stilling

satte ham endelig i Stand til at ægte sin Kjæreste (1816), og med hende drog der ind i hans Hjem en Kvinde, som forstod ham og som støttede ham, naar de tunge Timer kom. Der var faldet Solskin over hans Liv, og der kom Grøde i hans Sind. I flere Aar havde det været saa stille og dødt i hans Indre, nu sang det igjen der inde, og Sangen brød frem paa hans Læber. Han forfattede et Sørgepil, »Dimitri«, med den tyske Digter Schiller som Forbillede, og »Cølibatet, dramatisk Skildring«, end videre en Sonnetkrans over Livet, et tragisk Sangspil »Den sorte Død« (som han i et mismodigt Øjeblik tilintetgjorde, skjønt dens Idé endnu i hans sene Aar syntes ham tiltrækkende), »Sigurd Jorsalfarer«, der skulde være Begyndelsen til en hel Række Dramer, »Nørresø«¹⁾, et stort lyrisk Digt, m. m. »Poesi var hans højeste Attraa«; endnu i hans Livs Aften var det hans store Sorg, at han ikke var bleven Digter, ikke havde evnet at blive det; han ønskede, at han for Alvor havde viet sig til Digtekunsten, selv om han kun var naaet til at blive en Digter af lavere Rang. Kun én Gang er han traadt offentlig frem som Digter; i 1823 skriver han til Rask: Jeg staar »med den ene Fod paa Skribentbanen — Gud véd med hvad Lykke!« Ja, Lykken blev kun krank. Samme Aar udkom det dramatiske Arbejde »Cølibatet«. Det skal give en digterisk Skildring af, hvorledes Romerkirkens

¹⁾ En Sø ved Brahetrolleborg; til den er der knyttet Minder baade fra Oldtiden og den nyere Tid. Ved dens sydlige Side er der en gammel Borgplads, som Sagnet kalder »det sorte Slot«, og ude i Søen ligger »Lucine-Ø«, som Grev Reventlow forærede Baggesen.

Fordring om »Cølibat« (Præsternes ugifte Liv) søgtes gennemført i Danmark, hvor megen menneskelig Livslykke den knuste. Forf. siger i et Forord: »Kunde nærværende Arbejde være et Ord til sin Tid, nu da Kirketugt, Munkevæsen og deslige finder sine Forsvarere og fremhæves for rent kristeligt Præstedømme, eller kunde det i en eller anden Familie nære Følelsen for husligt Held, da ere Forfatterens Ønsker opnaaede«. Arbejdet er, poetisk set, mislykket; han blev nødt til selv at være dets Forlægger, og ingen Blade anmeldte det. Det sank ganske stille til Bunds.

Petersens første Skridt paa Forfatterbanen var et Forsøg paa at finde Digterstien, der slynger sig op ad Parnas; den er ikke let at finde, og Petersen fandt den heller ikke; han fór blot vild af Vejen, han skulde have vandret. Imidlertid, han fandt snart tilbage til den igjen. Han havde bejlet til Saga som Digter og faaet Nej; han kom igjen som Videnskabsmand og fik Ja.

Man ser af et Brev, at Petersen allerede i 1818 var i Lag med en Oversættelse af Njaals Saga ¹⁾; i 1825 skriver han til Rask, at han tænker paa en »Danmarks Historie«, hvor Kulturhistorien skulde indtage det halve Omraade. Skulde han ikke faa mere fuldendt end Tidsrummet før Kristendommens Indførelse, vilde han endda være meget fornøjet. Den rent historiske Del af dette Afsnit har han allerede færdigt. Det andet Arbejde, han tænker paa, er Islands Historie fra dets Bebyggelse, til det helt kom under norsk Herredømme.

Det første, Petersen offentliggjorde, vedrørte

¹⁾ En Prøve paa den blev trykt i »Dansk Minerva« 1818.

dog ikke Historien i snævrere Forstand; Æmnet for hans første Skrifter er Modersmaalet, men ogsaa det hører jo med til vort Folks Historie.

Hans Arbejder begynder med »Undersøgelse om, hvorvidt den danske Retskrivning bør forbedres. Et Bidrag til Retskrivningsstriden« (1826). Æmnet har sin Betydning ganske vist, men egentlig poetisk er det jo ikke. Det synes ogsaa, at det var halvt mod sin Vilje, at han kom ind paa det. »Min ulykkelige Skæbne har ført mig ind paa Sproggranskningen«, skriver han en Gang. Anledningen til, at han fik fat paa Retskrivningsspørgsmaalet, var den, at Rask efter Hjemkomsten fra sin Rejse var stærkt optaget af det, og da de to Venner paa dette Tidspunkt stod i jævnlig Brevveksling med hinanden, blev Spørgsmaalet hyppig forhandlet imellem dem. I 1825 begyndte Rask Udgivelsen af »Dansk Retskrivningslære«, som fremkaldte en livlig, og for dens Forfatter bitter, Kamp. Det er denne Strid, Petersen kommer med ind i. Han tog i alt væsentligt Rasks Parti, dog med Forbehold paa visse Punkter; men dette Forbehold — hvor beskeden det end blev gjort — virkede saaledes paa den ømtaalige Forfatter, at han endogsaa en Tid blev temmelig kølig over for Vennen (jfr. S. 101)¹).

1) Rask vilde udelade det «stumme» *j* efter *k* og *g* foran *æ*, *ø* og *ø*, men ikke foran *e*. Petersen mente, at man ogsaa skulde udelade det dér. hvis man ikke foretrak at beholde den gamle Skrivemaade — hvad han gjør i sin Retskrivningslære. Han skriver altsaa: Forskjel, købe o. s. v. Derimod skriver han efter Rasks Eksempel *å* for *aa* og skjelner mellem *ø* og *ø*. I sine senere Aar ændrede han atter sin Retskrivning: han bortkastede saaledes det »stumme« *j* og skrev Navneordene med smaa Begyndelsesbogstaver. (Jfr. S. 128 Anm.).

Medens Rask paa sin Vis virkeliggjorde Barn-
domsdrømmen om Sydhavsrejsen i sit æventyrlige
Tog til Asiens fjærne Lande, gik Petersen sin dag-
lige, ensformige Gang til og fra Seminariet. Han
var samvittighedsfuld i sin Gjerning, og hans varme
Kjærlighed til vor Historie og vort Modersmaal skal
have haft en vækkende Indflydelse paa Eleverne,
som han ogsaa jævnlig gav Adgang til sit Hjem.
Efter 11 Aars Arbejde maatte han imidlertid bryde
op herfra, Seminariet skulde nedlægges. Spørgs-
maalet var nu, hvorhen han saa skulde vende sig.
Han syntes næsten, han var for gammel til at drage
ud i Verden og bryde sig en ny Vej. I Vente-
penge vilde han faa 650 Rdl., og for den Sum
kunde han leve Resten af sit Liv i et lille Hus
paa Landet. Men han følte sig alligevel for ung
til »at begrave sig for Verden«, som han selv siger.
Han tænkte nærmest paa at tage til Kjøbenhavn
og forsøge paa at skaffe sig en Levevej der. In-
formationer vilde han ikke gjærne have, i alt Fald
kun i Hjemmet og ikke mere end et Par Timer.
Et Øjeblik stod han og vaklede. Der blev en Lærer-
plads ledig ved Jonstrup Seminarium, der laa saa
nær ved Kjøbenhavn, at han vilde have nem Ad-
gang til Hovedstadens Biblioteker og Arkiver. Men,
skriver han til Rask, »efter i 11 Aar at have gjen-
taget det samme, er det ikke ganske underligt, om
man attraar noget nyt.« Og Tanken om muligvis
at kunne faa en Ansættelse ved et Bibliotek var
ham langt mere tiltalende. Han bestemte sig da
ogsaa til sidst for Kjøbenhavn. »Da jeg havde
Valget«, siger han et Sted, »imellem et sorgløst
Liv paa Landet og Opholdet i Hovedstaden med
de Savn og Ydmygelser, som ikke vilde udeblive,

valgte jeg det sidste, for at kunne skrive det danske Folks og den islandske Fristats Historie«. Seminariet ophørte med sin Virksomhed i September 1826, den følgende Vinter tilbragte han hos sin Svigerfader i Tommerup og drog saa i April 1827 til Hovedstaden for her at begynde sin egentlige Livsgjærning.

I Kjøbenhavn havde Petersen alle Hjælpemidler til sin Raadighed, og her tog hans videnskabelige Virksomhed Fart. Endnu medens han var paa Seminariet, havde han udgivet »Dansk Orddannelseslære« (1826), i hvilken der for første Gang gjøres et Forsøg paa en samlet Fremstilling af de Maader, hvorpaa Ordene i vort Modersmaal dannes ved S sammensætning og Afledning. Forfatteren udtaler sig i en Forerindring meget beskedent om sit Arbejde: det giver intet væsentligt nyt, han har kun samlet og anvendt det Stof, som fandtes spredt hos andre Forskere. Skriftet skulde nærmest være »en Prøve paa en lignende Bearbejdelse af den danske Sproglæres øvrige Dele, især saadanne, der ikke i den senere Tid have været udførligere bearbejdede«. Rask havde lovet ham sin Hjælp til et saadant Arbejde. Det var da nok ogsaa til Dels for sin Vens Skyld, at Rask fik »Samfundet til den danske Literaturs Fremme« til i 1827 at udsætte følgende Prisspørgsmaal: »Hvorledes har af det fælles Modersprog, det Islandske, Skriftsproget uddannet sig i de tre nordiske Riger«. Og Rask satte ham ogsaa i Gang med Arbejdet, idet han »Ord for Ord og Form for Form« gennemgik Begyndelsen af Skaanske Lov med ham. Men under selve Udarbejdelsen hverken søgte eller fik Petersen — maaske af for stor Samvittighedsfuldhed,

bemærker han selv — nogen som helst Oplysning af Rask eller andre. Arbejdet er, med sine Fortjenester og sine Mangler, udelukkende hans eget. Skriftet, der vandt den udsatte Præmie, udkom under Titelen: »Det danske, norske og svenske Sprogs Historie under deres Udvikling af Stamsproget« (1829—30).

Fremstillingen gaar ud fra Modersproget, den gamle »danske Tunge« — der, efter Petersens, som efter Rasks, Mening, faldt sammen med Islandsk — og søger saa at følge det i sin Udvikling gjennem de tre nordiske Sprog. Ogsaa om dette Arbejde udtaler Petersen sig med stor Beskedenhed. »Arbejdets Fortjeneste bestaar i«, skriver han paa et senere Tidspunkt, »at det er det første i sit Slags; men just som saadant har det sine store Mangler, og min Kundskab var den Gang utilstrækkelig«. Rask, der anmeldte Bogen i et engelsk Tidsskrift, udtaler sig derimod meget rosende om den. »Hr. Petersen har frembragt et fortræffeligt Værk om sit Modersmaals Historie og Dannelse, der næppe har sin Mage i noget i vor egen Literatur eller i Hollandsk og Tysk«. Og hvilken bedre Ros kan der gives Bogen, end den, at den, med alle sine Mangler, endnu efter 70 Aars Forløb ingen Afløser har faaet og endnu er uundværlig for den historiske Sprogforskning i Norden, trods de store Fremskridt, som Videnskaben har gjort i den mellemliggende Tid. Særlig bør det fremhæves, at hans Fremstilling af det svenske Sprogs Historie har — som det med Rette er blevet sagt — dannet »Grundlaget for den historiske Sprogforskning i Sverrig«.

Petersen havde ikke blot et videnskabeligt Formaal med sin Bog. Han slutter sin Fortale med

at anføre nogle Ord af en anden Forfatter: De nordiske Folk ere nøje beslægtede med Hensyn til Aandsliv og Sprog, og dog »vedbliver det ene Folk at være ubekjendt med det andets Literatur, aabenbar til begges Skade. Deres Sprog skulde uddanne sig i Forening, laane af hinanden, berigtige sig ved hinanden.« Og han tilføjer saa selv: »En saadan aandig Forbindelse imellem de nordiske Folk, hvilken Oehlenschläger poetisk skjønt har behandlet i »Hrolf Krake«, vilde ogsaa med Hensyn til Literaturernes ydre Tilstand have vigtige Følger«. Og han har sikkert haabet, at ogsaa hans Sprog-historie skulde bidrage sit til at fremme en saadan Forbindelse.

Det er netop i disse Aar, at den skandinaviske Tanke bryder frem med Kraft. Samme Aar som 1. Del af Sproghistorien udkommer, er det, at den svenske Digter Tegnér, ved Oehlenschlägers Laurbærkroning i Lunds Domkirke, udtaler de berømte Ord:

Söndringens tid är förbi, och hon borde ej funnits i andens fria, oändliga värld. — — — — —

Ogsaa Petersen var stærkt greben af Tanken om Nordens Enhed; en aandelig Sammenslutning af de tre nordiske Riger stod for ham som en Betingelse for deres Trivsel og Lykke i Fremtiden¹⁾; men denne Sammenslutning maatte, mente han, have sin nødvendige Forudsætning i et fælles

¹⁾ I sine sidste Aar udtaler han sig endogsaa meget afgjort om dette Punkt. Han skriver et Sted: Den danske Literatur er sin Undergang nær, den norske endnu i sin Barndom. Kun en Sammenslutning af de tre nordiske Literaturer kan frelse os.

nordisk Skriftsprog. Han behandler særlig denne Tanke i en senere Afhandling om »Den nordiske Oldtids Betydning for Nutiden« (1844—45): »En for hele Norden almindelig Skrift, ved hvilken Sprogene efter deres ydre Udseende kom til at nærme sig hinanden saa meget, at Bøger i alle tre Sprog næsten uden Anstød kunne læses i alle tre Riger, maa anses for det første fornødne Fremskridt¹⁾.« Men det er kun det første Skridt, det næste maa blive det, at selve Sprogene forenes. »Det svenske kan komme det danske nærmere, end det allerede nu er, og omvendt. Bøjningsformerne kunne uden at forstyrre Forstaaeligheden gaa jævnsides, indtil de endnu mere falde sammen; Afledsenerne ere de samme, og Ordforraadet kan uden Vanskelighed blive fælles; Konstruktionen og andre Sprogvinger ere i det væsentlige de samme, nemlig de almindelig nordiske«. Men skal det blive til noget med Sammenslutningen, saa bør vi først og fremmest bort fra det aldeles bagvendte, at vi maa have hinandens Bøger oversat, hvis vi skal overkomme at faa dem læst. Danske bør kunne læse Svensk uden en Følelse af, at det er et fremmed Sprog, og omvendt. Og for at naa til det, maa Studiet af alle de nordiske Sprog fremmes, baade af Modersproget, Oldnordisk, og af dets forskjellige Grene i deres senere Udvik-

¹⁾ Et Skridt i denne Retning blev gjort paa »Det nordiske Retskrivningsmøde« i Stockholm 1869, hvor der vedtoges forskjellige Bestemmelser, der skulde nærme de nordiske Sprogs Retskrivning til hinanden, f. Eks. Indførelsen af smaa Begyndelsesbogstaver i Navneordene, å for aa m. m. — Det var omtrent samme Retskrivning, som N. M. Petersen benyttede i sine senere Aar.

ling. Dette Studium maa indføres i Skolerne og blive en Del af den lærde Undervisning.«

Dette er Skriftets Tankegang; og hvor langt er vi saa naaet i det halve Hundred Aar, som er forløbet, siden de Ord blev skrevne? Sandheden er jo den: vi staar omtrent paa samme Sted. Hvorvidt Tanken om en sproglig Sammenslutning vil blive til Virkelighed i en overskuelig Fremtid, det er mere end tvivlsomt; det danske og det svenske Folk er forskellige af Natur og Tænkesæt, og de nationale Forskjelligheder maa præge sig i Sprogene. Men ét er sikkert: den nuværende Forskjel mellem Dansk og Svensk er ikke større, end at ethvert oplyst Menneske i Danmark uden Vanskelighed kan komme til at læse det svenske Sprog, og omvendt. Og at dette sker, er den uomgaaelige Betingelse for et aandeligt Fællesskab mellem de nordiske Riger. Videre end til en aandelig Sammenslutning gik nemlig Petersens Tanke ikke; de politiske Forhold maatte, efter hans Mening, de enkelte Folk ordne, som de bedst kunde og vilde.

Petersen har jo en Gang skrevet: »Min ulykkelige Skæbne har ført mig ind paa Sproggranskningen«, og et andet Sted har han sagt om sit Arbejde med Sproghistorien: »Det var mig et skrækkelig kjedsommeligt Arbejde saaledes at sammenstykke et Slags Grammatik. Jeg holdt det imidlertid ud, men det havde været mig saa aandsfortærende (mig, som det altid har været en Lyst at frembringe noget sammenhængende), at jeg, efter at Arbejdet var endt, udbrød: »Nu skal jeg da aldrig i mit Liv give mig mere af med Grammatik«. Disse Udtalelser stammer fra en senere Tid og ser Sagen blot fra den ene Side. I For-

talen til Sproghistorien siger han derimod: dette Arbejde »blev aarle og silde min Glæde«. Imidlertid, det er sandt, Grammatiker af sit ganske Hjærte og sit ganske Sind, det var Petersen ikke. Og selv om hans Ord: aldrig mere at give sig af med Grammatik, ikke bogstavelig blev holdte, saa traadte dog fra nu af Sprogforskningen afgjort i Baggrunden for Historie og Literaturhistorie.

Samme Aar, som Petersen sluttede sin Sprog-historie (1830), blev han ansat som Registratør¹⁾ ved Gehejmearkivet. Embedets Indtægter var, i alt Fald i Frederik 6.s Tid, kun smaa; men selve Virksomheden passede for hans tilbageholdne Natur; thi han havde her mere Samkvem med en svunden Tids Minder end med sin Samtids Mennesker²⁾.

Allerede paa »Bernstorffs-Minde« havde Petersen jo fattet Planen til en »Danmarks Historie«, og en Del af den var endogsaa bleven udarbejdet. Nu tager han Tanken op paa ny, og i Aarene 1834—38 udkommer hans »Danmarks Historie i Hedenold« (i 3 Dele). Den første Del behandler Danmarks Sagnhistorie, den anden Tidsrummet fra Regner Lodbrogs til Svend Tveskjægs Død, den tredje Kulturhistorien. Denne sidste havde han (jfr. S. 122) lige fra Begyndelsen udpeget som en meget vigtig Del af en »Danmarks Historie«, og hans Arbejde betegner her noget nyt i Forhold til den tidligere Forskning; thi det giver for første Gang en udførlig og samlet Fremstilling af vore

1) En som ordner, bogfører og opbevarer Akter og Dokumenter.

2) Et af hans Skrifter gav Arkivvirksomheden ganske naturligt Anledningen til, nemlig: »Danske Diplomer og Breve fra det 14.—16. Aarh.«

Fædres offentlige og private Liv i Hedenold: deres Gudsyndelse, Statsforfatning, Videnskab og Kunst, deres daglige Liv o. s. v.

Det vanskeligste Afsnit var Sagnhistorien. Tænker vi os en Vandring tilbage i vort Folks Historie, saa er det som at begynde paa en bred, fast Landevej i fuldt Dagslys. Men efterhaanden som vi kommer længere og længere tilbage, bliver Lyset svagere, Vejen smallere, mindre fast og med mange Huller, indtil vi til sidst faar en Følelse, som om den faste Grund glider bort under vore Fødder, og saa staar vi foran Sagnverdenens store bølgende Hav, hvor der ingen faste Former er, ingen Grænse-skel, hvor Fortidens store Helte svæver som kæmpeagtige Taageskikkelser, der skilles og glider sammen i en evig Veksel. Men i en saadan Taageverden er det vanskeligt at finde Vejen, og derfor har saa mangen kritisk Historieforsker staaet ved dens Grænser og stirret modløs ind i den.

I Fortalen til sin Danmarks Historie fortæller Petersen om, hvorledes han planlagde sin Vandring ind i Sagnverdenen. Man kan, siger han, ikke gaa uden om Sagnhistorien, men det er næsten lige saa umuligt at komme igjennem den. »Naar Grundtvig, den første aandelige Kæmpe i Danmark, har udtalt den samme Fornemmelse, naar han ingen Danmarks Historie har skrevet, fordi han ikke vilde forbigaa Oldsagnene og dog ikke vidste, hvad han skulde gjøre ved dem — hvad skulle vi andre da sige?« Der er tre Veje at gaa: ganske tro-skyldig at gjenfortælle Sagnene —, men det kan ikke lade sig gjøre i et videnskabeligt Værk; at omforme dem vilkaarligt ud fra en Sammenhæng, som man gætter sig til — det havde Suhm gjort,

men saa kunde Resultatet blive et Billede, som var ganske interessant i og for sig, men for Resten ikke havde megen Lighed med Virkeligheden; eller endelig »at fortælle Sagnene med al deres Ejenommelighed efter de bedste Kilder, og at anmærke deres rimelige Oprindelse og Sammenhæng«. Denne sidste Vej valgte Petersen. Da han efter 20 Aars Forløb udgav sin Danmarks Historie i et nyt Oplag, havde imidlertid hans Opfattelse af Sagnene forandret sig noget. I den første Udgave mente han, at man ved Siden af deres poetiske Element kunde finde »et tro historisk«. Men i Tidens Løb blev det klarere og klarere for ham, »at den historiske Sandhed for denne Tid næsten ganske maa vige for den poetiske«. »Det kritiske Element har derfor [i 2. Udg.] trukket sig mere sammen, det poetiske udvidet sig.«

Hvad Petersens videnskabelige Grundsætninger angaar, saa fremhæver han stærkt, at en Forsker altid bør gaa til selve Kilderne. Men i sin Behandling af disse har han et noget eget Standpunkt, der for Resten minder en Del om Grundtvigs. Et Eksempel vil belyse, hvad der menes. Vi har faaet overleveret forskellige gamle danske Kongerækker, der ikke stemmer overens indbyrdes. Nu har nogle Historieskrivere, f. Eks. Suhm, forsøgt paa at udfinde den virkelige Kongerække ved, ud fra en Sammenstilling af Rækkerne, at flytte om paa nogle Konger, udstøde andre o. s. v. Petersen fandt, at dette kunde være en smuk Sysselsættelse for Skarpsindigheden, men at det gav et meget ringe historisk Udbytte. »Jeg vilde«, siger han, »ikke følge nogen, det være end hvilken som helst af nyere Kritikere dannet Række, men kun en af de

gamle selv overleveret; det gjaldt altsaa om, hvilken af disse der skulde vælges«. Hans Grundsætning er da denne: Skal man undersøge en historisk Begivenhed, maa man nøje prøve de forskjellige Beretninger om den; den, der saa synes at være den paalideligste — og her vil jo Samtidigheden spille en afgjørende Rolle —, den bør man i alt væsentligt følge, men derimod være meget forsigtig med ud fra forskjellige, afvigende Beretninger at ville »konstruere« Historie.

Ligesom ved Sproghistorien saaledes var det ogsaa her ikke en blot og bar videnskabelig Interesse, der havde været det bevægende hos Forfatteren. Han ønskede, at hans videnskabelige Resultater skulde gaa ud i Folket og gjøre en Gjerning. Derfor kom de ogsaa i en Form, der kunde skaffe dem Indgang, i et let, klart, ægte dansk Sprog og i en Fremstilling, der jævnlig er poetisk og beaandet. Dette sidste gjælder da særlig de mange i Bogen oversatte Digte, som ved deres Skønhed og Friskhed godtgjør, at var Petersen end ikke Digter, saa var han dog en meget poetisk Natur.

Da han udgav 3. Del, sluttede han Fortalen med disse malende, gribende Linjer: »Hermed tager jeg da Afsked med Oldtiden, som jeg har ofret flere, med Hensyn til det, der staar tilbage, maaske for mange Aar. Jeg hørte Fuglen, den kløgtige Fugl, kvidre i Oldtidens Træ, og lyttede til dens Røst, og søgte at tolke dens Toner; jeg saá Vikingen gyngende paa den brusende Sø, og Luren lød hen over Havet; jeg saá Nornerne rejse den krigerske Væv, Rendegarnet var blodigt, men Hæderens Ørn svævede hen over Valen. Hvad

jeg hørte og saá, det fyldte mit Bryst og levede i mine Drømme; hvad jeg formaaede at gjengive deraf, var kun, som Oldtiden selv, fjærne Aandestemmer, der døde i Vinden. Men ogsaa de gamle vidste, at Aanderne dø ikke, og at Gjenfødselen fra Slægt til Slægt finder Sted i en skjønnere Form: Braavallahede i Svarteraa og Svarteraa paa Isted Hede.

Saa flyv da ud, min Yndlingsfugl!
 søg Venner, hvor du kommer!
 Fortæl dem det i mørke Jul
 og kvæd i lys Skærsommer!

Og naar du fordringsløs igjen
 (du vil jo Ungdom kaare)
 har vakt en Slægt, saa sæt dig hen
 og kvidre paa min Baare¹⁾.

Allerede i »Danmarks Historie i Hedenold« havde Petersen, som ovenfor antydet, behandlet den nordiske Mytologi; men han gav senere en mere udførlig Fremstilling deraf i »Nordisk Mytologi« (1849), et i høj Grad fængslende Arbejde, paa én Gang lærd og digterisk beaandet.

Vore Myter har i Tidens Løb været Gjenstand for temmelig forskellige Fortolkninger. Den historiske Opfattelse antog, at Guderne oprindelig var Mennesker, som blev »forgudede«, medens den fysiske mente, at de var Billeder paa Naturkræfter: Balder paa Lyset, Solen, Thor paa den elektriske Kraft o. s. v. Petersen hævder, at den rette Fortolkning er »den mentale eller aandelige,«

¹⁾ Disse Vers blev tilføjede i 2. Udgave (1854—55).

det vil sige, at Myterne er Udtryk for menneskelige Tanker og Følelser. Et Folks Mytologi er dets Religion, dets Livsanskuelse. Han vil ikke benægte, at der i mange Myter er et Naturgrundlag, at f. Eks. Tordenen oprindelig har fremkaldt Forestillingen om Thor; men han hævder, at der i enhver Myte desuden er noget aandigt. Thor blev i Tidens Løb mere og mere et Billede paa den »Kraft, der ikke nedlader sig til store Ord, men handler,« paa den »Trofasthed, der ikke hovmoder sig, men heller aldrig svigter.« — Denne Opfattelse af Myterne, den »aandelige« eller etiske, kom i Følge med Romantiken og er et Barn af den. Den brød igjennem her hjemme med Grundtvig i hans første mytologiske Arbejder, »Om Asalæren« (1807) og »Nordens Mytologi« (1808), men har i de senere Aar været Gjenstand for en skarp Kritik.

Kjendskabet til Nordens Mytologi tillægger Petersen en overordentlig stor Betydning. Det er, siger han, ikke blot hos Grækerne, »at man finder en afgjort Tilbøjelighed til at sammenknytte og ligesom sammensmelte Fortid og Nutid. Hver Gang Digteren skaber et stort Værk, gjør han jo den hele Verden over det samme. Og uendelig har Oehlenschläger virket hos os just derved, at han førte Oldtidens Minder, Nordens Mytologi, over til Nutiden. Han sagde: »Vaagn op! du Træl, som ligger der og dovner i Aarhundreders Aske!« Og hvad fremmed Mytologi og latinske Stile ikke kunde udrette i tre Aarhundreder, det formaaede han i mindre end et halvt: at vække Folkebevidstheden, der nu skuer op imod Frihedens Sol. Gud vel-signe ham!« —

Under sine Vandringer gennem vort Folks Oldtid, gennem dets sproglige og historiske Mindesmærker, maatte Petersen mange, mange Gange sande, at Vejene, hvor vildsomt de end bugtede sig ud og ind, dog saa tit løb sammen oppe paa hin sælsomme, ensomme Ø der ude i det store Verdenshav, »Ihukommelsens vældigste Tempel«. I Sproghistorien havde han taget det islandske Sprog til Udgangspunkt, og i sin Skildring af Danmarks Historie i Hedenold fandt han det nødvendigt, i et Tillæg, at give en Fremstilling af Islands Bebyggelse og første Historie. Den islandske Sagaliteraturs rige Skatte havde hidtil ikke været videre tilgængelige; meget af den henlaa endnu i utrykte Haandskrifter, og ikke ret mange af Sagaerne var, gennem Oversættelser, gjorte tilgængelige for den store Almenhed. Men saa begyndte det i 1825 stiftede »Oldskriftselskab« paa en samlet Udgave af alle islandske Sagaer med tilhørende Oversættelser, og i dette Arbejde tog ogsaa Petersen Del. Hans betydeligste Værk paa dette Omraade er »Historiske Fortællinger om Islændernes Færd hjemme og ude« (4 Bind; 1839—44), der indeholder Oversættelser af de ypperste islandske Familiesagaer: Njaals Saga, Laksdølnernes Saga o. fl., foruden en Fremstilling af Islands Historie og Samfundsforhold i Fristatstiden. Det er dette Arbejde, som mer end noget andet har bidraget til at vække Sansen i vort Folk for de i sin Art enestaaende islandske Sagaer. Det var ved sin Fremkomst det bedste Forsøg, som endnu var gjort paa at gjengive Sagasproget i hele dets Ejendommelighed, med de korte, fyndige, tilsyneladende lidenskabsløse Vendinger, som dog bæver af stærke

Følelser og Lidenskaber. Derimod er Oversættelsen af de i Sagaerne indlagte Skjaldevers ikke altid heldig, idet den undertiden gjengiver dem i en nyere Form, med Enderim o. lgn.

I mange Aar færdedes Petersen mellem Gehejmearkivets støvede Dokumentpakker, men deres Støv faldt ikke udtørrende over hans Sind, saa han skrumpede ind til en blot og bar »Registrator«. Tvært imod, hans levende, varme Aand blæste Støvet bort fra de hensmulrende Skrifttræk, saa at »Mjndets Fugl« svang sig op derfra og kvidrede sine liflige Sange for ham. Men der kom en Tid, da han skulde rives ud fra dette stille Samliv med Minderne. Vort Universitet havde længe haft Professorer i mange lærde Fag, men man havde ikke ment, at det var nødvendigt at have en Professor i Modersmaalet¹⁾. Saa kom Fyrerne med deres stærke nationale Strømninger, deres Kamp for det danske Sprogs Ret og dets Ære, og man fik Øjet op for, at her var der noget bagvendt, som maatte rettes. I 1845 blev det saa besluttet, at der skulde oprettes en Professorplads i »Nordisk Sprog« ved Universitetet. At Forfatteren af »det danske, norske og svenske Sprogs Historie« var en selvskreven Mand til dette Embede, var alle enige om. Men da Tilbudet om Pladsen kom til Petersen, sagde han Nej, af flere Grunde. Han var en ydmyg Natur; det forekom ham, at han ikke var værdig til at beklæde et Embede, som en Rask saa inderlig, men forgjæves havde higet efter. Og han var jo

¹⁾ I sin Tid var Ludvig Holberg bleven sat i en tysk Pogeskole, med den Begrundelse, at Dansk kunde han jo altid lære af Drengene paa Gaden.

desuden nu en ældre Mand, der ikke havde meget Mod til at begynde paa en ny Virksomhed, som i alt Fald i Begyndelsen vilde kræve et betydeligt Arbejde. Saa var der hans tilbageholdne Natur, der ikke søgte, men snarere skyede Mennesker. Som Registrator behøvede han kun at omgaas Bøger og Dokumenter, som Professor maatte han træde i Forhold til Studenterne. Han var i stor Vaande, for man vilde ikke tage mod hans Nej. Syg var han, led af nervøse Rystelser og Søvnløshed — til Dels vel en Arv fra Faderen, til Dels maaske ogsaa en Følge af mange Aars Ophold i Arkivets usunde Rum. Lægen erklærede imidlertid, fortæller han selv, »at man ikke skulde bryde sig om min Fortvivlelse; alt det nervøse Tøj vilde falde bort, naar jeg først var det [o: Professor]. Fra Engelstoft og Rosenvinge¹⁾ kom den bestemte Erklæring, at, naar jeg ikke vilde modtage det ledige Professorat, vilde det ikke blive besat. Underligt, at jeg ikke blev gal. Endelig fandt jeg [Trøst i] den Forestilling: Det er Guds Vilje; gjør nu dit til at fuldkomme den«. D. 28. Marts 1845 blev han saa udnævnt til overordentlig Professor i de nordiske Sprog.

»Sprog« maa her ikke tages i sin indskrænkede Betydning; det blev Petersens Opgave at holde Forelæsninger saa vel over de nordiske Sprog som deres Literaturer, og det er da særlig hans Arbejde paa det sidstnævnte Omraade, der har Betydning. Rahbek og Nyerup havde gjort et Tilløb til at skrive en dansk Literaturhistorie; men den

¹⁾ Medlemmer af »Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler«.

trængte i høj Grad til at faa en Afløser. Denne Opgave paatog Petersen sig, og han skilte sig fra den paa en langt mere tilfredsstillende Maade end sine Forgængere. Derom vidner hans store Værk »Bidrag til den danske Literaturs Historie« (i 6 Dele, 1853—61), der begynder med Middelalderen (omtr. Aar 1000) og gaar til 1800¹⁾.

Vil man gjøre sig klart, hvilket overordentligt Fremskridt denne Bog betegner i literaturhistorisk Fremstilling, maa man sammenligne den med dens nærmeste Forgænger, Nyerups og Rahbeks »Den danske Digtekunsts Historie« (jfr. S. 34). De to Forfattere havde jo delt Arbejdet imellem sig saaledes, at Nyerup besørgede det literær-historiske Samlerarbejde: Redegjørelsen for personalhistoriske Enkeltheder, Bogtitler, Udgaver o. lgn., Rahbek derimod den egentlig literaturhistoriske Under søgelse og Vurdering af Værkerne — hvad der giver Arbejdet et underligt, usammenhængende Præg. Petersen paatog sig begge disse Opgaver, ganske vist ikke med lige stor Lyst. For Biblioteksmennesket Nyerup var det en Glæde at sysle med Bogtitler, grave gamle Udgaver op o. lgn.; for en

¹⁾ En Indledning til og Udfyldning af dette Værk har han givet i »Bidrag til den oldnordiske Literaturs Historie«, der blev udgivet efter hans Død paa Grundlag af et efterladt Haandskrift. Dette bestod imidlertid af ikke helt udførte Optegnelser til Forelæsninger, saa at Skriftets Form des værre derved er bleven temmelig mangelfuld. Indholdet er en Fremstilling dels af den gamle mytisk-heroiske Digtning (om Guder og Helte), der særlig er opbevaret i den ældre og den yngre Edda, dels af den særlig islandske Literatur i Middelalderen (Skjaldedigtningen og Sagaerne).

poetisk Natur som Petersen var hele dette »Pillearbejde« en Pine. Men han gjorde det, fordi han vidste, det maatte gjøres; det danner jo den nødvendige Grundvold for al literaturhistorisk Fremstilling, hvis den ikke skal blive en Byggen i Luften.

Der er en anden Forskjel mellem de to Værker. Det ældre af dem behandlede jo kun Digttekunstens Historie, og det tilmed taget i den løjerlige, indskrænkede Betydning af, hvad der var »paa Vers«. Petersen paatager sig derimod at skrive den danske Literaturs Historie, baade Digtningens og Videnskabens. Det var i Virkeligheden en Kæmpeopgave, han her havde sat sig, og han følte ogsaa godt, at den umulig kunde løses i et første Forsøg. Derfor kalder han sit Arbejde »Bidrag til den danske Literaturs Historie«. I en Slutningsbemærkning til Værket udtaler han sig saaledes: »Det forekommer Forf. at være aldeles passende at anvende Benævnelser Mosaik paa et Værk som nærværende Skrift. Det bestaar nemlig i at forbinde en stor Mængde Brokker saaledes, at de danne et helt Billede, og disse Billeder skulle atter ordnes og forbindes saaledes, at de give en Forestilling om en Literaturs Produkter. Det er ingen Literaturhistorie, men det maa gaa forud for denne.«

En Læser af Petersens Literaturhistorie vil finde Betegnelsen »Mosaik« træffende, thi den bestaar af meget uensartede Bestanddele. Under tiden er det, som om man vandrede gennem dejlige Egne, med »grønt overalt og Fuglesang«: men saa kommer man pludselig ud paa tørre, nøgne Ødemarker, hvor man maa vade gennem lange Strækninger af Navne, Aarstal og Bogtitler,

indtil man saa igjen paa ny hører Bækken risle og Fuglen synge. Videnskabsmanden vil imidlertid paa ingen Maade ønske Ødemarkerne ude af Landskabet, og den almindelige Læser kan jo hoppe let hen over dem.

Literaturen er kun Udtryk for en enkelt, om end overordentlig vigtig, Side af et Folks Liv. Derfor bør den ikke blot studeres i og for sig, men ogsaa ses i sit Forhold til de andre Omraader, paa hvilke dette Liv giver sig Udtryk. Det er noget nyt og fortræffeligt ved Petersens Literaturhistorie, at han har haft Øje for dette Forhold. Derfor indleder han ogsaa Fremstillingen af de enkelte Tidsrum med en Skildring af vort Folks politiske og kulturhistoriske Tilstand inden for vedkommende Tidsafsnit. Vi strejfer her et andet vigtigt Punkt. I al historisk Fremstilling er det af afgjørende Betydning at være klar over den rette »Periode-Inddeling«. Menneskeslægtens Udvikling falder i bestemte Afsnit, der hvert har sine nye Tilløb, sin Udvikling og sin Afslutning. Hvis man nu ved et Fejlsyn kommer til at opfatte en Skribent eller en aandelig Bevægelse som Indledningen til noget nyt i Stedet for som Afslutningen paa noget gammelt, kan man faa et temmelig skjævt Syn paa Udviklingens Gang. Petersen har i sin Literaturhistorie i det hele og store været klar over, hvad der maatte være den naturlige Inddeling¹⁾, og han har haft Øje for det ejendomme-

¹⁾ Paa et enkelt Punkt kan man gjøre en Indvending. »Reformationstiden« varer hos ham til 1560 og afløses saa af »Det lærde Tidsrum«. Men derved fremkommer den Mærkelighed, at en folkelig Forfatter som Historie-

lige ved de forskjellige Tidsrum. Hans Karakteristik af dem er anskuelig og træffende; der skal i det følgende gives et Uddrag af den som Prøve paa Tonen og Fremstillingen i hans Hovedværk¹⁾.

1. Middelalderen falder i to Afsnit. I det første, der varer fra omtr. 1000—1250, brydes to Strømninger med hinanden: den fra Oldtiden nedarvede krigerske Aand og hele Livsanskuelse med det Udtryk, den havde givet sig i Kvad og Sagn paa Modersmaalet, støder sammen med den fra Syd indtrængende Kristendom, Ydmyghedens og Selvforsagelsens Religion, og den bringer i sit Følge Latinen. De to Strømninger brydes i et Par Aarhundreder med hinanden. Latinen hersker i Kirken — med dens Messe og dens Hymner — og i Klostrene, hvor Munkene grundlægger en skreven Literatur paa dette Sprog. Men ude i Folket lever der en anden Literatur paa Modersmaalet. Her gaar de gamle Sagn og Kvad endnu i lang Tid fra Mund til Mund, og da Oldtidskvadene uddør, afløses de af Folkeviserne. Sit Højdepunkt og sin Afslutning naaer denne Udvikling i Valdemarstiden. Saa kommer det andet Tidsrum, 1250—1500. Folkevisen lyder endnu, men ellers er det paa alle Punkter en Nedgangens Tid. Efter Sakse fremstaar der ingen Historieskriver af Betydning, og Modersmaalet trænges nu ikke blot af Latinen, men tillige af

skriveren Vedel og en Salmedigter som Sthen, hvis Sange er i Slægt med Folkevisen, hører med til det lærde Tidsrum.

¹⁾ Foran 2. Del af Literaturhistorien har han paa ét Sted givet en karakteristisk Oversigt over de forskjellige Tidsrum, Middelalderen undtagen.

en anden, langt farligere, Fjende, Plattysk; thi det angriber og forkvakler selve Talesproget. Derefter følger

2. Reformationens Periode. Denne Tids Hovedøjemed er igjennem Modersmaalet at virke paa Folket . . . Det er en dansk Episode, med Latin foran sig og med Latin bag efter sig. Det er en Almueperiode, med Adel foran sig og med Adel bag efter sig, i hvilken Mænd, udgaaede fra Almuen, virker tilbage paa den og dens Oplysning. For dette Øjemed træder al Lærdom i Skygge. Selv den forsøger at iføre sig Modersmaalet. Og den nyere verdslige Poesi begynder sin første Morgengry.«

3. »En dobbelt saa lang Tid omfatter Adelsperioden eller den lærde Periode 1560—1660 . . . Næppe har Reformationstiden fuldent sin Gjerning, førend Latinen med sin aldrig forstummede Røst kræver sit tabte Herredømme; Ortodoksien¹⁾ stiller sig under dens Ægide [Formynderskab] og afhandler sine tvistige Spørgsmaal udelukkende i det lærde Sprog, for ikke at forarge. Undersøgelsen taber sin Frihed og vender fra menig Mand tilbage til de lærdes Kreds. Berøvet sine forfriskende og opvækkende Æmner maa Modersmaalet næsten udelukkende nedsænke sig i Andagten, i den idelige Gjentakelse af, hvad der nu én Gang og uforanderlig er vundet. Uden indre Livskraft udfolder det sig i stedse goldere og

1) »Retroenheden«; saaledes kaldes den kirkelige Retning, som var raadende i de protestantiske Lande i 17. Aarh., fordi den fremfor alt lagde Vægten paa den rene Lære.

goldere, vidtomkrybende, uharmoniske Former. Derimod taler Videnskaben atter igjennem det romerske Tungemaal med Evropa. Danske Lærde modtage den ikke alene, men udvide og forherlige den ved ny Opdagelser og sende den med ny Berigelser igjennem det fælles Organ til Europas fjærneste Lande, til Opklaring af Himmel og Jord. Det er et *seculum illustre* [berømmeligt Aarhundrede]. Og ikke mindre forherliget er det ved sin herskende Stand, den danske Adel, stor ved Sejre paa Ærens Mark og i Kabinettets Lønkammer, med den dobbelte Ros at være baade lærd og dansk, Fædrelandets Tilflugt i Farens Stund og Modersmaalets Hævder og Beskytter.*

4. Indledningen til den Holbergske Tidsalder (1660—1710) er en Overgangstid. »Enevoldsmagtens Indførelse tilintetgjør Adelen Vælde. Lærdommen staar endnu i sin højeste Glans; Borgersønnen deler den med Adelen. De første Forsøg begynde paa en videnskabelig Behandling af Modersmaalet; men med den forbinder sig en altid mere indtrængende Indflydelse af det franske Sprog. Saa er den ny Vending i Literaturen forberedt, skjønt den sker ved et brat Lynslag.*

5. »Holberg kommer i Spidsen for en stor Skare af udmærkede Mænd, som Repræsentant for et halvt Aarhundrede, den Holbergske Tidsalder (1710—50). Omgivet af Videnskabsmænd staar han ene paa sin Højde. Pedanteriet flygter, og den sunde Kritik kommer til Live. Fremstillingen vinder Smag; det danske Folk bliver et læsende Folk.* Der er i dette Tidsrum to omtrent

lige herskende Retninger. Pietismen¹⁾ og Viddet (Holberg) gaa Side om Side, men undgaa foreløbig Kampen med hinanden.

6. »Udfægtningen af denne Kamp er forbeholdt det næste halve Aarhundrede, Rationalismens Tidsalder (1750—1800). Begge skulle naa sin Højde, Pietismen og Menneskeforstanden, og alle Elementer blande sig med hinanden. Imellem Pietisterne paa den ene Side, Fritænkerne og Filantroperne²⁾ paa den anden uddanner sig en Mellemlasse, der hylder den ydre Anstand, Dyden. Kampen mellem det fremmede og det egne vedvarer. Det tyske Element sejrer over det franske (1750—72), men det danske tager atter for bestandig Landet i Besiddelse (1772—1800). Alting raaber paa Reformer. Menneskeheden skal gjenfødes. Menneskefrihed prædikes fra Tagene, og Bondefrihed forkyndes i de høje Sale. Forstanden forguder sig selv under det falske Navn Fornuft og bliver til Vanvid. Ikke blot Mennesket skal reformeres, men selve Naturen³⁾. Og i dette Vandskyl forgaar Religionen.«

1) Den religiøse Retning, som fra Tyskland trængte ind i Danmark i Begyndelsen af 18. Aarh., og som, i Modsætning til Ortodoksien, ikke saa meget lagde Vægten paa Læren som paa Menneskets personlige Forhold til den; Pietisten taler mere om det sønderknuste, angrende Menneskehjerte end om »Dogmerne«. Over for Kunst og Poesi stillede Pietismen sig temmelig køligt; Teatergang, Dans o. lgn. fordømte den som noget syndigt.

2) c: »Menneskevennerne«. Der blev i dette Tidsrum talt meget og talt begejstret om Menneskeslægtens Vel og dens Forbedring; og der blev ogsaa udrettet en Del i den Retning.

3) En af Tidens Filosofer, Gamborg, vilde saaledes refor-

7. »Oehlenschlägers Periode (1800—50). Ved nordisk Poesi stiftes en Forening imellem de nordiske Folk. Ved Granskning flyttes det gamle Norden forædlet over i den nærværende Tid . . . Uden fra kommer Filosofien og gjennemløber sine bekjendte Stadier, til Dels med Teologien i sit Følge. Den klassiske Filologi hæver sig ligesom for sidste Gang i sin fulde Højde¹⁾, medens Mødersmaalet lyder ved Højskolen, ja endog i Slesvig. De nordiske Sprog fremkalde Dyrkningen af de indiske og af Zend, der to Gange kalde sine Dyrkere til det ljærne Asien²⁾. Og i Landet selv, hvor snævert det end er, udvider sig en ny Aand, og Danmark erkjender den Hæder, der kastes tilbage paa det fra Evropas Spejl. Selv Statens Form giver efter for alle disse Paavirkninger, og Enevoldsmagten giver en Del af sit Herredømme over i Folkets Hænder. Men paa Grænsen af Tidsrummet staar endnu Spliden og truer Statens Enhed. Derfor maa alle gode Kræfter forene sig. Ogsaa

mere Fuglesangen i vore Skove. Han foreslog, at man skulde lægge Spurveæg under Kanariefugle, saa vilde, mente han, Spurveungerne lære at synge som deres Plejeforældre.

- ¹⁾ N. M. Petersen tænker her paa den berømte danske Sprogforsker J. N. Madvig (1804—86), hvis Arbejder over den klassiske Filologi (de græske og de latinske Sprog med deres Literaturer) har gjort hans Navn berømt langt ud over Danmarks, ja Evropas Grænser.
- ²⁾ Rask fik en værdig Efterfølger i N. L. Westergaard (1815—78), der i 1844 blev Professor i de indiske Sprog. Fra 1841—44 gjorde han med offentlig Understøttelse en Rejse til Indien og Persien. Hans Arbejder over disse Landes Sprog og Literaturer gjorde ham berømt i hele den sprogvidenskabelige Verden.

Literaturen ruster sig; den vil kjende sig selv; den kræver sin Historie.«

Hvorfor skrev Petersen sin Literaturhistorie? Han siger et Sted: »Naar en Gang Literaturens Historie, ikke alene dens Yderværker, men dens indre Historie, bliver alles Sag, saa vil ogsaa den blive et væsentligt Middel til at fremme Folkets Dannelse, ved . . . at lade det skue sig selv.« Vi forstaar ikke vor Nutid uden at kjende vor Fortid, og til det vilde han give sit »Bidrag«. Og naar i vore Dage Kjendskabet til vor Literatur er naaet et godt Stykke fremad — bl. a. ved at den er bleven et Led i Skolernes Undervisning — saa skyldes det ikke mindst hans »Bidrag til den danske Literaturs Historie.« Dette Skrift er hans Hovedværk, og det er den Dag i Dag et uundværligt Hjælpemiddel ved Studiet af dén danske Literatur.

Petersens Literaturhistorie naaer, som alt sagt, kun til 1800, men han havde Planer om en Fortsættelse, som han vilde kalde »Bevægelser i den danske Literatur i det 19. Aarhundrede«, eller noget lignende. Behandlingen af Stoffet skulde være friere og lettere end i det foregaaende. Han tænkte med Glæde paa, at han for dette Tidsrums Vedkommende, hvor Kilderne var saa let tilgængelige, kunde sige Farvel til »Pillearbejdet« med Bogtitler og trættende Enkeltheder, at han kunde indbyde Læseren til en Vandring, der ikke skulde føre gennem tørre Ødemarker, men over lutter friske, grønne Enge og under lyse Bøgekroner. Petersen havde imidlertid Betænkeligheder ved at begynde et saadant Arbejde. Han kunde og vilde ikke gaa uden om vor politiske Historie, men den forekom ham, omkring 1860, at være saa underlig

uklar: hvad stiledede det hele imod? Han vidste det ikke, men han maatte have Klarhed over det, før han kunde begynde. Og saa var der det vanskelige Spørgsmaal om Kristendommen. »Det religiøse Element«, skriver han i en Slutningsbemærkning til Literaturhistorien (1861), »tykkes at være bragt i en saa fuldstændig Forvirring og Opløsning, at det en Gang synes paa Tiden at bringe til det hele Folks Bevidsthed, hvad Kristendom er«. Men var Petersen Manden til at løse den Opgave? Svaret vil jo for en Del afhænge af ens eget religiøse Standpunkt. Petersen var jo nemlig Rationalist; det havde ganske vist ikke forhindret ham i at fælde en skarp Dom over det 18. Aarhundredes Rationalisme, men det var, fordi han fandt den upoetisk og aandløs. Der gives imidlertid, siger han, »en anden og ægte Rationalisme, den virkelig fornuftige Beskuelse af den historiske Kristendom, og det tykkes at være paa den høje Tid, at denne gjør sig gjældende.« Havde Petersen naaet at skrive Fortsættelsen af sin Literaturhistorie, vilde han altsaa være kommet til at betragte hele den mægtige religiøse Udvikling, der er foregaaet i det 19. Aarhundrede, fra Rationalismens Synspunkt. Men denne Udvikling er aldeles afgjort ikke gaaet i Retning af Rationalismen, men tvært imod bort fra den. Maaske var det heldigt, at Petersen ikke fik begyndt paa Fortsættelsen; han vilde jo være bleven nødt til at skildre sin Samtids religiøse Udvikling som væsentlig forfejlet; og det vilde have været en stor Sorg for hans varme, fædrelandskjærlige Hjærte. Nu kom Døden og sagde stop; Aaret efter, at han var færdig med Literaturhisto-

rien, var han færdig med hele sin jordiske Livsgjærning.

Petersen var gaaet til sin Virksomhed ved Universitetet med Ulyst og bange Anelser, og han følte sig aldrig rigtig hjemme i den.¹⁾ Sin første Forelæsning begyndte han med en Indledningstale, der greb alle hans Tilhørere. Han udtalte, at Rask vilde have været den rette Mand som Professor i de »Nordiske Sprog«, og endte med at prise Forsynet, der havde ført ham selv, den fattige Husmands-søn, til Højskolens Lærestol. Men han blev, som sagt, aldrig hjemme der. Hans Forelæsninger var som Regel ikke meget besøgte, bl. a. fordi de ikke førte til nogen Eksamen. Men der var vel ogsaa en anden Grund. Den Mand, der kunde skrive sit Modersmaal saa klart og klangfuldt som kun faa, var ingen Ordets Mand. Han kunde ikke stole paa, at han vilde finde de rette Ord i det givne Øjeblik, og derfor nedskrev han i Reglen sine Forelæsninger meget omhyggeligt, næsten Ord til andet, som han vilde holde dem. Men derved blev den skriftlige Udarbejdelse ham det egentlige, og det mundtlige Foredrag nærmest en Gjentakelse af noget, der allerede til Dels havde mistet Nyhedens og Friskhedens Interesse. Han siger Aaret før sin Død: »Naar jeg betænker, hvad der altid har trykket, hvad der nu især trykker mig, saa er det Forelæsningerne.« Petersen var en overordentlig arbejdsom Natur, men det, der pinte ham ved Forelæsningerne, var det, at han skulde være færdig med noget til en aldeles bestemt Tid. Han kunde holde ud at ar-

¹⁾ Da Pladsen som Gehejmearkivar blev ledig 1848, søgte han den, men fik den ikke.

bejde tidlig og silde, men han vilde have Lov til at arbejde efter egen Lyst og Trang. Saa indgav han den 27. September 1861 en Ansøgning om at maatte blive fritaget for at holde Forelæsninger i et Aar; Ansøgningen blev bevilget, men endda følte han sig tynget og trykket: mon han kunde naa at faa nogle Forelæsninger udarbejdet, til han skulde begynde igjen? Han kunde have sparet sig de mange Bekymringer: før Tidsfristen var udløben, var hans Timeglas udrundet. —

Vi har nu fulgt Petersens Virksomhed som Videnskabsmand, i Arkivet og paa Lærestolen; lad os et Øjeblik følge ham til hans Hjem og se ham som Menneske og Ægtefælle.

En Mand, der har staaet ham nær, har skildret hans Karakter saaledes¹⁾: »Han var en sjælden ren, sandhedskjærlig og fintførende Karakter, kunde maaske let saares, men glemte det snart igjen, og han var overordentlig omhyggelig for ikke at komme til at saare andre. Alt raat og uhæderligt vakte hans levende Mishag, og lige over for Lavhed og Simpelhed kunde han blive i høj Grad opbragt. Han satte Idealet højt og slog aldrig af paa Fordringerne; han søgte aldrig sit eget, hverken i materiel Henseende eller med Hensyn til Hæder og Ære. Trods en berettiget Selvfølelse var han en af Hjærtet ydmyg og meget beskeden Mand.« Et Par Træk til vil fuldstændiggjøre dette Billede. I det tidligere (S. 116—17) anførte Digt om de tre Venner betegnede han sig selv som Følelsen, og den var vel ogsaa Grundbestanddelen i hans Natur.

¹⁾ N. W. T. Bondesen: Smaa Mindeblade om N. M. Petersen. 1891.

Den Sygelighed, som han arvede fra Faderen, har været med til at forme denne Følelses Art. Den var ikke livlig og brusende, heller ikke havde den den stærke Lidenskabs Kraft og Mod. Han kjendte godt Modløshedens Øjeblikke. Det slappe og det vege i vor Folkenatur og de tunge, truende Skyer, som, særlig mod hans Livs Aften, samlede sig om Danmarks Rige, alt det saå han saa tydeligt, og det kunde til Tider tage Modet fra ham. Han sluttede i 1861 sin Literaturhistorie med de Ord: »Danmarks Skæbne vil vel inden lang Tid blive afgjort.« Da han skrev dette, var der kun 3 Aar til 1864. Godt, at han lukkede sine Øjne, inden Dannevirke blev rømmet, inden Sønderjylland blev tabt. Den Sorg havde vel knækket hans Mod og hans Haab.

Petersen havde ikke dette frejdige, ukuelige Haab, som kan tale Mod og Fortrøstning ind i et Folks Sind, selv i dets tungeste Timer. Men han kunde noget andet. Hans dybe, aldrig svigtende Kjærlighed til det danske Folk, der rinder som en varm, levendegjørende Strøm gennem al hans Skrift, den har i mangt et Sind hjulpet til at gjøre Minderne levende, de Minder, hvoraf Troen paa vor Fremtid skal gro frem.

Petersen var, som allerede sagt, ikke Kristen¹⁾, men han var en inderlig from Natur, i

¹⁾ Dette fremgaar klart af nogle Optegnelser fra hans senere Aar: »Evangeliets. Det er det naragtige, at man vil have os til at tro, at dette er historiske Fakta [Kjendsgjerninger], der kunne belægges med Aarstal o. s. v. Vi vide meget vel, at sligt aldrig er gaaet saaledes for sig i den virkelige Verden; hvor kunde det det? Just deri, at det er mytiske Digtninger, ligger deres gribende

hvem det religiøse var en levende Magt. De nysnævnte Optegnelser giver os et Indblik i hans religiøse Liv; han skriver blandt andet saaledes: »Der er især ét Æmne, som jeg hele mit Liv igjennem har gransket over: Kristendommen. Det er sørgeligt, at jeg hidtil ikke har kunnet og nu vel aldrig kan hengive mig ganske dertil. Dette tager jeg da med mig i Graven; med det skal jeg komme Gud nærmere og endelig en Gang komme for hans Aasyn; thi salige ere de rene af Hjærtet; de skulle se Gud.« — »Mit Ur. Jeg købte da et Taffelur, simpelt nok og dog godt nok til at fryde sig ved. Men derpaa tænkte jeg ikke, hvor mangen Gang jeg skulde staa ved dette Ur og høre paa dets stille, regelmæssige Gang, naar mig tyktes, at min Sjæls stille Fred ikke behøvede at forstyrres. Jeg trak det op, og det gik sin jævne Gang i den bestemte Tid. Og jeg stillede mig derved og hørte paa dets regelmæssige Gang og gik atter til mit Arbejde, min Gjerning, det Gud havde sat mig til, og tænkte: fuldend dit Løb, vis andre Tiden, og naar du er udløben, og Hjulene staa stille, saa vil han atter sætte dig i Gang — hvor længe? Lige meget, naar du kun gaar stadig og trofast, saa længe han vil.«

Urets regelmæssige Gang, dets stille, ensformige Dikken, bringer Tanken hen paa Hjemmet med Stilheden og Freden gjennem de roligt rindende Timer. Og det var en Lykke for denne

Sandhed. Deres Sandhed ligger i Hjærtet, ikke udenfor.«
 — »Der er ingen Ende paa det menneskelige Hovmod. Alt skal være for Menneskets Skyld. De ville, at Gud selv skal komme ned fra Himlen og gøre Underværker iblandt dem. Det er ægte Hedenskab.«

bløde, ømtaalige Natur, at han ikke, som Rask, var en hjemløs Fugl. Der stod ved hans Side en Kvinde, som byggede Hjemmets lunende Mur om det bløde Sind. »Jeg kan sige,« skriver han et Sted, »at Kjærlighed til én Kvinde har fulgt mig gjennem Ve og Vel i hele mit Liv; intet andet Billede har fyldt min Fantasi, ingen anden hvilet i min Favn. Saa vist som denne Kjærlighed er udødelig, og, jeg kan maaske sige, nu da vore Haar ere graanede, staar for os i sin reneste Form, saa vist skulle vi mødes og endnu mere forklarede elske hinanden i Udødelighedens Rige. Hvilken Indflydelse min Sofie har haft paa min Virksomhed, mine Arbejder osv., maaske det en Gang kan blive mig levende i det enkelte; den var afgjørende.«

En Ven af Huset har skildret hende saaledes: »Hun var en meget elskværdig og begavet Kvinde, for sin Tid mere end almindelig dannet og med en levende Sans for alt aandeligt Arbejde. Hende betroede han alle sine Tanker og Følelser, sit Haab og sit Mismod, og hun fulgte levende med det, der beskæftigede ham. Hun agtede og elskede sin Ægtefælle højt og saá op til ham med Beundring, men var dog heller ikke blind for hans Smaasvagheder og forstod at hævde sin Selvstændighed i Tanker og Anskuelser; hun var ham en trofast Livsledsagerinde til det sidste.« Paa deres Sølvbryllupsdag skrev han til hende:

Og naar vi skilles, tro mig, mange Dage
vi skilles ej; Gud hørte, hvad jeg bad:
at vi didhen, hvor alle skulle drage,
der elske ham, maa ogsaa følges ad.

Hans Bøn blev hørt: hun fulgte ham i Døden efter kun et Par Maaneders Forløb.

Livet i Hjemmet gled stille hen. Petersen gik kun lidt ud til andre, og der kom heller ikke mange i deres Hus. Nogle faa Slægtinge og gode Venner samledes dog jævnlig hos dem Tirsdag Aften, blandt dem ogsaa Mænd som den bekjendte Historieskriver Allen og den svenske Sprogforsker Carl Säve. Ved disse Sammenkomster gik det meget fornøjeligt til. Da rev Petersen for nogle Timer Tankerne bort fra Arbejdet og gav sig hen i Samværrets Glæde. Han kunde spøge og le, og det Lune og Vid, som han ejede, men som saa sjælden kom frem, fik frit Spil. Der lød hyppig Musik og Sang, og han tog selv ofte Del i Sangen. Var der unge til Stede, blev der tit danset, og han traadte, endogsaa i sin høje Alder, stundum selv med i Dansen.

Men mest hjemme følte han sig dog i Samlivet med Minderne, og han levede mere i dem end i sin Samtid. Han kunde til Tider føle sig trykket af det Pligtarbejde, som hans Stilling lagde paa ham, men dog var og blev Arbejdet ham en Hjærtens Glæde. Og selv om han i mismodige Øjeblikke kunde tale om Tilsidesættelse og Uret, saa er det dog sikkert, at hans Gjerning blev paaskjønnet. Han fik Titler og Ordener og blev optaget som Medlem af flere lærde Selskaber; men hvad der sikkert glædede ham mere end det, var den Tak, han fik fra den studerende Ungdom. Han havde jo i det smukke Digt, der ledsagede hans »Danmarks Historie i Hedenold«, udtalt Haabet om, at hans »Yndlingsfugl« maatte vække en Ungdom; og saa rejste der sig en Kreds af unge for at sige ham, at hans Haab havde ikke været forgjæves. Da han fyldte 70 Aar, gjorde Studenterforeningen en Fest for

ham (d. 15. November 1861). Efter en Sang af Rudolf Schmidt bragte Gotfred Rode ham de unges Hilsen og Tak: Det »Suk« for Fædrelandets og Modersmaalets Fremtid, hvorigjennem hans Kjærlighed til det danske Folk næsten altid havde givet sig Udtryk, det Suk havde mægtig grebet mange af Danmarks Ungdom og manet dem til at værne deres Land og deres Maal. — Den gamle Ungdomslærer var saa bevæget, at han knapt kunde takke; han fik dog udtalt et Ønske om Held for Ungdommen i dens Kamp for Nordens Enhed. Efter en Sang af Carl Ploug sagde han nogle Slutningsord: han mærkede, at han i sit tilbagetrukne Liv havde set Fremtiden vel mørk, at Ungdommen var vaagen og besjælet af levende Kjærlighed til Fædreland og Modersmaal, og han forlod denne Kreds med nyt og godt Haab.

Den følgende Vinter var en tung Tid. Baade han og hans Hustru var syge, og Tanken om Danmarks Fremtid tyngede ham tit. Han gjentog vel stundum ved sig selv, hvad han havde skrevet et Par Aar i Forvejen:

Gak til Hvile, du mit trætte Bryst!
 Hvil dig, stakkels Hoved, du er mødig!
 Jorden har ej længer nogen Trøst,
 Danmark selv er bleven overflødig.
 Dø, før Danmark dø, lad Glemsels Vover
 dig og al din Attraa skylle over.

Tiden sneg sig hen gennem en lang Vinters Mørke og Kulde, indtil omsider Vaaren kom med Lys og Varme. Saa var ogsaa hans Vinter forbi; den 11. Maj 1862 døde han stille og roligt. Men paa hans Grav sidder »Mindets Fugl« og syn-

ger sin simple Sang om en trofast, højtbegavet Søn, som havde elsket og forstaaet sin Moders Maal, om et kjærligt Hjærte, som havde sukket over sit Fædrelands Svagheder og Ulykker, og som dog aldrig, for sin store Kjærligheds Skyld, helt kunde opgive Haabet om en Fremtid for det.

Rasmus Nielsen.

Efter et Fotografi fra Begyndelsen af Treserne.

4.

Rasmus Nielsen.

Færdedes man, en Snæs Aar ind i dette Aarhundrede, omkring Landsbyen Rorslev i det nordvestlige Fyn, vilde man jævnlig kunne træffe paa en lille Vogterdreng med sin beskedne Hjord af et Par Køer. Drengen, der havde et opvakt Ansigt med et Par livlige, spillende Øjne, sad gjerne paa Grøftekanten, fordybet i en Bog, medens hans Køer gik paa Æventyr ad forbudne Veje.

Drengen hørte hjemme i den nærliggende Landsby, hvor han var kommen til Verden d. 4. Juli 1809 og to Dage efter i Daaben havde faaet Navnet Rasmus Nielsen. Hans Fader var Husmand og Bødker Niels Berthelsen, og Moderen hed Anne Kathrine Rasmusdatter. Drengen gik i Landsbyskolen, men Forældrene tog sig selv en Del af hans Undervisning. »Naar en eller anden mærkelig Tilskikkelse,« siger R. Nielsen i sin Selvbiografi, »havde bevæget Livet omkring os, og min Moder deraf tog Anledning til paa sin Maade at forklare tilsvarende Begivenheder af den bibelske Historie, da syntes jeg at se den styrende Haand og anede en skønnere Verden.« I Skolen vakte hans gode Anlæg tidlig Opmærksomhed, og han fik

jævnlig Ros af Stedets Præst, Erik Frisenberg Thorup, naar denne paa Embeds Vegne besøgte Skolen. Denne Mand, med sin høje, brede Skikkelse, fangede tidlig Drengens Fantasi. Rorslev var Anneks til Kirkebyen Asperup, og derfor saå han i lang Tid Præsten kun sjælden og ligesom paa Afstand, naar den høje Skikkelse stod ved Katedret i Skolen eller paa Prædikestolen i Kirken eller, en Gang imellem, i den lave Husmandshytte for at døbe en af hans Søkende. »Et saadant Syn kunde da beskæftige den barnlige Fantasi i flere Dage, især da man tillige fortalte, at Præsten i sit Studerekammer havde et Spejl, hvori han kunde se alt, hvad andre foretog sig.«

Men saa kom der en lykkelig Tid for ham; Afstanden mellem denne mærkelige Mand og ham selv svandt Skridt for Skridt, indtil han stod ham saa nær, som det var muligt at komme. Thorup opfordrede nemlig den opvakte Dreng til at følge med ved Konfirmationsforberedelsen, et Par Aar før hans egentlige Tid kom. En Dag tog saa Drengen Balles Lærebog under Armen og gik i spændt Forventning over til Præstegaarden. Han saå sig omkring med et Par store, opspilede Øjne, der især fangedes af »Skilderierne« paa Væggene. Drengen havde allerede tidlig ytret Lyst til at tegne, men hans Fortegninger havde været højst maadelige. Nu stod han forbavset og saå paa Skilderierne; han kunde ikke begribe, »hvordan en Mands Pande og Næse kunde hæve sig ud fra Papiret, medens de øvrige Ansigtets Dele traadte tilbage.« I Begyndelsen fik han ikke Lejlighed til at undersøge Sagen nøjere, men efterhaanden gik det dog op for ham, at hele den mærkelige Virkning frem-

bragtes ved Hjælp af nogle sorte Streger. Han prøvede straks paa at anvende sin nye Opdagelse, men til en Begyndelse rigtignok med et temmelig tarveligt Udfald. Denne Tegnelyst kom imidlertid til at spille en Rolle i hans Liv. Tiden var efterhaanden gaaet, Konfirmationsforberedelsen nærmede sig sin Afslutning og dermed ogsaa Besøgene i Præstegaarden. Saa bad Madam Thorup ham en Dag om at hjælpe hende med nogle Mønstertegninger, der vilde tage nogen Tid. Da det var lidt besværligt at gaa jævnlig frem og tilbage mellem Rorslev og Asperup, blev han indbudt til at opholde sig et Par Dage i Præstegaarden. Det Par Dage gik, Mønstertegningerne var færdige, men han var der endnu; der gik Uger, og han var endnu ikke kommet ud af Præstegaarden; Præstefolkene mente, at det hastede ikke med Hjemreisen. Og uden at han eller nogen egentlig vidste, hvordan det var gaaet til, var han bleven en fastboende Gjæst i Asperup Præstegaard.

Det var et mærkeligt Hjem, som Rasmus Nielsen her var bleven Medlem af. Thorup var en høj, kraftigbygget Skikkelse, med et udtryksfuldt Ansigt og en mandig Stemme, der kunde høres over hele Kirkegaarden, naar han talte ved en Grav. Han var en begavet Natur, med meget Vid og Lune. I sine tidligere Aar havde han været Overlærer ved Viborg lærde Skole og var her bleven gift med Mathilde Rüdiger, Enke efter en Stadsmusikant Rüdiger. Af sit første Ægteskab havde hun to Sønner, hvoraf den ene blev Vejbetjent i Fyn, den anden Officer og Baron i russisk Tjeneste. Denne underlige Modsætning er ligesom betegnende for Livet i Asperup Præste-

gaard. Det var et Sted, hvor Modsætningerne mødtes. Hverken hun eller han lod sig binde af det selskabelige Livs smaalige Formaliteter. Huset var gjæstfrit i Ordets mest udstrakte Betydning; det stod aabent næsten for alle, og det kunde godt falde den humoristisk anlagte Præstekone ind, naar hun ordnede sine Gjæster ved Bordet, at sætte »den jævne Bondemand ved Siden af Straajunkerens«. Selskabet kunde stundum være noget blandet, for den gjæstfri Dør aabnede sig ogsaa undertiden for mindre heldige Elementer. Og saa snakkede Folk naturligvis om denne underlige Præstegaard, hvor man »sammenblandede det heterogene [uensartede] og vilde forene det uforenelige«.

Og i dette Hjem, med dets uberegnelige Indskydelser og frie Former, voksede saa Bondedrengen op. De to ejendommelige Præstefolk fik en ikke ringe Indflydelse paa hans Udvikling. Hun var meget musikalsk, og der blev hyppig spillet og sunget. Han var en tænksom Natur, der holdt meget af paa en lunefuld Maade at disputere med de unge, som kom der i Huset. Hans Taler og Prædikener var som oftest Øjeblikkets Børn, i alt Fald hvad deres Form angik; thi han havde en afgjort Ulyst til at nedskrive dem. Naar han havde gjennemtænkt et Æmne, kunde han altid paa staaende Fod finde de rette Udtryk for sine Tanker. Man mindes ham endnu der paa Egnen som en veltalende Mand.

Drengen skulde jo have nogen Undervisning, men med den gik det paa samme frie Maade som med alt andet i Asperup Præstegaard. Præsten søgte at lære ham Latin, Præstekonen vilde ud-

danne ham til Musiker, og selv mente han, at han havde Anlæg til at blive Maler. Undervisningen blev efterhaanden ret alsidig, men ikke meget grundig, saa at en spydig Herre en Gang bemærkede: »Han synes oplagt til alt, men duelig til intet.«

Aarene var efterhaanden gaaet, og han var næsten bleven 20 Aar, da hans Plejeforældre endelig blev klare over, at saaledes kunde det ikke blive ved at gaa. Han var nu i Virkeligheden bleven deres Plejesøn, og de følte det Ansvar, de havde paataget sig¹⁾. Madam Thorup, der var den mest handlekraftige af Ægtefællerne, afbrød saa de lange Overvejelser ved en afgjørende Beslutning. Hun skulde en Rejse til Viborg, hvor baade hun og hendes Mand havde Forbindelser fra tidligere Tid, og saa tog hun Rasmus Nielsen med sig for at se at faa ham optaget i Viborg Latinskole. Man tog med lempelig Haand paa ham ved Optagelsesprøven og lod ham, paa Grund af hans Latin og hans Alder, slippe ind i 3. Klasse (1. Juli 1829).

Saa sad da den 20aarige Ungersvend paa Skolebænken for at begynde paa en regelmæssig Skoleundervisning. I Historie var hans Kundskaber meget tarvelige, Græsk kunde han daarlig nok læse op, og i Matematik fik han af og til »en Pind« (∅: Slet). Der maatte altsaa tages fat med Kraft, men hans udmærkede Anlæg og hurtige Tilegnelsesevne hjalp ham over Vanskelighederne. De mange

¹⁾ Thorups tog sig i Aarenes Løb af mange Børn og hjalp dem frem i Livet paa forskjellig Vis. »Hvor mange Plejesøskende vi ere, skal jeg næppe kunne sige,« ytrer R. Nielsen i en Levnedsskildring af sin Plejefader.

Huller blev efterhaanden udfyldte, og efter 3 Aars Forløb fik han Studentereksamen med første Karakter (1832). Trods Travlheden havde den nogle og tyveaarige Skoledreng faaet Tid til at forelske sig; han blev hemmelig forlovet med en ung Pige fra Viborg, Edel Margrethe Nielsen (født 1815), der var en naturlig Datter af Kammerherre Niels Sehested, Stiftamtmand over Viborg Stift. Hans Forlovede var kun 17 Aar, saa de havde Tid til at vente. Foreløbig maatte de jo skilles, medens han drog til Kjøbenhavn for at begynde sine Studier.

Saa var da Bondedrengen naaet frem til Højskolens Bænke. »Ja, det er betydningsfuldt«, udbryder han et Sted, »at føres fra Plovens Fure til Højskolens Bænke, fra det ensformige Liv, hvor Bevidstheden dæmrer, medens Solen gaar op og gaar ned, og Hjemmets Horisont begrænser al Jorden, til en indholdsrigere Tilværelse, hvor Blikket opklares og skærpes, hvor Tidens: bliv Lys! vækker Aanderne til Kamp, medens Knuderne knyttes i Verdenslivets Drama.«

R. Niensens oprindelige Plan var at studere Filologi og altsaa med Tiden blive Lærer ved en Latinskole. Sagen var, at en af hans Lærere i Viborg, Adjunkt Wesenberg, stod for ham som Mønstret paa en lærd Mand, og han var Filolog. Men da R. Nielsen ved Universitetet hørte Professor Madvig i klare, bestemte Udtryk fastslaa, hvad der var Filologiens egentlige Opgave, indsaa han, at det ikke var i den Retning, hans Anlæg pegede. Deri bestyrkedes han ogsaa ved at overvære Professor Sibberns filosofiske Forelæsninger, der aabnede ham en Udsigt ind i en

helt ny Verden. Han bestemte sig saa til at studere Teologi, og her var det da særlig Professor H. N. Clausens Forelæsninger, der fængslede ham ved deres klare, skarpe Fremstillingsform.

Hjemme fra eller fra Plejeforældrene, der tog sig af saa mange andre, kunde R. Nielsen ikke vente nogen Hjælp af Betydning. Han havde imidlertid, allerede medens han gik i Viborg Skole, undervist mindre fremmelige Elever, og han fortsatte paa den Vej, ogsaa efter at han var bleven Student. Hans Kammerater blev snart opmærksomme paa hans Dygtighed, og flere af dem søgte hans Hjælp. Paa denne Maade vandt han efterhaanden et anset Navn som Manuduktør til den teologiske Embedseksamen. Da dette Arbejde var mere lønnende end at give almindelig Skoleundervisning, saå han sig inden ret længe i Stand til at tænke paa Bryllup. Kort efter at han havde taget teologisk Embedseksamen med Udmærkelse, blev han i Trinitatis Kirke viet til sin Forlovede (d. 14. Novbr. 1837).

Han skulde nu til at lægge en Plan for sit Liv. Til en rent praktisk Virksomhed følte han ingen Lyst, og han fortsatte da indtil videre sin Gjerning som teologisk Manuduktør. Efterhaanden følte han stærkere og stærkere Trang til videnskabelig Virksomhed, og han besluttede da at skaffe sig Adgang til at holde Forelæsninger ved Universitetet. I den Anledning disputerede han i Juni 1840 for den teologiske Licentiatgrad; Æmnet var »Den spekulative [Ϸ: Hegelske] Metodes Anvendelse paa den hellige Historie«. Han begyndte straks samme Efteraar som Privatdocent at holde teologiske Forelæsninger og fik nogle Maaneder efter offentlig Un-

derstøttelse til at holde Foredrag over Filosofien. Den 22. April 1841 udnævntes han til ekstraordinær Professor i Moralfilosofien. Saaledes havde han nu begyndt den Virksomhed ved Universitetet, som han fortsatte i over 40 Aar, og i hvilken han kom til at udøve en meget betydelig Indflydelse.

Vi staar nu over for en Skildring af R Nielsens videnskabelige Udvikling og hans Betydning som Filosof. At give en indgaaende Fremstilling deraf kan ikke lade sig gjøre i et populært Skrift. Men der skal i det følgende forsøges en Redegjørelse for Hovedtrækkene af hans Filosofi, særlig for saa vidt den behandler Forholdet mellem Videnskaben og Kristendommen.

Den Gang R. Nielsen begyndte sin videnskabelige Udvikling, var »Hegelianismen« den herskende filosofiske Retning i Danmark. Dette filosofiske System, der var blevet fremsat af den store tyske Tænkter Hegel (1770—1831), er, selv af et filosofisk System at være, overordentlig kunstigt og indviklet. Her skal blot fremhæves et Par af dets Hovedtanker. — Al Tænkning maa komme til det Resultat, at der, i alt Fald tilsyneladende, er en Dobbeltthed paa ethvert Punkt af Tilværelsen: naar vi taler om et Ydre, maa der ogsaa være et Indre; er der noget godt til, er der ogsaa noget ondt, det endelige forudsætter noget uendeligt, det timelige det evige o. s. v. Men hvorledes forholder det sig nærmere med denne Dobbeltthed? Er den virkelig eller kun tilsyneladende? Svaret vil være af afgjørende Betydning. Et Svar har lydt: Dobbeltheden er virkelig; der er en Væsensforskjel mellem det endelige og det uendelige, mellem Skabning og Gud. Fra en anden Side hedder det: der er ingen

saadan Væsensforskjel; det timelige og det evige, Skabningen og Gud er kun den samme Gjenstand set fra to Sider. Gud maa ikke opfattes paa endelig Maade som en selvstændig Personlighed skilt fra sin Skabning; han er i den, er ét med den, er den alt gjennemtrængende Kraft, som bærer og udvikler Verdensaltet. De sanselige Ting forandres og omformes uafbrudt: Blomsten skyder frem, sætter Frø og visner, Mennesker fødes og dør, Kloder brister og gaar under, medens nye ruller frem af Urtaagen — men den Grundkraft, som ligger bag disse vekslende Former, den er uforandret den samme, og den er det absolutte, det guddommelige.

Hvorledes skal vi nu nærmere tænke os det guddommeliges Væsen? — En af de mange Mod-sætninger i Tilværelsen er mellem Ting og Begreb. Der er Forskjel paa den graa Hest, der staar i denne bestemte Baas, og Begrebet »Hest«; thi den gule Hest, der staar i den næste Baas, hører ogsaa ind under Begrebet Hest, og det samme gjælder om alle andre Heste. Men findes Begrebet »Hest« nogensteds i den sanselige Verden? Det gjør det naturligvis ikke, vil »den sunde Fornuft« svare, det er jo kun til i min Bevidsthed. Erfaringen har lært mig, hvad der er det fælles for de forskjellige Heste, og det sammenfatter jeg saa i min Tanke under Begrebet »Hest«. Tingene er først, og saa bliver Begreberne afledte af dem. — Sagen kan imidlertid ogsaa ses fra en anden Side, ikke fra Menneskets Standpunkt, men fra Guds. »Gud bød, og saa stod det der.« Guds Ord er Skaberord, der skaber, hvad de nævner. Vi Mennesker kan tænke meget, som ingen Virkelighed

har uden for vor Bevidsthed; men hvad Gud tænker, det er i samme Øjeblik; her er Tænken og Væren ét. Altsaa, ud fra denne Tankegang maa vi sige: Gud tænkte Begrebet Hest og, saa var i samme Nu den virkelige Hest til — Begreberne er det oprindelige og derfor ogsaa det blivende. Det guddommeliges egentlige Væsen er Tanke, Fornuft. Bag den evigt vekslende og forgængelige Sanseverden ligger der en Begrebernes, en Tankernes Verden, som er uforgængelig, og denne uforgængelige Fornuft er Guddommen selv. Dette er én af Grundtankerne i »Hegelianismen«.

Hvilken Virkning faar nu en saadan Verdensanskuelse paa Opfattelsen af det religiøse? Dens Tilhængere sagde: Vi forkaster ingendlunde Religionen, den er jo et Udtryk for Menneskets Forhold til det guddommelige, det absolutte. Vi kan endogsaa, i en vis Forstand, forlige os med den Form for det religiøse, som kaldes Kristendommen. Men ganske vist kun paa én Betingelse: det maa fastslaas, at Kristendommen, som den hidtil er fremtraadt i Historien, er en billedlig Iklædning af Sandheden. »Treenigheden« er en billedlig Fremstilling af den »Trehed«, der — ifølge Hegel — er en Grundlov for alt tilværende; at Kristus stod op fra de døde og fór til Himmels, er et billedligt Udtryk for, at det guddommelige er uforgængeligt. Den billedlige Kristendom bør ikke afskaffes; thi det er den Form, hvorigjennem barnlige, umiddelbare Naturer kan træde i Forhold til det guddommelige. Men den, der ejer den faste, klare Tænkning, trænger gjennem Billedet ind til den bagved

liggende Tanke; han forstaar, at det inderste i Tilværelsen, det, almindelige Mennesker opfatter som en personlig Gud, er Guddomstanken selv, Verdensfornuften. — Det er denne Hegelske Filosofi, som R. Nielsen mødte ved sin Fremtræden paa Forfatterbanen, og han blev, som saa mange af sine samtidige, en begejstret Tilhænger af den. Det er den, som præger hans første Skrifter, f. Eks. hans ovenfor nævnte Afhandling for Licentiatgraden, end videre »Pauli Brev til Romerne, udviklet« (1841), »Den spekulative Logik« (1841—44) o. fl.

Denne Filosofi, som ogsaa stærkt paavirkede vor hjemlige Teologi, indeholdt imidlertid en stor Fare for det religiøse. Naar det inderste i Tilværelsen, det guddommelige, er Begreb, Tanke, Fornuft, saa vil det være klart, at man kommer Guddommen des nærmere, jo klarere man begriber den. Det er ikke ad Troens, men ad Tænkningens, Spekulationens Vej, at man skal naa til Gud. Men saa har man lavet Kristendommen om til noget, der er grundforskjelligt fra, hvad den oprindelig var. Da den kom ind i Verden, blev der sagt, at i den havde Gud aabenbaret for de umyndige, hvad der var skjult for de Vise. Men ifølge Hegelianismen er Forholdet det omvendte: den fulde Sandhed skimtes kun ufuldkomment af den umyndige, medens den ligger klar for den vise, den spekulative Filosof. Kristendommen siger: »Tugt din Vilje, at den i stedse voksende Renhed kan mere og mere blive ét med Guds Vilje.« Hegelianismen siger: »Tugt din Tanke, at den i stedse voksende Klarhed mere og mere kan falde sammen med Guds Tanke.« Det er to grundforskjellige Verdensanskuelser, som her mødes. Skulde

Hegelianismen sejre, maatte Kristendommen forsvinde af Verden.

Hegelianismen medførte altsaa en alvorlig Fare for det religiøse, og det var der en genial dansk Tænker, som var klar over. Det var Søren Kierkegaard (1813—55). Han satte hele sin vidunderlige Begavelse ind paa at klargjøre Hegelianismens Misforstaaelse af Kristendommens Væsen. Ad forskellige Veje søger han at indskærpe den store Grundtanke: Kristendommen er ikke en Videnskab men en Lidenskab, og dermed mener han, at den ikke er en Spekulation over Guds Væsen, men et Liv i ham, det at gjøre hans Vilje. Den kristnes Forhold til Gud er, væsentligst og egentligst, ikke et Tankeforhold, men et Viljeforhold. —

Omkring 1840 dukkede der tre Mænd frem i den danske Literatur, der, hver paa sin Maade, fik stor Betydning for vort Aandslivs Udvikling paa det religiøs-filosofiske Omraade: H. L. Martensen, R. Nielsen og S. Kierkegaard. Martensen var den ældste af dem (f. 1808); han var ganske vist kun 1 Aar ældre end R. Nielsen, men han fik den teologiske Embedseksamen 5 Aar før denne; og da R. Nielsen blev Universitetslærer, havde Martensen allerede været Lektor i 3 Aar. Desuden havde han med offentlig Understøttelse gjort en 2aarig Rejse i Udlandet, havde faaet Æresdiplomet som Doktor i Teologien fra Universitetet i Kiel og blev i 1841 Medlem af Videnskabernes Selskab. Hans Forelæsninger vakte en Opsigt, som maaske ingen anden teologisk Professors enten før eller senere. Han var stærkt paavirket af Hegel, hvad der ogsaa viste sig senere i hans Skrift »Den kristelige Dog-

matik« (1849). det betydeligste dogmatiske Arbejde i vor Literatur siden Brochmands¹⁾ Dage.

Martensen og R. Nielsen havde adskillige Berøringspunkter, baade personlige og videnskabelige: de var Kolleger ved Universitetet og begge stærkt paavirkede af Hegel, ligesom ogsaa deres Studier til Dels bevægede sig inden for det samme Omraade. Men saa skete der et Omslag: R. Nielsen kom under Paavirkning af S. Kierkegaard, der med sine Skrifter »Enten—Eller« (1843), »Frygt og Bæven« (1844), »Filosofiske Smuler« (1844) o. fl. havde aabnet sin ejendommelige Kamp mod Hegelianismen. De to Mænd stod til en Begyndelse noget fjærnt fra hinanden; deres videnskabelige Standpunkter var jo meget forskellige. Men en Dag, da de mødtes paa Gaden, hilste R. Nielsen paa Kierkegaard og slog Følge med ham. Denne Vandring blev Indledning til en lang Række Spasereture — en Tid lang gik de, efter Aftale, sammen hver Torsdag —, og paa disse Spasereture drøftedes ivrigt Kierkegaards Felttogsplan mod Teologien og »den officielle Kristendom«.

R. Nielsen blev stærkt greben af Kierkegaards ejendommelige Personlighed og Tankegang, og det første Spor af denne Paavirkning mærker man i en Række Forelæsninger over »Evangelietroen og den moderne Bevidsthed«, som han holdt i 1848—49. samtidig med at Martensen udarbejdede sin »Kristelige Dogmatik«. Medens denne er det første hjemlige Forsøg paa. — ganske vist med Troen paa

¹⁾ En berømt dansk Teolog fra 17. Aarhundrede. Jfr. »Folkelæsning« Nr. 209, »Den danske Kirkes Historie i Tiden fra 1559 til 1699« (af Vilhelm Bang).

Aabenbaringen som Forudsætning — at anvende den Hegelske Tankegang paa Teologien, er det førstnævnte Arbejde derimod et bestemt Angreb paa den saaledes udformede Teologi. Det hedder i Forordet: »Hvad er det at tro paa Evangeliernes Kristus? — En tredobbelt Besvarelse er mulig: 1, det er at tilegne sig den aabenbarede Sandhed; 2, det er at lade sig be-
daare af en from Indbildning; 3, det er at trøste sig ved en besynderlig Blanding af Sandhed og Indbildning. Det første Svar egner sig for — Evangelietroen; det andet for — den moderne Bevidsthed; det tredje viser hen til en mæglende Anskuelse, der helst vil holde Middelvejen. Evangelietroen lever i — den troende; den moderne Bevidsthed i — den frie Tænkere, Fritænkere; Middelvejslæren har anselige Tilhængere iblandt Skolens Teologer.«

Man mærker Kierkegaards Paavirkning baade i Skriftets Form og dets Indhold. Det er anlagt paa den Maade, at Forfatteren lader hvert af de tre ovenfor omtalte Standpunkter udvikle og gennemføre sin Opfattelse af Evangeliet, for at de paa den Maade indbyrdes skal belyse hinanden, medens han holder sig selv og sin egen Anskuelse i Baggrunden¹⁾. Hvad Indholdet angaar, saa er Hensigten med Skriftet tydelig nok den: i Tilslut-

¹⁾ Denne Fremstillingsform er bleven meget benyttet af S. Kierkegaard, hvorfor ogsaa saa mange af hans vigtigste Skrifter er udgivne under antagne Navne (Pseudonymer); dermed vil Forfatteren betegne, at de i dem udtalte Anskuelser ikke uden videre maa tillægges ham selv.

ning til S. Kierkegaard at rette et skarpt Angreb paa Teologien som den Halvhed, der staar og halter mellem Troen og Fritænkningen.

Kierkegaards Paavirkning ses endnu tydeligere i R. Nielsens næste Skrift, »Evangelietroen og Teologien« (1850). I det foregaaende Skrift var det væsentlig Evangelietroen og Fritænkningen, der var bleven stillede over for hinanden; her er derimod Evangelietroen og Teologien de to Mod-sætninger, der gjensidig skal belyse hinanden. Bogen bestaar af 12 Forelæsninger, og hver Forelæsning ender med de Ord: »Evangelietroen er uensartet med Teologien.« Og hvorfor er den det? Forordet til Skriftet begynder med følgende Citat af S. Kierkegaards »Sygdommen til Døden«: »Dersom man antager, at alle de mange Præster her og i Udlandet, som holde og skrive Prædikener, ere troende Kristne, hvorledes lader det sig saa forklare, at man aldrig hører eller læser den Bøn, som især i vore Tider laa saa nær: Gud i Himlene! jeg takker dig, at du ikke har fordret af et Menneske, at han skal begribe Kristendommen; thi, hvis det fordredes, da var jeg den elendigste af alle.« Og hvorfor vilde den Fordring »at begribe Kristendommen« være saa frygtelig? Fordi, svarer Forfatteren i Tilslutning til S. Kierkegaard, fordi »Troen er et Paradoks.«

Naar Kierkegaard kalder Troen »et Paradoks«, mener han dermed, ikke blot at dens Indhold er noget for Tanken »ubegribeligt«, men at det strider bestemt mod den menneskelige Tænkning. At Kristus baade var Gud og Menneske, er ikke blot noget, som ligger over vor Fornuft, men det er modfornuftigt. Dette er en Forargelse for

den menneskelige Tanke, men det skal det ogsaa være, og den, som vil søge at tage Forargelsen bort for at forlige Troen og Tænkningen, han stræber Troen efter Livet — og det er netop det, Teologien gjør, idet den sætter som sin Opgave at begribe Troens Indhold.

Den Handske, som S. Kierkegaard, og R. Nielsen i Følge med ham, havde kastet til Teologien, blev paa en Maade taget op af Martensen i »Den kristelige Dogmatik«; thi Grundtanken er her den: Evangelietroen er ikke uensartet med Teologien; denne er netop den videnskabelige Udformning og Afklaring af Troens Indhold. Martensen vender sig, dog uden at nævne Navne, bestemt mod de to Forfattere. I Fortalen til Dogmatiken taler han spydigt om dem, som »kunne tilfredsstille sig selv ved at tænke i Strøtanker og Aforismer, Udfald og Glimt,« og han tilføjer: »De ere blevne til Skamme, der have ment én Gang for alle at kunne afstikke Grænserne for al menneskelig Begriben.« R. Nielsen, der mente, at disse Bemærkninger særlig var rettede mod ham, »modtog Martensens Udfordring« og udgav et lille Skrift: »Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus« og Dr. H. Martensens »Kristelige Dogmatik«. En undersøgende Anmeldelse.« Han kalder ganske vist her Martensen for sin »højærværdige Ven«, hvem han højagter som faa, og han roser hans Værk for dets kunstneriske Form — »Alt smelter sammen i Stilens Enhed, i festlig Ro, højtidelig Dæmring, som Dagens Skjær med Skinnet af et Alterlys« —; men hvad Indholdet angaar, erklærer han kort og godt: »Den kristelige Dogmatik« er principiøs, den halter mellem Troen og Videnskaben og har

derfor ingen fast Grund under sig; den er et Hus, der er bygget paa Sand.

R. Nielsen havde altsaa taget sit Standpunkt ved Siden af S. Kierkegaard: »Troen er et Paradox«. Denne Enighed mellem de to Tænkere er imidlertid kun tilsyneladende. Kierkegaard, hvis Natur var lidenskabelig Religiøsitet, kunde blive staaende paa dette Standpunkt; for R. Nielsen blev det kun en Station, hvor han hvilede et Øjeblik paa sin Vandring. Allerede i hans ovenfor nævnte Skrifter øjner man en Tilbøjelighed til at naa en sammenhængende Troserkjendelse, og hans Stræben efter at finde Sammenhæng i Tilværelsen kan ikke finde sig til rette med Kierkegaards Fordring: at den Kristne i Troens Inderlighed skal fastholde, hvad han dog samtidig maa erklære for at være stridende mod Fornuften, altsaa spalte sig selv i to, hvoraf den ene benægter, hvad den anden bekræfter. R. Nielsen tog derfor den Tanke op til fornyet Overvejelse: Troen er et Paradox, og han kom til det Resultat, at den maatte omformes og lyde: Troen er et Mysterium. Med dette Udtryk mener han, at Troen for Fornuften altid maa blive »en Hemmelighed«, noget ubegribeligt, ganske simpelt fordi den er noget overfornuftigt; men den er ikke noget modfornuftigt, den strider ikke mod Fornuften. Sagen er, at Troen og Fornuften er to Riger, hvis Magtomraader ikke falder sammen, saa at, hvis hver holder sig inden for sit retmæssige Omraade, kan der aldrig blive nogen Strid imellem dem. F. Eks. med Hensyn til Verdens Tilblivelse. Videnskaben kan, ved at undersøge Jordlagene og Himmelkloderne, give Oplysninger om, hvorledes vor Jords, og maaske ogsaa de andre Kloders,

Udvikling er foregaaet; Mennesketanken kan trænge dybere og dybere ind i Fortidens Taager og løse Gaade efter Gaade — men der er én Gaade, den aldrig faar løst: Hvorledes blev Verden oprindelig til? Troen paa sin Side kan ingen Oplysninger give om Jordlagenes Stilling til hinanden, om Himmelklodernes indbyrdes Forhold osv., men den kan løse den Gaade: Hvorledes blev Verden til? med det Svar: den blev skabt af den almægtige Gud. Og det, at den ikke kan give Svar paa de andre Spørgsmaal, er ingen Mangel ved den. Den religiøst bekymrede bryder sig, som saadan, ikke om Jordlagenes Stilling osv.; han trænger blot til at faa Vished om ét Punkt, og det er: om Verden er dannet af en almægtig Skaberhaand, om han selv »er skabt i Guds Billed.«

Men er det nu virkelig saa, siger R. Nielsen videre, at Troens og Videnskabens Omraader aldrig kommer til at gribe ind i hinanden, saa at der kan opstaa Strid imellem dem? Selv om man vil indrømme, at Videnskaben intet kan sige om Verdens Begyndelse og derfor heller ikke kan komme i Strid med Troens Svar paa dette Spørgsmaal, derfor er det jo ikke sagt, at der ikke kan ske Sammenstød paa andre Punkter. Lad os se ad.

Troens Gjenstand er et Mysterium, og Mysteriets ydre Udtryk er Miraklet. Forkastes Miraklet, saa forkastes Kristendommen, thi Miraklet betyder, at der er en almægtig Gud, som frit kan gribe ind i Verdensudviklingen, fordi han, som selv har sat Naturlovene, ikke er bunden af dem, ikke er i deres Magt, men tvært imod har dem i sin Magt. For Troen er Miraklet en Livsnødvendighed; for Fornuften er det det ubegribelige, som den ikke kan

komme i Forhold til. Men er der dog ikke Tilfælde, hvor den bliver nødt dertil? Lad os tænke paa Lazari Opvækkelse fra de døde. Troen maa kræve, at der er en Gud til, som ikke er Dødens Træl, men dens Herre. Videnskaben paa sin Side erklærer, at hvad der ikke kan forklares ud fra Naturlovene, er noget, som den intet har at gjøre med. Vi tænker os, at der ved Lazari Grav staar en troende og en Videnskabsmand; da nu Lazarus gaar frem af Graven, hvem af dem faar saa Ret over for den anden? Paa en vis Maade ingen af dem. Videnskabsmanden kan ikke sige: dette er intet overnaturligt, intet Mirakel; thi at en død kan staa op igjen, er en Umulighed. Videnskaben kan nemlig ikke godtgjøre, at dette er umuligt; den kan blot sige: efter de kjendte Naturlove er det en Umulighed. Men Videnskabsmanden behøver paa den anden Side ikke at føle sig tvungen til at anerkjende Miraklet. Han kan indvende: »At Lazarus virkelig var død og ikke skindød, er ikke godtgjort paa en saa uomtvistelig Maade, at jeg nødes til at antage en Opstandelse fra de døde. Og dette gjælder ikke blot over for det foreliggende »Mirakel«; det gjælder over for alle Jesu Mirakler. Intet af dem er blevet saaledes undersøgt og bevidnet, at der ikke kan tænkes en Forklaring af dem, som er i Overensstemmelse med Naturlovene, for saa vidt de ikke ligefrem beror paa en Unøjagtighed i Overleveringen, er Sagn-dannelser, opstaaede i Tidens Løb.« — Men er det da ikke en Mangel ved Jesu Mirakler, at de ikke er bleven udførte paa en saadan Maade, at alle tvinges til at indrømme deres Sandhed? Nej, thi et Mirakel, der umiddelbart tvang et Menneske til at anerkjende det som saadant, havde med det

samme knust det, som er et Menneskes inderste Væsen, hans frie Vilje. Men Troen kommer ikke for at trælbinde et Menneske, men for at frigjøre ham; af eget, frit Valg skal han modtage eller forkaste Tilbudet fra Gud om at frigjøres i Sandhed.

Altsaa, intet Mirakel er noget blot udvortes, der opfattes gennem Sanserne, paa samme Maade af alle, troende og ikke-troende; der er bag det udvortes noget indvortes, som ikke ses, men troes, og derfor kan Miraklet kun opfattes af den troende. Der er intet Mirakel, som er omgivet med en saadan Ring af uimodsigelige Beviser, at Videnskabsmanden tvinges til at indrømme dets Virkelighed; der vil altid være et eller andet lille Hul, hvorigjennem han kan smutte ud, om han ønsker det. Kun for den troende er det en Virkelighed, og derfor er Miraklet Aandsvirkelighed, Virkelighed for Aanden.

Resultatet af sine Undersøgelser sammenfatter R. Nielsen i de bekjendte Ord: Tro og Viden er absolut uensartede Principper. Denne hans Lære gav Anledning til adskillige skarpe Kampe, særlig i Slutningen af Treserne. Der var dem, der betegnede hele denne Tankegang som et tomt Spilfægteri¹⁾, men der har dog ogsaa lydt en anden Dom om den. Den Præst, som talte ved hans Baare, kaldte ham »en aandelig Læge for vordende Præster«.

¹⁾ Blandt de skarpe Angreb, der blev rettede mod R. Nielsen, kan nævnes: G. Brandes: »Dualismen i vor nyeste Filosofi« (1866), Heegaard: »R. Nielsens Lære om Tro og Viden« (1867) og Brøchner: »Problemet om Tro og Viden« (1868).

»som slog de teologiske Krykker itu. just for at lære os at staa fast paa vor Tros klare Grund.«

Naar R. Nielsen vilde »Teologien« til Livs, var det ikke dermed hans Mening at ville bestride Muligheden af al Troserkjendelse. Troen har et Indhold, i dette Indhold er der en Sammenhæng, og denne Sammenhæng maa kunne erkjendes. Der maa paa Troens Grund, ud fra dens ejendommelige Væsen, kunne fremstilles en sammenhængende Troserkjendelse, og det er det, han forsøger at give i »Religionsfilosofi« (1869). Han siger i Forordet: »Den lange Strid mellem Religion og Videnskab har oprindeligt sin Grund i en uklar Blanding af uensartede Principper og maa altsaa høre op, naar Blandingen ophører.« Religionsfilosofien bestemmer han som en »Grænsevidenskab«, der skal optrække Grænsen mellem Tro og Viden. —

Vi har her kun talt om R. Nielsens Opfattelse af Filosofiens Forhold til Kristendommen. Han har imidlertid ogsaa forsøgt at fremsætte en ny Teori om Filosofiens Væsen i og for sig. Det vilde imidlertid være vanskeligt at give en nogenlunde udtømmende og dog samtidig almenfattelig Redegjørelse for hans Tankegang paa dette Omraade, og den skal derfor her blot berøres i al Korthed.

Hegel havde saa stærkt betonet den bag den sanselige Verden liggende Begrebsverden, at Tingene for ham blev »et Skin«, medens det egentlig værende var Begreberne, Fornuften. Denne Underkjendelse af Tingenes Betydning medførte en Mis-kjendelse af de Videnskabers Betydning, som syslede med Sanseverdenen: Fysik, Kemi osv. Hvis man skal lære den sanselige Verden at kjende, skulde det synes klart, at der kun er én Vej at gaa:

den videnskabelige Iagttagelses. Vil et Menneske lære at kjende hidtil ikke undersøgte Egne i det indre af Afrika, maa han rejse derhen og se dem med sine egne Øjne. Vil man vide, hvad Elektricitet er, maa man gradvis, gjennem en Række Eksperimenter, søge at trænge ind i dens Virke-maade og Væsen. Men for Hegel træder alle disse fagvidenskabelige Studier af Enkelthederne stærkt i Baggrunden; de beskæftiger sig jo med en »Skin-nets Verden«. Man har, naturligvis med en vis Overdrivelse, sagt: Hegel mente, at han ud fra sin Bevidstheds Indre kunde sige, hvorledes der maatte se ud i Afrikas Indre, hvorledes Elektriciteten nødvendigvis maa virke i de enkelte Tilfælde osv.; den spekulative Filosof havde ikke Behov at gaa Iagttagelsernes langsomme Vej.

Da R. Nielsen svingede bort fra Hegelianismen, saå han ogsaa nok, at her var et svagt Punkt. Skjævheden var jo fremkommen derved, at Hegel ligesom havde forflygtiget hele Sanseverdenen til »et Skin«; det gjaldt om at faa det rette Syn paa »Tingene«. R. Nielsen hævder derfor med stor Styrke, at disse ikke er et Skin, men en Virkelighed, en Magt, at den sanselige Natur udgjør et Rige med sine egne Love (Naturlovene), og ind i det Rige gaar der kun en eneste Vej: Iagttagelsernes og Eksperimenternes Vej. Og efter at dette var blevet ham klart, kastede han sig — skjønt allerede en Mand paa et halvt Hundred Aar — med ungdommelig Begejstring og Energi ind i det kæmpemæssige Arbejde: at blive hjemme i de forskellige Fagvidenskaber som Matematik, Fysik osv., og paa Grundlag af disse Studier søgte han saa at naa

en sammenhængende Naturerkjendelse¹⁾. Udbyttet af dette Arbejde har han særlig nedlagt i »Natur og Aand, Bidrag til en med Fysiken stemmende Naturfilosofi« (1873). Bogen har følgende korte Forord: »Religionsfilosofien bygger paa Tro, Naturfilosofien paa Viden; af begges Udvikling maa det da kunne ses, hvorledes Forholdet er mellem Tro og Viden«.

Men hvor langt rækker da den menneskelige Viden? Vi har set, at bag Tingen »en Hest« ligger Begrebet »en Hest«; men et Begreb er ikke muligt uden en Begriben, og en Begriben er ikke mulig, uden at der er en, der begriber²⁾. Bag Tilværelsens Vrimmel af Begreber maa der staa en alt begribende Fornuft. Der maa være et almægtigt Væsen, som har skabt og opholder alt. Men saa har jo Videnskaben været i Stand til fornuftmæssig at bevise Guds Tilværelse og begribe hans Væsen? Nej! Thi Videnskabens almægtige og alvidende Væsen er ikke Troens »Gud Fader«. Den menneskelige

1) R. Nielsens Arbejde i denne Retning har været Gjenstand for en skarp Kritik. Fremragende Videnskabsmænd har paastaet, at han aldrig »blev hjemme« i de forskellige Fagvidenskaber, og at han ikke naaede til at blive mere end en begavet Dilettant. Saaledes rettede i 1859 den matematiske Professor A. Steen et meget hvast Angreb paa ham for hans Behandling af Matematiken.

2) R. Nielsen har udtrykt denne Tanke i følgende af ham selv saa ofte anvendte Ord: »Der er intet objektivt (hvad der har en Tilværelse uden for min Bevidsthed) uden en Objektivering (en forestillende, tænkende Virksomhed), og der er ingen Objektivering uden en objektivierende Personlighed«.

Tænkning kræver ganske vist, at der bag alt, som Verdensaltets Kilde og Oprindelse, maa staa en almægtig Personlighed. Men i samme Øjeblik den virkelig vil tænke en almægtig, allestedsnærværende Personlighed, indser den, at en saadan er ufattelig for den menneskelige Tanke; thi den kjen-der kun begrænsede Personligheder¹⁾. Her staar vi da ved Videns endelige (absolutte) Grænse. Men hvad Mennesketanken ikke kan tiltvinge sig Adgang til gjennem de videnskabelige Slutningers lange Rækkefølge, det kan Gud med fri Vilje, af Kjærlighed give os gjennem Aabenbaringen.

Dommen over R. Nielsens »teistiske« Verdensanskuelse har lydt lige saa forskjellig som den, der blev fældet over hans Opfattelse af Forholdet mellem »Tro og Viden«. Det er baade blevet sagt, at den betegner et meget betydningsfuldt Fremskridt i Filosofiens Historie, og at den i sin Helhed ikke er andet end et glimrende »aandeligt Fyrværkeri«. Men selv de, der paastaar dette sidste, har samtidig med Styrke hævdet, at han var en glimrende begavet Personlighed, der har udøvet en meget betydelig Indflydelse. Vi skal nu se, hvorledes det forholder sig dermed.

Vi har hidtil ikke talt om R. Nielsens særlige Virksomhed som Universitetslærer; i den Egen-skab blev det hans vigtigste Opgave at forberede de unge Studenter til den filosofiske Eksamen²⁾.

1) Endnu mindre kan selvfølgelig Videnskaben begribe en Gud Fader, der af Kjærlighed hengav sin énbaarne Søn for at frelse Menneskene.

2) Der kom en ny Ordning af denne Eksamen ved en Bekjendtgjørelse af 7. Septbr. 1850. Den tidligere »Anden

Denne Prøve blev ofte behandlet meget skjødesløst af de studerende. Mange betragtede den som et nødvendigt Onde, man skulde se at slippe over saa let som muligt; saa tog man et Par Maaneder før Eksamen en Manuduktør og lærte ved hans Hjælp en Lærebog eller nogle Forelæsningsoptegnelser udenad, uden i Reglen at forstaa meget af det. R. Nielsen forargedes over denne Maade at tage Filosofien forfængelig paa; han mente, at dette Studium, taget paa rette Maade, maatte kunne hjælpe Ungdommen til at tænke klart og selvstændigt. Saa prøvede han paa en Reform. Han nøjedes ikke med at høre i en Lektie, men eksamine-rede frit, gjorde Spørgsmaal snart i én, snart i en anden Retning. Virkningen deraf viste sig paa følgende Maade: i 1855 var der 3, som ikke bestod Eksamen, i 1856 omtr. 10, 1857 o. 25, 1858 o. 40 og 1859 o. 60. Dette vakte et stærkt Røre blandt Studenterne, der paastod, at hans Eksamination var uforsvarlig¹⁾. I Pjecer og Dagblads-artikler aabnedes der (i 1859) en heftig Kamp imod ham, og Studenterforeningen afholdt et stort Protestmøde. R. Nielsen bekendtgjorde saa, at han i

Eksamen« omfattede dels de klassiske Sprog m. m. (altsaa en Fortsættelse af Skoleundervisningen), dels Filosofi, Fysik og Astronomi. Den nye saakaldte »Philosophicum« blev udelukkende en Eksamen i Filosofi, og det filosofiske Studium fik derved en mere fremtrædende Stilling og større Betydning.

¹⁾ En af Ankerne mod ham — og mange mener, at Anken var berettiget — var den, at han i sine Forelæsninger strejfede ind paa saa mange fagvidenskabelige Enkeltheder (fra Matematik, Fysik osv.), at Studenterne umuligt kunde følge med, og ikke desto mindre stillede han Spørgsmaal i den Retning ved Eksamen.

Universitetets Festsal vilde holde nogle Foredrag, i hvilke han vilde gjøre Rede for sin Virksomhed som Universitetslærer. For en Tilhørerkreds paa over 1000 studerende søgte han saa at klargjøre sin Opfattelse af den filosofiske Prøves Betydning og den uforsvarlige Maade, hvorpaa saa mange Studenter affærdigede den. Bevægelsen lagde sig snart, og der kom efterhaanden et meget godt Forhold i Stand mellem ham og Studenterne; han blev vel nok noget forsigtigere med sine fagvidenskabelige Fordringer, men fastholdt for øvrigt sit Krav om et mere grundigt og tænksomt Arbejde. Han søgte hvert Aar at indskærpe sine unge Tilhørere, at de ikke maatte mene, de kunde blive »Filosoffer« paa et Aars Tid, allermindst ved at lære nogle Paragraffer udenad af en Lærebog; men det Udbytte, som de kunde have af Forberedelsen til den filosofiske Prøve, var, at de lærte at tænke, at lade deres Tanke gaa paa sine egne Ben. Derfor kunde han ogsaa godt ved Eksamenen stille Spørgsmaal, hvorved han vilde prøve, om Eksaminanden evnede at bruge sin Tanke; og hvis han mærkede, at det formaaede han, saa kunde han godt tilgive en temmelig stor Mangel paa positive Kundskaber.

Der forefaldt f. Eks. en Gang følgende Eksamination. R. Nielsen: »Hvad er en Digter?« Eksaminanden (noget forbløffet): »Jeg erindrer ikke, at Professoren paa Deres Forelæsninger har givet nogen Definition heraf.« — R. N.: »Det er meget muligt. Men jeg bryder mig heller ikke om at høre min Forklaring, men ønsker at høre Deres.« Eks. (som lige havde læst Birkedals »Kirkeklokkeklangen i den norske Dal«, griber et Udtryk derfra): »En Digter er den, som klarere

end andre Mennesker ser, hvad der ligger bag ved, og kan fremstille det.« — R. N.: »Hvad er det, der er bagved?« — Eks.: »Bevæggrundene, de inderste Motiver for Menneskenes Handlinger, og saa Idealet.« — R. N.: »Idealet?« — Eks.: »Ja, den usynlige, fuldkomne Verden. Den skal Digteren give Udsigt til og lade Glimt af den aabenbare sig i den synlige, ufuldkomne Verden.« Her tog Eksaminator imidlertid selv Ordet og holdt et lille Foredrag om »Idé og Virkelighed«, som han sluttede med det Spørgsmaal: »Men naar Idé og Virkelighed er hinanden modsatte, er saa Idéen ikke i Grunden det uvirkelige, altsaa det usande, Løgnet? De kjender vist Historien om Bonden der hørte et af Andersens Æventyr og saa forarget sagde: »Det er Løgn altsammen!« Er ikke i Grunden Digt og Løgn ét og det samme?« — Eks.: »I al Digtning er der Illusion, men Illusion og Løgn er ikke det samme.« — R. N.: »Rigtigt.« Men da Eksaminanden ikke ret kunde klare Forskjellen mellem Illusion og Løgn, tog R. Nielsen selv Ordet igjen; han bad senere Eksaminanden bestemme Forskjellen mellem Illusion og Humbug, og da denne som et Eksempel paa det sidste nævnede »uægte Varer, der udgives for ægte«, udbrød han, der efterhaanden var bleven helt oprømt: »Ja vel! man gaar ind i en Butik og kjøber et Sjal, og Kommisen bukker og forsikrer og vender Øjnene mod Himlen, men naar Sjalet kommer i Vaskeballen, saa gaar Kuløren af.« Det blev efterhaanden mere og mere Eksaminator, der talte, og Eksaminanden glemte næsten helt, at han var til Eksamen. Han havde en Følelse, som om han i en Jærnbankupé havde truffet en ældre, aandfuld

og meddelelseslysten Mand. Da Eksaminationen var forbi, var Eksaminanden ikke uden Ængstelse for Udfaldet; det var jo Eksaminator, der havde talt det meste af Tiden. Men Karakteren blev — »udmærket godt«. R. Nielsen havde i Eksaminanden opdaget et Menneske, der kunde tænke fornuftigt, og mere forlangte han ikke.

Som sagt, megen positiv filosofisk Viden fik R. Nielsen ikke indgivet sine ungdommelige Tilhørere — og det vilde han jo heller ikke —, men han forstod at holde dem i Aande, Time efter Time. Naar hans Ansigt med de store, noget groftskaarne Træk, de fængslende gulbrune Øjne og det rask opad strøgne Haar over den høje Pande dukkede frem paa Katederet, saa blev der stille langs de store Borde i den rummelige Forelæsningsaal, hvor et Par Hundrede ungdommelige Skikkelser sad Skulder ved Skulder. »Selv den middelmaadigste lille Filosof glemte at skære Hjærter og Navne i Bordet for at lytte«, siger en af hans Tilhørere.

Skikkelsen paa Katederet begyndte at tale. Straks blev man lidt forbavset; der var »jydsk Dialekt« i Udtalen, der blev snurret stærkt paa r'erne, og egentlig »veltalende« var Foredraget ikke, i alt Fald til en Begyndelse. Langs Bordene saå man Hovederne dukke sig, og Pennene flyve hen over Optegnelsesbøgernes Blade. Men lidt efter lidt forandrede Scenen sig. Den ene Haand efter den anden blev stille, medens samtidig Hovederne hævedes, og man saå intet andet end et Hav af Ansigter med spændte Udtryk og vidt aabne Øjne, som alle var rettede mod Katederet. Thi der oppe havde Scenen ogsaa forandret sig. Selv langt

nede i Salen kunde man se, hvorledes de gulbrune Øjne lyste og funkede med en ejendommelig Glans, og de groftskaarne Træk var som forvandlede af en Skjønhed, der gjennemskinnede dem indenfra. Ogsaa Foredraget var blevet et andet. Det var ikke just »veltalende« i den Forstand, at det var en uafbrudt hurtig Strøm, hvor uden Standsning eller Afbrydelse den ene formfuldt byggede Sætning fulgte paa den anden. Nej, Foredragsholderen kunde godt af og til standse, fordi han havde brugt et Udtryk, der ikke fuldt dækkede og derfor heller ikke helt aabenbarede Tanken; et Øjeblik røbede de arbejdende Ansigtsmuskler en indre Kamp, og saa kunde der, ledsaget af et lysende Glimt i Øjet, komme et Udtryk saa rammende, at der ligesom gled et Slør af Utydelighed bort for de hundrede spørgende Øjne, og det dunkle, vanskelige Punkt stod for dem som noget ganske simpelt og klart. R. Nielsen var noget af en »Improvisator« i denne sin Evne til paa staaende Fod at kunne fange det rammende Udtryk i Flugten. Dette maa ikke misforstaas. Indholdet af hans Foredrag blev ikke til som Resultat af en Række øjeblikkelige Indskydelser; det var gjennemtænkt i Forvejen; men den Form, hvori det kom frem, var ikke i Forvejen gjennemarbejdet i alle sine Enkeltheder, her var det, at han ofte »improviserede«. Naturligvis havde dette væsentlig sin Grund i en Naturejendommelighed; men mon ikke ogsaa hans fleraarige nøje Samliv med den »improviserende« Præst i Asperup (jfr. S. 162) i saa Henseende har haft sin Betydning. Det her anførte angiver imidlertid endnu ikke den inderste Ejendommelighed i R. Nielsens Veltalenhed, forklarer ikke helt dens forunderlig fængslende Kraft.

Den egentlige Forklaring finder man i det mærkelige personlige, der var i hans Foredrag. Det var ikke blot hans klare Forstand, der udtalte sig gennem det, nej det var hele hans rige Personlighed med dens billedrige Fantasi og bevægelige Følelsesliv, dens Længsler og Drømme, der aabnede sig i hans Ord, ligesom levede i dem, blev til ét med dem.

Og imens sad de lyttende Ansigter der nede i Salen, det var som at være til Fest. Hvem tænkte paa Eksamen i et saadant Øjeblik? Men efterhaanden som Tiden gik, kom Betænelighederne. Det kunde være meget rart med Festen, men Eksamenen kom jo dog en Gang. Og hvad skulde Enden paa det hele blive; man kunde jo ikke faa noget sammenhængende skrevet op. Saa tyndedes Tilhørerkredsen efterhaanden; de forsigtige Naturer gik til Manuduktørerne for at blive »præparerede« til Eksamenen. Og naar de saa sad ved det grønne Bord med de omhyggeligt udenad lærte filosofiske Talemaader, der tit var fuldstændig »Mesopotamisk« for dem, kunde den uberegnelige Eksaminator være saa drilagtig slet ikke at bede om nogen af dem, men at spørge: »Kan De sige mig: hvad er en Digter?«

De mere modige, som holdt ud, de vandt maaske ikke nogen betydelig filosofisk Viden, men de gik bort fra hans Forelæsninger med en Følelse, som om de havde været under en forfriskende Vaarregn: der var Gjæring og Grøde i Sindet; de havde hørt Aandens Vingslag suse over deres Hoveder, og Verden var bleven større.

Skal man give en Prøve paa Ejendommelighederne ved R. Nielsens mundtlige Fore-

drag, kan det bedst ske gennem nogle Citater fra hans mindre, populære Forelæsningsrækker. Han skildrer et Sted¹⁾, hvorledes Djævelen førte Kristus op paa et højt Bjærg og viste ham al Verdens Riger og Herligheder.

»Hvor ligger vel det høje Bjærg, hvorfra der er Udsigt over alle Verdens Riger og deres Herlighed? I Fantasiens Land, paa Kysten ved det aabne Hav — i Dybet bor Forventning, og Mulighedernes Bølger rulle — derfra er Udsigt: paa den vilde Strøm hist ude ligger Sirenerne Ø, stormslagene Skibe synke som Vrag; høje Taarne ses i Luften, Slotte og Borge i Skyernes Lag, store Stæder og vidtstrakte Egne, som koglende Indbildning befolker. Paa Kysten hist, i Fantasiens Land, der ligger Bjærget, det høje Bjærg med Udsigt over al Verdens Herlighed.

Mangen En, højt begavet, rigt udrustet, mangan Helt, hvis Navn end glimrer i Historiens Aarbøger, har staaet paa det høje Bjærg med Mulighederne foran sig og Verdensbetingelserne omkring sig; men han tog fejl af Skin og Virkelighed. Aandsvirkelighed var ham kun en Fantasi; saa kom den fristende Vilje hviskende, listende frem af sit Skjul, forblommet som i en Myte. Den udkaarede valgte det udvortes store: Egoismen greb i Virkelighedens Strænge — et kraftigt Greb! Strængene tonede, bruste og brast, men Grundakkorden lød paa misbrugt Aand: den udkaarede faldt og drog Millioner efter sig i Faldet . . . Saa er det da til Verdens Frelse, at én har staaet paa det høje Bjærg, én

1) »Om Fantasiens Magt«, S. 64.

eneste, som med fuld Bevidsthed mødte Mørkets Aand og gjennemskuede Bedraget.«

Denne Prøve vil vise et Par af Ejendommelighederne ved hans Stil: for det første det patetiske, højttonende, lyrisk-bevægede ved den, dernæst dens Billedrigdom, dens Anskuelighed. Han var ikke en nøgtern Filosof, der blot kunde udtrykke sit Aandsindhold gennem Logikens skarpt tilskaarne, gjenuemsigtige Vendinger. Fantasien var en Magt i hans Sind, og den fordrede sin Ret. Den bryder frem, saa hist, saa her, i malende Udtryk, ja i hele smaa novellistiske Skildringer. En saadan danner f. Eks. Indledningen til det Skrift, hvorfra ovennævnte Citat er taget. Vi er ved en Høstfest ude paa en Herregaard, Mængden bølger gennem de store Sale, Faklerne sender deres Lys ud i den vidtstrakte Herregaardshaves Mørke. En ung Student lærer Landvæsenet paa Gaarden og har naturligtvis forelsket sig i Godsejerens Datter; hun møder ham i en af Havens dunkle Kroge og hvisker: »Alt er forbi« osv. Og alt dette danner saa Indledningen til en Skildring af »Fantasiens Magt«. — Malende Vendinger er meget hyppige i hans Fremstilling. Han skildrer et Sted en Komet og den Rædsel, den vækker: »Stjærnerne paa den klare Septemberhimmel fik et mattere Skin; det var, som vilde Himlen halvt lukke Øjnene til, for ikke at se det uhyggelige Tegn«. Og det ejendommelige er, at disse billedlige Vendinger kan dukke op midt inde i en ellers nøgtern filosofisk Begrebsudvikling. Taler han om Forholdet mellem Virkeligheden og Mulighederne, kan han f. Eks. udtrykke sig saaledes: Mulighederne »ere hemmelighedsfulde Væ-

sener, usynlige Skjønheder, Ansigter, som titte frem bag Virkelighedens Gardiner«.

Denne letbevægelige, billedrige Fantasi var R. Niensens Styrke, thi den kunde give hans Stil en ejendommelig betagende Glans; men — er der dem, som har sagt — den var ogsaa hans Svaghed: thi den kunde forlede ham til at fantasere i digteriske Billeder i Stedet for at filosofere i logisk gennemklarede Udtryk. —

Da R. Nielsen havde udformet sin Grundanskuelse af Livet, følte han Trang til at føre den frem for den store Almenhed, og til den søgte han at komme i Forhold dels gennem Udgivelsen af et Tidsskrift, dels gennem Afholdelsen af populære Foredrag. I 1869 begyndte han sammen med Bj. Bjørnson og R. Schmidt¹⁾ Udgivelsen af »For Idé og Virkelighed«. Det indledes med et Slags Programartikel af R. Nielsen, i hvilken han paa sin ejendommelige billedlige Maade skildrer Forholdet mellem Idé og Virkelighed som Forholdet mellem to Elskende: »Omsider kommer den længe forventede Stund, Forstaaelsens lykkelige Øjeblik: Virkeligheden slaar Øjet op og kjender Idéen; Idé og Virkelighed styrte i hinandens Favn lig to Forlovede, der længe maatte kæmpe med Misforstaaelser. Men lykkelige Øjeblikke, des værre, de vare kun kort! Naar Troskabseden er svoren, Indviel-

¹⁾ R. Schmidt (f. 1836) blev under sin Forberedelse til den filosofiske Eksamen (Philosophicum) stærkt greben af R. Nielsen og blev snart en varm Tilhænger af hans filosofiske Lære og Metode som han har belyst og forsvaret i forskjellige Afhandlinger. Blandt disse kan særlig nævnes »R. Niensens Filosofi og den grundtvigske Anskuelse« (1867) og »Grundtvig og den tyske Ortodoksi« (1883).

sens Festligheder forbi og Hvedebrødsdagene til Ende, saa kølnes Begejstringen, Tilværelsens Kreditorer melde sig med Regning paa Betingelserne, saa kommer Bryderierne igjen; thi det er nu én Gang Virkelighedens Lod: den er altid fuld af Bryderier. Nu følger Klage paa Klage fra begge Sider osv.«

Tidsskriftet, der kom til at indtage en ejendommeligt og betydeligt Stilling i vor Literatur, bragte Bidrag af meget forskellig Art, skønliterære, filosofiske, historiske m. m. Blandt R. Nielsens egne Bidrag kan nævnes: »To Slags Undervisning« (lærd—folkelig), »Om Selvforstaaelse i det onde, med Henblik paa Shakespeares Richard den Tredje«, »Personlige Grunde« (om Forholdet mellem Personligheden og Videnskaben, det upersonlige), »Et Synspunkt for Darwinismen« (der slutter: »Darwinismen gjør ikke Religionen Afbræk, bevæger sig ikke paa Troens Enemærker, løser ikke Skabelsens Problem, afkræfter ikke det aabenbarede Ord, at Mennesket er skabt i Guds Billede«), »Synspunkter for Begrebet: Folkekirke« o. fl. — I Oktober 1873 hørte »For Idé og Virkelighed« op. Udgiverne mente, at de foreløbig havde faaet »talt ud« om den Grundankuelse, som Tidsskriftet havde gjort sig til Organ for.

Den anden Maade, hvorpaa R. Nielsen søgte at komme i Forhold til den store Almenhed, var gennem populære Foredrag, af hvilke han i Aarenes Løb holdt en stor Mængde. De behandlede mange forskellige Æmner, der dog alle, nærmere eller fjærnere, sluttede sig til det, der var Grundtanken i hans Filosofi: Troen og Viden som absolut uensartede Principper. Mange af disse

Foredrag blev senere trykte; f. Eks.: »Om Betingelserne for en kraftig Vilje« (1874), »Folkelige Foredrag«¹⁾ (1875), »Om Liv og Haab« (1875), »Om Fantasiens Magt« (1876) o. fl. Den ejendommeligste og betydeligste af disse frie Foredragsrækker var den, som han, efter Indhydelse af det norske Studentersamfund, holdt i Kristiania i Efteraaret 1867. Titlen paa disse Foredrag er: »Om Hindringer og Betingelser for det aandelige Liv i Nutiden.« Mødte disse Foredrag end adskillig Kritik fra norske Videnskabsmænds Side, blev de dog hørte med stor Begejstring af en meget talrig Tilhørerkreds. Og denne Bog er vel ogsaa den, som man bedst kan anbefale dem, der ønsker en almenfattelig Fremstilling af R. Nielsens Opfattelse af Forholdet mellem Tro og Viden som absolut uensartede Principper.

Den Tilhørerkreds, der samlede sig om hans frie Foredrag, var meget stor, og den var meget ejendommelig. Man kunde se den højt dannede Mand sidde ved Siden af Amagerkonen. R. Nielsen var ingen »Erasmus Montanus.« Bondesøn som han var, betragtede han dog ikke Folkene paa »Bjærget« som Væsener, der ved et svælgende Dyb var skilte fra Videnskabsmanden. I en hel Menneskealder saå han ikke sin Hjemstavn med den lille Husmandshytte²⁾. Men aandelig talt var

1) Heri behandler han Æmner som: »Kristus som Folkenes Lærer og Fører«, »Den danske Folkekirkes Ordning ved Lov«, »Universitet og Folkehøjskole« m. m.

2) Han aflagde et Besøg der, da han i 1837 var bleven Kandidat; men saa kom han der ikke igjen før 1870. Han havde holdt en Række Foredrag i det sydøstlige Jylland og gjorde derfra en Afstikker over til Rorslev.

han ikke bleven skilt fra den Rod, det Samfundslag, hvorfra han var udsprungen. Han har skrevet meget lærde Værker, der kun kan forstaas af Fagmanden; men han følte altid, at Livets store Grundtanker ikke maa monopoliseres af en lille lærd Kreds, men at de har Bud til alle, i hvem der er en aandelig Trang. Saa søgte han da ogsaa at bære sine Tanker ud blandt Folket. Han nøjedes ikke med at tale paa Universitetet; efter Opfordring holdt han i Halvfjerdserne Foredrag omkring i Landet for talrige Tilhørerkredse af Borgere og Bønder.

At R. Nielsen kom til at holde »Folkelige Foredrag« i den Udstrækning, som det skete, det havde maaske nok til Dels sin Grund i en særegen Omstændighed. Han var kommen under Paavirkning af »den Grundtvigske Bevægelse« og det baade i kirkelig og folkelig Henseende. At dette skete, gik ganske naturligt til. Hans Kierkegaardske Periode havde egentlig ikke været naturligt for ham. Hans Sind havde intet Slægtskab med det mørke, tunge og det lidenskabelig inderlige i Kierkegaards Religiositet. Hans letbevægelige, lyriske Natur var ligefrem bleven fortryllet og bjærgtagen af den geniale Tænker. Men det var kun et Tidsspørgsmaal, naar han igjen skulde komme ud af Bjærget; han hørte ikke hjemme der inde. Derimod faldt det ganske naturligt, at han blev fængslet af Grundtvig. Det mere lyse og frejdige, der hvilede over den Grundtvigske Bevægelse, dens stærke Hævden af det »menneskeliges« Betydning, ogsaa i Kristen-

Her var han saa optaget af at opfriske alle Barndoms- og Ungdomsminder, at han slet ikke fik aabnet den Kasse med Bøger, som han altid førte med paa sine Rejser. Det var aldrig hændt ham før.

livet, alt dette havde Tilknytningspunkter i R. Nielsens egen Natur. Men der var endnu et Forbindelsesled mellem dem, og det et meget vigtigt. Ogsaa Grundtvig kæmpede mod Teologien som Troens Formynder; det var i sin Tid faldet ham tungt paa Sinde, hvor uheldig stillet Lægmanden var, hvis Teologien skulde afgjøre, hvad den sande Kristendom var, skulde træde mellem ham og Troen; det vilde jo blive en Slags Gjentagelse af Katolicismen, hvor Paven er Mellemand mellem Gud og Mennesket. Saa mødtes de to Mænd i den Anskuelse, at Troen er en selvstændig Magt, som ikke er underlagt Teologiens Formynderskab. Hvor stærkt R. Nielsen var paavirket af Grundtvigs »kirkelige Anskuelse«, kan man se af hans »Religionsfilosofi«. Det hedder her: »Ordet i Trosbekjendelsen er ikke blot et Ord om, at der er sket en Aabenbaring, men Aabenbaringsordet selv, det Ord, hvorpaa Menighedslivet er bygget, det Ord, hvori Kristus fremdeles vedbliver at aabenbare sig personlig for hver enkelt især, der vil indtræde i Menigheden.« Det er jo Grundtvigs Tanke, om Trosbekjendelsen som »et Ord af Herrens egen Mund«, vi møder her.

R. Nielsen deltog i flere af de kirkelige »Vennemøder«. Da Grundtvig i 1871 fejrede sit 60 Aars Præstejubilæum, var der kommet en Del norske Studenter her ned for at deltage i det »Vennemøde«, som i den Anledning holdtes i Kjøbenhavn. Der blev givet en Fest for dem paa Raavad, og her holdt R. Nielsen en Tale, hvori han bl. a. sagde: Jeg har altid erindret mig det femte Bud og ikke villet slaa nogen levende Sjæl ihjel; men jeg har søgt at slaa Teologien ihjel. Og saa talte han for

Oprettelsen af en Præsteskole, »som paa en livskraftig Maade traadte i Forbindelse med Folkeskolen.« —

R. Nielsen holdt sig længe ung. Endnu i Midten af Halvfjerdserne, da han var kommen ind i Treserne, var der et spillende Liv i hans Fantasi, Klarhed i Tanken og Kraft i hans Ord. Men mod Slutningen af dette Tidsrum begyndte Alderdommen at sætte sine Spor i hans Sind. De legemlige Kræfter tog mere og mere af, og Tirsdag Aften den 30. September 1884 døde han, i en Alder af 75 Aar. Den 7. Oktober fandt Jordefærden Sted fra Frue Kirke. Der var et overordentlig talrigt Følge, som for en stor Del bestod af Smaafolk. Ved den med Kranse rigt smykkede Kiste stod, med florumvundne Faner, Udsendinge fra den broderlige Arbejdsklasses Hjælpeforening, af hvilken R. Nielsen havde været Æresmedlem. —

Hvilken Indskrift kan saa Saga sætte paa denne Mands Mindesten? Dommen om hans filosofiske System har jo lydt saa forskjellig. Ganske sandt, men hvorledes end den endelige Dom en Gang vil komme til at lyde, saa er dog alle enige om, at han var et mærkeligt, et betydeligt Menneske. En dansk Filosof (Kromann), som har fældet en meget skarp Dom om R. Niensens »System«, slutter nogle Mindeord om ham saaledes: »Saa var han dog en stor Mand, ja sikkert en af Landets ypperste! Ved sin mægtige Personlighed, sin henrivende Veltalenhed, sin varme og beaandede Følelse for Livets højeste Idealer har han i næsten et halvt Aarhundrede virket vækkende og opdragende paa den studerende Ungdom. Men en saadan Gjerning opløser sig ikke i intet.«

Efterskrift.

Det er fire Fynboere, som er skildrede her. Er denne Afstamning nu noget ganske betydningsløst, eller har den sat sit Mærke paa dem?

Man taler ofte om, at den bekendte Mand er en Fynbo, den en Jyde osv. Hvis de er Børn af den letbevægelige Bybefolkning, og særlig da af Embedsstanden, har dette Udtryk ofte kun meget ringe Betydning, undertiden slet ingen. Men Forholdet er et andet, naar Talen er om Bondestanden. Her, hvor en Slægt gennem mange Led er groet fast paa et bestemt Sted, her kan dens Medlemmer blive prægede af stedlige Ejendommeligheder.

Dette er da ogsaa Tilfældet med de fire Mænd, som her er skildrede; de er Fynboere. Det mest fremtrædende hos Fynboen er det bløde Sind og det letbevægelige baade i Følelse, Fantasi og Tanke. Det bløde, og derfor ogsaa noget ømtaalige, Sind træffer vi særlig hos N. M. Petersen, det letbevægelige i Tanken hos Nyerup og Rask, medens hos R. Nielsen den letbevægelige Tanke har indgaaet Forbindelse med en lige saa letbevægelig Fantasi.

De tre, som er skildrede først, staar hinanden nær ved deres Studiums Art: dansk Sprog og

Literatur. Men de tager ikke fat paa deres Æmne paa samme Maade. Nyerup, som det 18. Aarhundredes Mand, sysler med Enkelthederne; han er Samleren. Rask og N. M. Petersen er det 19. Aarhundredes Børn, og hos dem finder vi derfor Sansen for Sammenhængen mellem Enkelthederne, for Helheden. Den fjerde, R. Nielsen, staar. ved sit Studiums Art, mere enlig; men ogsaa han stræbte efter at finde Sammenhæng og Helhed, og det ikke blot inden for et enkelt Omraade, men, i Egenskab af Tænker, i hele Tilværelsen.

Hver af disse Fynboere har skrevet sit Kapitel af »Bondestuens Saga«, men den af dem, som skrev sidst, har dog derfor ikke skrevet det sidste Kapitel af den Saga, thi

— end det kalder dog fjærnt og nær:
frem, Bondemand, frem!

„Udvalget for Folkeoplysnings Fremme“

har bl. a. udgivet følgende Skrifter:

- Rønning, F.:** Johannes Carsten Hauch. En Levnedsskildring med et Udvalg af hans Digte. Med Portræt. Kbhvn. 1890. (»Folkelæsning« Nr. 172). 60 Øre.
- — Poul Martin Møller. En Levnedstegning med et Udvalg af hans Arbejder. Med Digterens Billede. Kbhvn. 1893. (»Folkelæsning« Nr. 191). 1 Kr. 30 Øre.
- Dorph, Chr.:** Kongespejlet i Uddrag, oversat fra Islandsk. Kbhvn 1892. (»Folkelæsning« Nr. 186).. 80 Øre.
- Grundtvig, S.:** Kong Knud den hellige, efter Knytlingesaga. 2. Oplag. Kbhvn. 1884. (»Folkelæsning« Nr. 27) 40 Øre.
- — Danske Kæmpeviser og Folkesange fra Middelalderen, fornyede i gammel Stil, med 6 Melodier. 2. Oplag. Kbhvn. 1883. (»Folkelæsning« Nr. 11) 1 Kr.
- Hostrup, C.:** Tre folkelige Foredrag over dansk Digtekunst (1. Holberg. 2. Evald. 3. Øhlenschläger). 3. Oplag. Kbhvn. 1889. (Særtryk Nr. 26) 35 Øre.
- Lefolii, H. H.:** Egils Saga, Versene ved S. Grundtvig. 2. Oplag. Kbhvn. 1875. (»Folkelæsning« Nr. 4)..... 1 Kr.

- Peder Palladius's Visitatsbog**, gjengiven med Nutidens Skrivemaade, samt med Indledning og Oplysninger, ved C. Rosenberg. Med Palladius's Portræt. Kbhvn. 1884. (»Folkelæsning« Nr. 134)... 1 Kr. 20 Øre.
- Termansen, N. J.:** Steen Steensen Blicher. 3. Oplag. Kbhvn. 1891. (Særtryk Nr. 21) 40 Øre.
- Hammerich, M.:** Thorvaldsen og hans Kunst. Med 4 Træsnit. 3. Oplag. Kbhvn. 1889. (»Folkelæsning« Nr. 35) 85 Øre.
- Carl Bloch.** Udvalg af hans Kunst og lidt om ham selv. (Et Billedhefte, indeholdende Gjengivelser efter Kunstnerens Malerier med Levnedstegning og Forklaringer). 2. Oplag. Kbhvn. 1896. (»Folkelæsning« Nr. 173) 2 Kr.
- Cederschiöld, G.,** Professor i Gøteborg: De gamle islandske Skindbøger. Oversat fra Svensk med Forfatterens Tilladelse af Albert Dahl. Kbhvn. 1895. (Særtryk Nr. 173) 20 Øre.

G. E. C. GAD,

Universitetsboghandler,
Vimmelskftet 32, Kjøbenhavn K.